

รายงานการวิจัย

รายงานการวิจัยย่อย ที่ ๒ เรื่อง

การพัฒนาสิ่งแวดล้อมวิถีพุทธกับการรองรับสังคมสูงวัยระดับตำบล

Development of Surroundings According to the Buddhism to Support
the Aged Society at the Sub-district Level

ภายใต้แผนงานวิจัย เรื่อง

การคุ้มครองทางสังคมวิถีพุทธกับการรองรับสังคมสูงวัยระดับตำบลในจังหวัดนครสวรรค์

Buddhist Social Protection for the Aging Society at Sub-district in
Nakhon Sawan Province

โดย

ผศ.ดร. สมคิด พุ่มทุเรียน

ดร.ประเวศน์ มหารัตน์สกุล

ดร.สมบัติ นวลระยอง

พระครูสมุทรณรงค์ ไชยสิทธิ์มโ

นายจรรยา ลินลา

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครสวรรค์

พ.ศ. ๒๕๖๕

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากกองทุนส่งเสริมวิทยาศาสตร์วิจัยและนวัตกรรม

MCU RS 800765014

รายงานการวิจัย

รายงานการวิจัยย่อย ที่ ๒ เรื่อง

การพัฒนาสิ่งแวดล้อมวิถีพุทธกับการรองรับสังคมสูงวัยระดับตำบล
Development of Surroundings According to the Buddhism to Support
the Aged Society at the Sub-district Level

ภายใต้แผนงานวิจัย เรื่อง

การคุ้มครองทางสังคมวิถีพุทธกับการรองรับสังคมสูงวัยระดับตำบลในจังหวัดนครสวรรค์
Buddhist Social Protection for the Aging Society at Sub-district in
Nakhon Sawan Province

โดย

ผศ.ดร. สมคิด พุ่มทุเรียน

ดร.ประเวศน์ มหารัตน์สกุล

ดร.สมบัติ นวลระออง

พระครูสมุทรณรงค์ โฆสิตธมโม

นายจรรยา ลินลา

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครสวรรค์

พ.ศ. ๒๕๖๕

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากกองทุนส่งเสริมวิทยาศาสตร์วิจัยและนวัตกรรม

MCU RS 800765014

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

Sup - Research Report 2

Development of Surroundings According to the Buddhism to Support
the Aged Society at the Sub-district Level

Under Research Plan
Buddhist Social Protection for the Aging Society at Sub-district in
Nakhon Sawan Province

BY

Asst.prof. Somkid Phumturian

Dr. Prawet Maharatsakul

Dr. Sombut Nuanlaong

Phrakrusamu Narong Kositadhammo

Mr. Chanya Linla

Mahachulalongkornrajavidyalaya University Nakhonsawan Campus

B.E. 2565

Research Project Funded

By Thailand Science Research and Innovation Fund

MCU RS 800765014

(Copyright Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

ชื่อรายงานการวิจัย : การพัฒนาสิ่งแวดล้อมวิถีพุทธกับการรองรับสังคมสูงวัยระดับตำบล
 ผู้วิจัย : ผศ.ดร. สมคิด พุ่มทุเรียน
 ดร.ประเวศน์ มหารัตน์สกุล
 ดร.สมบัติ นวลระออง
 พระครูสมุห์ณรงค์ ไชยิตถมโม
 นายจรรยา ลินลา

ส่วนงาน : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครสวรรค์
 ปีงบประมาณ : ๒๕๖๕
 ทุนอุดหนุนการวิจัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

รายงานวิจัยเรื่อง “การพัฒนาสิ่งแวดล้อมวิถีพุทธกับการรองรับสังคมสูงวัยระดับตำบล” มีวัตถุประสงค์ คือ ๑) เพื่อศึกษาวิเคราะห์สภาพสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสมกับการรองรับสังคมสูงวัยระดับตำบลหนองนมวัว อำเภอลาดยาว จังหวัดนครสวรรค์ ๒) เพื่อพัฒนาสิ่งแวดล้อมวิถีพุทธกับการรองรับสังคมสูงวัยระดับตำบลหนองนมวัว อำเภอลาดยาว จังหวัดนครสวรรค์ และ ๓) เพื่อถอดบทเรียนการพัฒนาสิ่งแวดล้อมวิถีพุทธกับการรองรับสังคมสูงวัยระดับตำบลหนองนมวัว อำเภอลาดยาว จังหวัดนครสวรรค์ โดยเป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการ ผ่านการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง การวิจัยเชิงปฏิบัติการผ่านมติของเวทีประชาคมระดับตำบลเพื่อร่วมกันออกแบบปฏิบัติการ สังเกต ติดตาม ประเมินผล และสะท้อนผลการขับเคลื่อนกิจกรรมเพื่อคืนข้อมูลแก่ผู้ที่เกี่ยวข้อง

ผลการวิจัยพบว่า

๑. สภาพแวดล้อมที่เหมาะสมกับการรองรับสังคมสูงวัยระดับตำบล จะต้องมีการปรับปรุงพัฒนาพื้นที่ส่งเสริมสุขภาพกายและสุขภาพจิต และเส้นทางสัญจรในชุมชนทั้งพื้นที่ทางเท้า ทางข้าม ทางแยก รวมถึงการรักษาพื้นที่สีเขียวเพื่อคืนความร่มรื่นให้กับชุมชน ในส่วนของที่อยู่อาศัยของผู้สูงวัยนั้นจะต้องสนับสนุนช่วยเหลือหลายครอบครัวให้มีคุณภาพชีวิตที่ดียิ่งขึ้น

๒. การพัฒนาสิ่งแวดล้อมวิถีพุทธกับการรองรับสังคมสูงวัยระดับตำบลโดยเฉพาะพื้นที่ส่งเสริมสุขภาพกายและสุขภาพจิตมีการปรับปรุงพัฒนาให้เกิดสัปปายะหรือมีอารยสถาปัตย์ เพื่ออำนวยความสะดวกในการดำเนินชีวิตประจำวันของผู้สูงวัย มีการประสานให้แขวงทางหลวง นครสวรรค์ที่ ๑ สนับสนุนงบประมาณเพื่อการปรับปรุงพื้นที่ทางเท้า ทางข้าม ทางแยก และมีการสนับสนุนพันธุ์ไม้ยืนต้น ไม้ดอกไม้ประดับ และพันธุ์พืชสวนครัวรั้วกินได้ให้กับวัดและชุมชน ส่วนด้านที่อยู่อาศัยของผู้สูงวัยนั้นนักจัดการชุมชนและภาคีเครือข่ายได้เข้าไปจัดระเบียบ ดูแลความสะอาดเตียง และเครื่องนอนที่ และสนับสนุนให้ลูกหลาน คนใกล้ชิด นักบริหารชุมชน อสม./อพม. หรืออปพร. หมั่นสอดส่องและคอยดูแลอย่างใกล้ชิด

๓. บทเรียนการพัฒนาสิ่งแวดล้อมวิถีพุทธกับการรองรับสังคมสูงวัยระดับตำบลที่ได้จากการประเมินกระบวนการชุมชน พบว่า ๑) ด้านบริบท การกำหนดกิจกรรมมีความสอดคล้องกับสภาพชุมชนและการมีทุนทางวัฒนธรรมมีความเข้มแข็ง ทำให้สามารถขับเคลื่อนกิจกรรมได้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของงานวิจัย ๒) ด้านปัจจัยนำเข้า ความสำเร็จของโครงการส่วนหนึ่งมาจากความศรัทธาในตัวผู้นำและอาศัยความเห็นชอบร่วมกันระหว่างบ้าน วัด ราชการและภาคีเครือข่าย ทำให้เกิดการมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมต่าง ๆ อย่างเข้มแข็ง ๓) ด้านกระบวนการมีการสร้างข้อตกลงชุมชนร่วมกันผ่านการจัดประชุม การระดมความคิดเห็นของตัวแทนชุมชน เพื่อร่วมกันวางแผนและกำหนดแนวทางในการขับเคลื่อนกิจกรรม ๔) ด้านผลสัมฤทธิ์ในการขับเคลื่อนกิจกรรมตามที่ได้ตกลงกันไว้ ชุมชนสามารถดำเนินการขับเคลื่อนกิจกรรมเพื่อพัฒนาครบทุกกิจกรรม และ ๕) ด้านผลกระทบ ผลที่เกิดขึ้นจากโครงการนี้มีการจัดตั้งศูนย์ช่วยเหลือสังคมระดับตำบล เพื่อช่วยเหลือและเยียวยาในปัญหาสิ่งแวดล้อมที่เกี่ยวกับผู้สูงอายุ

Research Title : Development of surroundings according to the Buddhism to support the aged society at the sub-district level

Researchers : Asst.prof. Somkid Phumturian
Dr. Prawet Maharatsakul
Dr.Sombut Nuanlaong
Phrakrusamu Narong Kositadhammo
Mr. Chanya Linla

Department : Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Nakhon Sawan Campus

Fiscal Year : 2022

Research Scholarship : Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Sponsor

Abstract

Objectives of this research were: 1) to study and analyze the surroundings suitable for supporting the aging society at Nong Nom Wua Sub-district, Lat Yao District, Nakhon Sawan Province, 2) to according to the Buddhism for support the aging society at Nong Nom Wua sub-district, Lat Yao district, Nakhon Sawan province and 3) to extract lessons on surroundings development in Buddhist principle for support the aging society at Nong Nom Wua sub-district, Lat Yao district, Nakhon Sawan province. Methodology were the action research, documentary study and through the consensus of community forums at the sub-district to jointly design, implement, observe, monitor, evaluate, and reflect on the results of driving activities to return information to relevant people.

Findings were as follows:

1. Surroundings suitable for supporting an aged society at the sub-district must be updated develop areas to promote physical and mental health and traffic routes in the community, including sidewalks, crosswalks, intersections, as well as maintaining green areas to restore shade to the community. As for housing for the elderly, it must support and help many families to have a better quality of life.

2. An according to the Buddhism for supported the aging society at the sub-district, especially the areas that promote physical and mental health, have improved and developed to create suitable things or civilized architecture, to facilitate the daily life of the elderly. There is a coordination with Nakhon Sawan Highway District 1 to support the budget for improving the area of sidewalks, crossings, and intersections, there is support for perennial plants. ornamental plants and edible garden plants for temples and communities for housing for the elderly, community managers and network partners have come to organize, take care of the cleanliness of the bed and bedding at and encourage progeny, community caregivers or VHVs to monitor and closely monitor.

3. The extract lessons on surroundings development in Buddhist principle for support the aging society at the sub-district was obtained from the community process assessment. It was found that: 1) in terms of context, activity determination was consistent with community conditions and cultural capital was strong. enabling the activities to be in line with the objectives of the research 2) Import factors the success of the project partly comes from the faith in the leader and relies on mutual agreement among the houses, temples, government agencies and network partners. resulting in strong participation in various activities 3) on the process side, community agreements are created through meetings, brainstorming of community representatives to jointly plan and set guidelines for driving activities 4) achievement in driving activities as agreed, the community can drive activities to develop all activities and 5) in terms of impact, the result of this project is the establishment of social assistance centers at the sub-district, to help and heal surroundings problems related to the elderly.

กิตติกรรมประกาศ

การวิจัยเรื่อง “การพัฒนาสิ่งแวดล้อมวิถีพุทธกับการรองรับสังคมสูงวัยระดับตำบล” เป็นโครงการวิจัยที่ได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม (สกสว.) โดยความเห็นชอบของสำนักงานการวิจัยแห่งชาติ (วช.) ผ่านสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จึงทำให้โครงการวิจัยนี้สามารถดำเนินการเพื่อเป็นส่วนหนึ่งในการสร้างเสริมการคุ้มครองทางสังคมวิถีพุทธกับการรองรับสังคมสูงวัยระดับตำบลในจังหวัดนครสวรรค์

กราบขอบพระคุณ พระธรรมวัชรบัณฑิต, ศ.ดร. อธิการบดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ที่ส่งเสริม สนับสนุน ให้โอกาส และให้กำลังใจแก่ประชาคมนักวิจัย มจร ให้คิดงานต่อกองานใหม่ และดำเนินการวิจัยตามโครงการวิจัยจนสำเร็จลุล่วง กราบขอบพระคุณพระสุธีรัตนบัณฑิต, รศ.ดร. และคณะ ในนามของสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ที่ให้การสนับสนุนช่วยเหลือในทุกมิติ และขอขอบคุณคณะผู้บริหาร คณาจารย์ เจ้าหน้าที่ มจร วิทยาเขตนครสวรรค์ รวมถึงในส่วนของสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม (สกสว.) และสำนักงานการวิจัยแห่งชาติ (วช.) ที่ให้การสนับสนุนช่วยเหลือในทุก ๆ ด้านแก่คณะผู้วิจัย ขอขอบคุณนักจัดการชุมชนด้านสิ่งแวดล้อม คณะกรรมการอำนวยการระดับตำบล ประชาชนชาวตำบลหนองนมวัว และภาคีเครือข่ายที่เกี่ยวข้อง ที่มีส่วนร่วมสำคัญอย่างยิ่งที่ทำให้กิจกรรม โครงการ ข้อมูล ข้อเท็จจริง เกิดความครบถ้วน ครอบคลุม และเพียงพอที่จะนำเข้าสู่การประมวล วิเคราะห์ สังเคราะห์ และสรุปผลการวิจัย

สุดท้ายขอขอบคุณทีมงานคณะนักวิจัยที่ร่วมลงพื้นที่จัดเก็บข้อมูลและดำเนินกิจกรรมโครงการในภาคสนาม และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกรูปหรือคนที่มีส่วนเติมเต็มให้โครงการวิจัยเรื่องนี้ประสบผลสำเร็จและบรรลุยังวัตถุประสงค์ที่ได้ตั้งไว้ ขอคุณความดีและอรรถประโยชน์ใดอันเกิดจากโครงการวิจัยนี้ถวายเป็นพุทธบูชา ธรรมบูชา สังฆบูชา และมอบเป็นปัญญาบารมีทานแด่ผู้สนใจศึกษาเพื่อนำไปพัฒนาสู่การประยุกต์ใช้และการปฏิบัติ มา ณ โอกาสนี้ด้วย

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. สมคิด พุ่มทุเรียน และคณะ

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	ค
กิตติกรรมประกาศ.....	จ
สารบัญ.....	ฉ
สารบัญแผนภาพ.....	ช
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ.....	ณ
บทที่ ๑ บทนำ	
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	๑
๑.๒ ปัญหาการวิจัย.....	๓
๑.๓ วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	๔
๑.๔ ขอบเขตการวิจัย.....	๔
๑.๕ นิยามศัพท์การวิจัย.....	๔
๑.๖ กรอบแนวคิดการวิจัย.....	๕
๑.๘ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	๖
บทที่ ๒ แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	
๒.๑ แนวคิดเกี่ยวกับผู้สูงวัย.....	๗
๒.๑.๑ ที่มาของแนวคิดผู้สูงวัย.....	๗
๒.๑.๒ ความหมายของผู้สูงวัย.....	๘
๒.๑.๓ ความสำคัญของผู้สูงวัย.....	๑๐
๒.๑.๔ ประเภทของผู้สูงวัย.....	๑๔
๒.๑.๕ ทฤษฎีเกี่ยวกับผู้สูงวัย.....	๑๕
๒.๓ แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงวัย.....	๑๘
๒.๒.๑ ความหมายของคุณภาพชีวิต.....	๑๘
๒.๒.๒ ความหมายการพัฒนาคุณภาพชีวิต.....	๒๐
๒.๒.๓ ลักษณะชีวิตที่มีคุณภาพ.....	๒๑
๒.๒.๔ ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุ.....	๒๓
๒.๓ แนวคิดเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม.....	๒๘
๒.๓.๑ ความหมายของสิ่งแวดล้อม.....	๒๘
๒.๓.๒ ประเภทของสิ่งแวดล้อม.....	๓๑
๒.๓.๓ ความสำคัญของสิ่งแวดล้อม.....	๓๒
๒.๓.๔ แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชน.....	๓๓

สารบัญ (ต่อ)

เรื่อง	หน้า
๒.๓.๕ การมีส่วนร่วมของประชาชนในชุมชนต่อการจัดการสิ่งแวดล้อม.....	๓๕
๒.๔ แนวคิดการพัฒนาสิ่งแวดล้อมวิถีพุทธ.....	๓๖
๒.๔.๑ ความหมายของสิ่งแวดล้อมตามแนวพุทธศาสนา.....	๓๖
๒.๔.๒ การพัฒนาสิ่งแวดล้อมตามหลักสัปปายะ.....	๓๘
๒.๕ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	๔๑
บทที่ ๓ วิธีดำเนินการวิจัย.....	
๓.๑ รูปแบบการวิจัย.....	๔๕
๓.๒ พื้นที่วิจัย ประชากรที่ใช้ในงานวิจัย และนักจัดการชุมชน.....	๔๘
๓.๓ เครื่องมือการวิจัย.....	๔๙
๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล.....	๕๑
๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล.....	๕๑
๓.๖ สรุปกระบวนการวิจัย.....	๕๒
บทที่ ๔ การพัฒนาสิ่งแวดล้อมวิถีพุทธกับการรองรับสังคมสูงวัยระดับตำบล	
๔.๑ สภาพสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสมกับการรองรับสังคมสูงวัยระดับตำบล.....	๕๔
๔.๒ พัฒนาสิ่งแวดล้อมวิถีพุทธกับการรองรับสังคมสูงวัยระดับตำบล.....	๖๐
๔.๓ ชุดความรู้การพัฒนาสิ่งแวดล้อมวิถีพุทธกับการรองรับสังคมสูงวัยระดับตำบล.....	๗๒
๔.๔ องค์ความรู้จากการวิจัย.....	๗๘
บทที่ ๕ สรุปอภิปรายผลการวิจัย	
๕.๑ สรุปผลการวิจัย.....	๘๑
๕.๒ อภิปรายผลการวิจัย.....	๘๓
๕.๓ ข้อเสนอแนะการวิจัย.....	๘๗
บรรณานุกรม.....	๘๙
ภาคผนวก	
ก. เครื่องมือวิจัย.....	๙๖
ข. ภาพกิจกรรมการลงพื้นที่และกิจกรรมประกอบการวิจัย.....	๑๐๐
ค. การรับรองการนำผลงานวิจัยไปใช้ประโยชน์.....	๑๐๖
ง. ผลผลิต ผลลัพธ์ และผลกระทบจากการวิจัย.....	๑๑๑
จ. ประวัติคณะผู้วิจัย.....	๑๑๓

สารบัญแผนภาพ

ภาพที่		หน้า
๑.๑	กรอบแนวคิดในการวิจัย.....	๕
๓.๑	การประเมินผลผ่านกลไกสภาผู้นำชุมชนขับเคลื่อนกระบวนการชุมชน.....	๕๐
๓.๒	กระบวนการการเก็บรวบรวมข้อมูล.....	๕๑
๓.๓	สรุปขั้นตอนการดำเนินการวิจัย.....	๕๒
๔.๑	การประชุมระดับตำบลหนองนมวัว ๒๒ มีนาคม ๒๕๖๕.....	๕๕
๔.๒	การประชุมระดับตำบลหนองนมวัว ๒๒ มีนาคม ๒๕๖๕ (๒)	๕๘
๔.๓	โครงสร้างคณะกรรมการระดับชุมชน.....	๕๘
๔.๔	การประชุมร่วมผู้แทนผู้จัดการชุมชนด้านสิ่งแวดล้อมกับทีมวิศวกร.....	๖๑
๔.๕	คณะกรรมการกลางและผู้จัดการชุมชนด้านสิ่งแวดล้อมติดตามความก้าวหน้าในการพัฒนาสภาพแวดล้อมโดยเฉพาะพื้นที่ส่งเสริมสุขภาพกาย.....	๖๒
๔.๖	การใช้พื้นที่สาธารณะเพื่อการสนทนาและการอนุรักษ์ประเพณีวัฒนธรรม...	๖๒
๔.๗	การใช้พื้นที่เพื่อเป็นส่วนหนึ่งในการพัฒนาสุขภาพกาย สุขภาพจิต (โรงเรียนผู้สูงอายุ).....	๖๓
๔.๘	การใช้พื้นที่เพื่อเป็นส่วนหนึ่งในการพัฒนากล่อมเกลาด้านจิตใจให้ผู้สูงอายุ.....	๖๔
๔.๙	หนังสือยื่นนำเรียนผู้อำนวยการแขวงทางหลวงนครสวรรค์ที่ ๑ เพื่อแก้ไขปัญหา.....	๖๕
๔.๑๐	พื้นที่จุดเสี่ยงจุดอันตรายที่จะให้แขวงทางหลวงนครสวรรค์ที่ ๑ แก้ไขปัญหา.....	๖๖
๔.๑๑	ตัวอย่างการแก้ไขปัญหาที่เสนอให้แขวงทางหลวงนครสวรรค์ที่ ๑ สนับสนุน.....	๖๖
๔.๑๒	นายชยันต์ ศิริมาศ ผู้ว่าราชการจังหวัดนครสวรรค์ ปลุกต้นรวงผึ้งเป็นปฐมฤกษ์.....	๖๗
๔.๑๓	การปลูกไม้ยืนต้นไม้ดอกไม้ประดับในชุมชนเพื่อความร่วมมือและความสวยงาม..	๖๘
๔.๑๔	ภาคีเครือข่ายจิตอาสาและเครือข่ายพลังบวรร่วมกิจกรรมรักษาความสะอาดของชุมชน.....	๖๙
๔.๑๕	ผู้จัดการชุมชนด้านสิ่งแวดล้อมและนักบริหารชุมชนวิถีพุทธรวมถึงภาคีเครือข่ายระดับตำบลและอำเภอ ร่วมพัฒนาและสนับสนุนสิ่งแวดล้อมด้านที่อยู่อาศัยที่ของผู้สูงอายุในตำบล.....	๗๐
๔.๑๖	ศูนย์ช่วยเหลือสังคมตำบลหนองนมวัว.....	๗๕
๔.๑๗	การวิเคราะห์ และถอดบทเรียน.....	๗๕
๔.๑๘	เวทีประชาคมเพื่อคืนข้อมูลสู่ชุมชนและถอดบทเรียนการทำงานตำบลหนองนมวัว.....	๗๗
๔.๑๙	องค์ความรู้ในการพัฒนาสิ่งแวดล้อมวิถีพุทธกับการรองรับสังคมผู้สูงอายุระดับตำบล.....	๗๘

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

๑. คำย่อชื่อคัมภีร์พระไตรปิฎก

รายงานวิจัยฉบับนี้ใช้พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในการอ้างอิง โดยจะระบุ เล่ม/ข้อ/หน้า หลังคำย่อชื่อคัมภีร์ เช่น ที.สี. (ไทย) ๙/๑๗๐/๕๖ หมายถึง สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ ๙ ข้อที่ ๑๗๐ หน้า ๕๖

พระสุตตันตปิฎก			
คำย่อ	ชื่อคัมภีร์	ภาษา	
ม.ม.อ. (บาลี)	= มัชฌิมนิกาย ปปญจสุทนี	มูลปณณาสกอฏฐกถาपाल	(ภาษาบาลี)
ม.ม.ฎีกา. (บาลี)	= มัชฌิมนิกาย ลินตลปภาสน	มูลปณณาสกฎีกา	(ภาษาบาลี)
อง.ฉก.อ. (บาลี)	= องคุตตรนิกาย มโนรพปุรณ	ฉกนินปาตอฏฐกถาपाल	(ภาษาบาลี)
อง.สตต.อ. (บาลี)	= องคุตตรนิกาย มโนรพปุรณ	สตตกนินปาตอฏฐกถาपाल	(ภาษาบาลี)
อง.ทุก. (บาลี)	= สุตตันตปิฎก องคุตตรนิกาย	ทุกนินปาต	(ภาษาบาลี)
อง.ติก.อ. (บาลี)	= องคุตตรนิกาย มโนรพปุรณ	ติกกนินปาตอฏฐกถาपालิ	(ภาษาบาลี)
วิ.ม. (บาลี)	= วินยปิฎก	มหาวิภังคปาล	(ภาษาบาลี)
อง.ติก.อ. (บาลี)	= องคุตตรนิกาย มโนรพปุรณ	ติกกนินปาตอฏฐกถาपाल	(ภาษาบาลี)
อง.ฉก.อ. (ไทย)	= อังคุตตรนิกาย มโนรพปุรณ	ฉกนินบาตอรรถกถา	(ภาษาไทย)
อง.ทุก. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย	ทุกนินบาต	(ภาษาไทย)
อง.ติก.อ. (ไทย)	= อังคุตตรนิกาย มโนรพปุรณ	ติกกนินบาตอรรถกถา	(ภาษาไทย)
วิ.ม. (ไทย)	= วินัยปิฎก	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
วิ.มหา.อ. (ไทย)	= วินัยปิฎก สมันตปาสาทิกา	มหาวิภังคอรรถกถา	(ภาษาไทย)
อง.ปญ จก.อ. (ไทย)	= อังคุตตรนิกาย มโนรพปุรณ	ปัญจกนินบาตอรรถกถา	(ภาษาไทย)
อง.ติก.อ. (ไทย)	= อังคุตตรนิกาย มโนรพปุรณ	ติกกนินบาตอรรถกถา	(ภาษาไทย)

๒. การระบุเลขหมายพระไตรปิฎก

ในงานวิจัยเล่มนี้พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทยฉบับจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยพ.ศ.๒๕๓๙ และพระไตรปิฎกฉบับภาษาไทยจะระบุเล่ม/ข้อ/หน้า/ เช่น ขุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๓๒๑-๓๒๒/๑๓๓ หมายความว่าระบุถึงสุตตันตปิฎกขุททกนิกายธมมบทฉบับภาษาไทยพระไตรปิฎกเล่มที่ ๒๕ ข้อที่ ๓๒๑-๓๒๒ หน้าที่ ๑๓๓ เป็นต้น

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

โครงสร้างและสัดส่วนประชากรของประเทศไทยในปัจจุบัน ประชากรโดยรวมของไทยมีการเพิ่มจำนวนที่ช้าลงอย่างมาก ขณะที่ประชากรสูงอายุกลับเพิ่มด้วยอัตราที่เร่งเร็วขึ้น จากการเก็บสถิติในปี พ.ศ.๒๕๐๓ ประเทศไทยมีประชากรอายุ ๖๐ ปีขึ้นไปเพียงจำนวน ๑ ล้านคนหรือคิดเป็นเพียงร้อยละ ๔ ของประชากรทั้งประเทศที่ขณะนั้นมีประมาณ ๒๖ ล้านคน จนถึงปี พ.ศ.๒๕๔๘ เมื่อประเทศไทยเข้าสู่สังคมสูงวัยเป็นปีแรกจะพบว่าประเทศไทยมีสัดส่วนประชากรที่มีอายุตั้งแต่ ๖๐ ปีขึ้นไปสูงถึงร้อยละ ๑๐ ของประชากรทั้งหมดที่มีประมาณ ๖๓ ล้านคน หรือเท่ากับในปีนั้นประเทศไทยมีผู้สูงวัยจำนวนมากกว่า ๖ ล้านคน ต่อมาในปี พ.ศ.๒๕๕๙ ในขณะที่ประเทศไทยมีประชากรโดยรวมประมาณ ๖๕ ล้านคน ในปีนั้นประเทศไทยมีประชากรที่มีอายุ ๖๐ ปีขึ้นไปมากถึง ๑๑ ล้านคน หรือคิดเป็นร้อยละ ๑๖.๕ ของประชากรทั้งหมด ทำให้ประเทศไทยมีประชากรผู้สูงวัยมากกว่าจำนวนเด็กแรกเกิดเป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์ จากปัญหาการเกิดของเด็กทารกที่ลดลงอย่างมากในช่วง ๒-๓ ทศวรรษที่ผ่านมาของประเทศไทย ได้ทำให้โครงสร้างและสัดส่วนของประชากรวัยเด็กลดลงอย่างมาก จากสถิติเมื่อ ๓๐ ปีก่อนประชากรที่มีอายุต่ำกว่า ๑๕ ปีจะมีจำนวนมากกว่าร้อยละ ๓๕ ของประชากรทั้งหมด ก่อนที่จำนวนร้อยละของประชากรวัยเด็กจะลดลงเหลือเพียงร้อยละ ๑๘ ในปี พ.ศ.๒๕๕๙ ส่งผลให้ปี พ.ศ.๒๕๖๔ ทำให้มีหลายจังหวัดในประเทศไทยได้เข้าสู่สังคมสูงวัยอย่างสมบูรณ์ เมื่อพบว่าจังหวัดเหล่านั้นมีประชากรอายุตั้งแต่ ๖๐ ปีขึ้นไปมีสัดส่วนสูงถึงร้อยละ ๒๐ ของประชากรทั้งหมด และในปี พ.ศ.๒๕๗๔ ประเทศไทยก็จะเข้าสู่สังคมสูงวัยระดับสุดยอด เพราะจะมีสัดส่วนของประชากรที่มีอายุ ๖๐ ปีขึ้นไปสูงถึงร้อยละ ๒๘ ของประชากรทั้งหมด^๑

ขณะที่จังหวัดนครสวรรค์ในปี พ.ศ.๒๕๖๕ มีผู้สูงวัยจำนวน ๒๐๙,๖๘๘ คน จากจำนวนประชากรทั้งจังหวัด ๑,๐๕๙,๘๘๗ คน คิดเป็นร้อยละ ๑๙.๗๘ ถือเป็นจังหวัดที่มีผู้สูงวัยอันดับที่ ๑๕ ของประเทศ^๒ เมื่อพิจารณาประชากรที่มีสัญชาติไทยและมีชื่ออยู่ในทะเบียนบ้านตามกลุ่มอายุปี พ.ศ. ๒๕๖๒ พบว่า ประชากรอายุ ๐-๑๔ ปี มีจำนวน ๑๕๙,๙๙๑ คน คิดเป็นร้อยละ ๑๕.๔๑ อายุ ๑๕-๖๐ ปี จำนวน ๖๘๒,๕๖๗ คน หรือร้อยละ ๖๕.๗๗ อายุ ๖๑ ปีขึ้นไป จำนวน ๑๙๕,๒๑๑ คน คิดเป็นร้อยละ ๑๘.๘๑ ประชากรวัยเด็กและแรงงานลดลง ประชากรผู้สูงวัยเพิ่มขึ้น^๓ ส่วนสถานการณ์ด้านผู้สูงวัย

^๑ มูลนิธิสถาบันวิจัยและพัฒนาผู้สูงอายุไทย, รายงานสถานการณ์ผู้สูงอายุไทย พ.ศ. ๒๕๕๙, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิสถาบันวิจัยและพัฒนาผู้สูงอายุไทย. ๒๕๕๙), หน้า ๒๔.

^๒ กรมกิจการผู้สูงอายุ, “สถิติผู้สูงอายุของประเทศไทย ๗๗ ณ วันที่ ๓๑ ธันวาคม ๒๕๖๒”, เข้าถึงได้จาก <https://www.dop.go.th/know/side/๑/๑/๒๗๕> [๑๐ ตุลาคม ๒๕๖๓].

^๓ สำนักงานจังหวัดนครสวรรค์ กลุ่มงานยุทธศาสตร์และข้อมูลเพื่อการพัฒนาจังหวัด, “ข้อมูลสำคัญจังหวัดนครสวรรค์ ประจำปี ๒๕๖๓”. (อัครา).

ของตำบลหนองนมวัว อำเภอลาดยาว จังหวัดนครสวรรค์นั้น ปัจจุบันมีค่าเฉลี่ยสูงถึงร้อยละ ๒๓.๒๓ (ผู้สูงอายุ ๑,๑๘๘ คนจากประชากร ๕,๑๑๕ คน) ถือว่าได้เข้าสู่ความเป็นสังคมสูงวัยอย่างสมบูรณ์ซึ่งมีค่าเฉลี่ยเกินร้อยละ ๒๐^๔

จากรายงานวิจัยเรื่องการพัฒนาชุมชนที่เอื้ออาทรต่อผู้สูงอายุเพื่อส่งเสริมพลังของผู้สูงอายุอย่างเหมาะสมและยั่งยืน: ระยะที่ ๑ การพัฒนาตัวชี้วัดของชุมชนที่เอื้ออาทรต่อผู้สูงอายุ โดย ผศ.ดร.ศรียามน ติรพัฒน์ และคณะ^๕ พบว่า องค์ประกอบของชุมชนและสิ่งแวดล้อมที่เอื้ออาทรต่อผู้สูงอายุของไทยควรมี ๕ องค์ประกอบ คือ องค์ประกอบที่ ๑ ด้านอาคารสถานที่และการสัญจร ผู้สูงอายุมีความต้องการความสะดวกสบายในการสัญจร โดยเฉพาะในกลุ่มผู้สูงอายุที่มีปัญหาในเรื่องการเคลื่อนไหว องค์ประกอบที่ ๒ ด้านที่อยู่อาศัย-ศูนย์พักพิง ผู้สูงอายุอยากให้มีการจัดตั้งศูนย์กิจกรรมสำหรับผู้สูงอายุในระหว่างวันเพื่อให้ผู้สูงอายุได้เข้าร่วมกิจกรรม องค์ประกอบที่ ๓ ด้านกิจกรรมทางสังคม ผู้สูงอายุมีความต้องการที่จะเข้าร่วมในกิจกรรมสังคม โดยเฉพาะที่เกี่ยวกับประเพณีวัฒนธรรม และกิจกรรมทางศาสนา องค์ประกอบที่ ๔ ด้านความมั่นคงทางเศรษฐกิจ ผู้สูงอายุอยากมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับเรื่องเทคโนโลยีที่เกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจ เช่น การเล่นเกม การค้าขายออนไลน์ การธุรกรรมออนไลน์ และองค์ประกอบที่ ๕ ระบบบริการชุมชนและสุขภาพ ผู้สูงอายุอยากให้มีการให้คำปรึกษาแนะนำแก่ผู้สูงอายุเกี่ยวกับบริการด้านสุขภาพอนามัยและการมีอาสาสมัครช่วยเหลือผู้สูงอายุในชุมชน

จากที่กล่าวมาจะพบว่า ปัญหาของผู้สูงอายุยังมีอีกหลายมิติที่ซับซ้อน นอกจากนี้ยังรวมไปถึงปัญหาเกี่ยวกับสภาพแวดล้อมที่อยู่อาศัยที่เป็นปัจจัยการดำรงชีวิตขั้นพื้นฐานของผู้สูงอายุ สภาพที่อยู่อาศัยไม่เหมาะสม สิ่งแวดล้อมทางกายภาพไม่เอื้อต่อการดำรงชีวิต เช่น มีบันไดหลายชั้น มีทางต่างระดับ แสงสว่างไม่เพียงพอ ตลอดจนปัญหาทางด้านความรู้พื้นฐานในการดูแลสุขภาพของตนเอง ตลอดจนความรู้เรื่องสิทธิประโยชน์ต่าง ๆ รวมทั้งความรู้ทักษะทางด้านการใช้เทคโนโลยีต่าง ๆ เช่น คอมพิวเตอร์ เป็นต้น ประกอบกับผู้สูงอายุอาจมีข้อจำกัดต่อการทำกิจกรรมต่าง ๆ ทั้งการทำกิจกรรมในการดำเนินชีวิตประจำวัน สภาพจิตใจที่มีความวิตกกังวล ความเหงา การไม่มีภาระหน้าที่ สภาพสังคม การเงิน การเป็นที่ยอมรับ และการมีคุณภาพชีวิตที่ดี ซึ่งจะต้องมีการพัฒนาระบบเอื้อหนุนส่งเสริมปัจจัยพื้นฐานให้ตัวผู้สูงอายุสร้างคุณภาพชีวิตที่ดีได้ด้วยตนเอง ลดการพึ่งพาผู้อื่นลง โดยการส่งเสริมให้ผู้สูงอายุก้าวไปสู่การเป็นผู้สูงอายุที่มีคุณภาพ สามารถพึ่งพาตนเองได้ ดูแลตนเองได้ และสามารถทำสิ่งต่าง ๆ ได้ตามศักยภาพของตนเอง

จากยุทธศาสตร์ชาติ ๒๐ ปี ในยุทธศาสตร์ด้านการพัฒนาและเสริมสร้างศักยภาพทรัพยากรมนุษย์ ได้กำหนดเป้าหมายไว้ประการหนึ่งว่าคนไทยเป็นคนดีคนเก่ง มีคุณภาพพร้อมสำหรับวิถีชีวิตในศตวรรษที่ ๒๑ โดยกำหนดตัวชี้วัดไว้ข้อหนึ่งว่า มีการพัฒนาคุณภาพชีวิต สุขภาวะและความ

^๔ องค์การบริหารส่วนตำบลหนองนมวัว, แผนพัฒนาท้องถิ่น พ.ศ. ๒๕๖๖-๒๕๗๐, นครสวรรค์ : องค์การบริหารส่วนตำบลหนองนมวัว, ๒๕๖๕.

^๕ ศรียามน ติรพัฒน์ และคณะ, “การพัฒนาชุมชนที่เอื้ออาทรต่อผู้สูงอายุเพื่อส่งเสริมพลังของผู้สูงอายุอย่างเหมาะสมและยั่งยืน : ระยะที่ ๑ การพัฒนาตัวชี้วัดของชุมชนที่เอื้ออาทรต่อผู้สูงอายุ”, รายงานวิจัย, กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิสถาบันวิจัยและพัฒนาผู้สูงอายุไทย (มส.ผส.), ๒๕๖๔.

เป็นอยู่ที่ดีของคนไทย โดยกำหนดประเด็นยุทธศาสตร์ให้มีการพัฒนาศักยภาพคนตลอดช่วงชีวิต มีการกำหนดมาตรการจำแนกรายกลุ่มวัย ซึ่งช่วงวัยผู้สูงอายุกำหนดให้มีการสร้างเสริมสุขภาพ ฟื้นฟูสุขภาพ การป้องกันโรคให้แก่ผู้สูงอายุ^๖ ประกอบกับยุทธศาสตร์ด้านการสร้างโอกาสและความเสมอภาคทางสังคม กำหนดเป้าหมายไว้ประการหนึ่งว่า “เพิ่มขีดความสามารถของชุมชนท้องถิ่นในการพัฒนา การพึ่งตนเองและการจัดการตนเองเพื่อสร้างสังคมคุณภาพ” มีตัวชี้วัดข้อหนึ่งว่า “คุณภาพชีวิตของประชากรสูงอายุ” และได้กำหนดมาตรการไว้ประการหนึ่งว่า “การเพิ่มขีดความสามารถของชุมชนท้องถิ่นในการพัฒนา การพึ่งตนเองและการจัดการตนเอง โดยสนับสนุนการรวมกลุ่มของสมาชิกในชุมชนเพื่อสร้างความเข้มแข็งของชุมชน”^๗ ซึ่งส่งผลให้ภาครัฐกำหนดมาตรการขึ้นมารองรับในการดูแลผู้สูงอายุเพื่อให้มีคุณภาพชีวิตที่ดียิ่งขึ้น โดยภาครัฐมีการกำหนดยุทธศาสตร์การเตรียมความพร้อมสังคมไทยสู่สังคมผู้สูงอายุ ซึ่งเป็นหนึ่งในยุทธศาสตร์หลักของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติที่มีมาตั้งแต่ฉบับที่ ๑๐ และการมีแผนผู้สูงอายุแห่งชาติฉบับที่ ๒ (พ.ศ. ๒๕๔๕-๒๕๖๔) เพื่อกำหนดทิศทางนโยบายยุทธศาสตร์และมาตรการต่าง ๆ ที่ใช้ดำเนินการด้านผู้สูงอายุให้ชัดเจน^๘ ทั้งนี้การดำเนินงานตามแนวทางดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่าภาครัฐและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้เตรียมความพร้อมเกี่ยวกับระบบการดูแลและการให้ความช่วยเหลือผู้สูงอายุ เพื่อเสริมสร้างคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุให้สามารถพึ่งพาตนเองได้และลดการพึ่งพาผู้อื่น

จากความเป็นมาและความสำคัญข้างต้น คณะผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาวิจัยเรื่อง “การพัฒนาสิ่งแวดล้อมวิถีพุทธกับการรองรับสังคมสูงวัยระดับตำบล” โดยการบูรณาการเอาหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้กับการพัฒนาคุณภาพด้านสิ่งแวดล้อมให้กับผู้สูงอายุ เพื่อเป็นการพัฒนาสุขภาวะด้านสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสมกับสังคมของผู้สูงวัย โดยเฉพาะการพัฒนาสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสมและเอื้ออำนวยต่อการดำรงชีวิตของผู้สูงวัย ปัจจัยสำคัญอย่างยิ่งที่จะทำให้ผู้สูงวัยมีความสุขทั้งทางร่างกายและจิตใจ เพื่อที่จะดำเนินชีวิตอย่างมีคุณภาพเหมาะสมกับวัยทั้งในเรื่องอาคารสถานที่และบริเวณภายนอก ระบบขนส่งและยานพาหนะ ที่อยู่อาศัย การเข้าร่วมกิจกรรมทางสังคม การให้ความเคารพและการยอมรับ การมีส่วนร่วมในฐานะพลเมืองและการจ้างงาน การสื่อสารและข้อมูล สารสนเทศ การบริการชุมชนและการบริการสุขภาพ การจัดสิ่งแวดล้อมส่งเสริมการออกกำลังกาย การจัดสิ่งแวดล้อมด้านที่อยู่อาศัย และการจัดสิ่งแวดล้อมด้านพื้นที่สาธารณะ ทั้งนี้เพื่อให้เอื้อต่อการดำเนินชีวิตของผู้สูงวัยในสังคมได้อย่างปกติสุข

^๖ ยุทธศาสตร์ชาติ (พ.ศ.๒๕๖๑-๒๕๘๐), ราชกิจจานุเบกษาเล่ม ๑๓๕ ตอนที่ ๘๒ ก วันที่ ๑๓ ตุลาคม ๒๕๖๑, หน้า ๓๗.

^๗ ยุทธศาสตร์ชาติ (พ.ศ.๒๕๖๑-๒๕๘๐), เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๙-๕๐.

^๘ สุทธิพงษ์ บุญผดุง, “การพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุในท้องถิ่นโดยใช้ โรงเรียนเป็นฐานตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง (ระยะที่ ๑)”, รายงานวิจัย, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา), ๒๕๕๔.

๑.๒ ปัญหาการวิจัย

การพัฒนาสิ่งแวดล้อมวิถีพุทธที่เหมาะสมเพื่อการรองรับสังคมสูงวัยระดับตำบลหนองนมวัว อำเภอลาดยาว จังหวัดนครสวรรค์ ที่เกิดจากการมีส่วนร่วมของประชาชนในพื้นที่เป็นผู้กำหนดแนวทาง และร่วมมือกันปรับปรุงพัฒนารองรับสังคมสูงวัย ควรเป็นไปอย่างไร

๑.๓ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑.๓.๑ เพื่อศึกษาวิเคราะห์สภาพสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสมกับการรองรับสังคมสูงวัยระดับตำบลหนองนมวัว อำเภอลาดยาว จังหวัดนครสวรรค์

๑.๓.๒ เพื่อพัฒนาสิ่งแวดล้อมวิถีพุทธกับการรองรับสังคมสูงวัยระดับตำบลหนองนมวัว อำเภอลาดยาว จังหวัดนครสวรรค์

๑.๓.๓ เพื่อถอดบทเรียนการพัฒนาสิ่งแวดล้อมวิถีพุทธกับการรองรับสังคมสูงวัยระดับตำบลหนองนมวัว อำเภอลาดยาว จังหวัดนครสวรรค์

๑.๔ ขอบเขตการวิจัย

๑.๔.๑ ขอบเขตด้านเนื้อหา

ด้วยสถานการณ์ผู้สูงอายุของตำบลหนองนมวัว อำเภอลาดยาว จังหวัดนครสวรรค์มีค่าเฉลี่ยสูงถึงร้อยละ ๒๓.๒๓ (ผู้สูงอายุ ๑,๑๘๘ คนจากประชากร ๕,๑๑๕ คน) ถือว่าได้เข้าสู่ความเป็นสังคมสูงวัยอย่างสมบูรณ์ (ค่าเฉลี่ยเกินร้อยละ ๒๐) ขณะที่ในภาพรวมของจังหวัดนครสวรรค์มีค่าเฉลี่ยอยู่ที่ร้อยละ ๑๙.๗๘ การศึกษาวิจัยครั้งนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research: PAR) โดยการศึกษาวิเคราะห์สภาพสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสมกับการรองรับสังคมสูงวัย ก่อนที่จะมีการพัฒนาสิ่งแวดล้อมวิถีพุทธกับการรองรับสังคมสูงวัยระดับตำบลบนฐานแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนา เกี่ยวกับผู้สูงอายุ เกี่ยวกับการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ เกี่ยวกับการพัฒนาสิ่งแวดล้อมวิถีพุทธ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑.๔.๒ ขอบเขตด้านประชากร

๑) ประชากรที่ใช้ในการศึกษา คือ ประชาชนที่มีอายุ ๑๘ ปีขึ้นไปที่ย้ายอยู่ในตำบลหนองนมวัว อำเภอลาดยาว จังหวัดนครสวรรค์ แบ่งการปกครองออกเป็น ๙ หมู่บ้าน ประกอบด้วย หมู่ที่ ๑ หนองนมวัว หมู่ที่ ๒ หนองตาเชียง หมู่ที่ ๓ หนองนมวัว หมู่ที่ ๔ ดอนขวาง หมู่ที่ ๕ หนองกระดุกเนื้อ หมู่ที่ ๖ หนองกระดุกเนื้อ หมู่ที่ ๗ หนองเดิน หมู่ที่ ๘ โป่งยอ และหมู่ที่ ๙ ดอนยาว จำนวน ๑,๔๙๔ ครัวเรือน ประชาชน ๕,๑๑๕ คน ในจำนวนนี้เป็นผู้สูงอายุ ๑,๑๘๘ คน

๒) ผู้ทรงคุณวุฒิหรือผู้แทนส่วนงานภาครัฐ ผู้แทนองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พระสงฆ์ ฆราวาส ผู้นำชุมชน ปราชญ์ชุมชน ผู้แทนสาขาวิชาชีพในชุมชน ประชาชน และเยาวชน เข้าร่วมประชุมประชาคมตำบลเพื่อสร้างการรับรู้และร่วมกำหนดทิศทางการขับเคลื่อนพัฒนาให้เกิดกิจกรรมการพัฒนาสิ่งแวดล้อมวิถีพุทธกับการรองรับสังคมสูงวัยระดับตำบล จำนวน ๙๕ รูป/คน

๓) คณะกรรมการอำนวยการระดับตำบลเพื่อขับเคลื่อนนโยบายในการคุ้มครองทางสังคมวิถีพุทธกับการรองรับสังคมสูงวัยระดับตำบลหนองนมวัว อำเภอลาดยาว จังหวัดนครสวรรค์ จำนวน ๑๗ รูป/คน

๔) นักจัดการชุมชนด้านสิ่งแวดล้อม จำนวน ๑๙ รูป/คน

๑.๔.๓ ขอบเขตด้านพื้นที่

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้คณะผู้วิจัยได้กำหนดให้ตำบลหนองนมวัว อำเภอลาดยาว จังหวัดนครสวรรค์ เป็นพื้นที่เป้าหมาย

๑.๔.๔ ขอบเขตด้านระยะเวลา

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ใช้ระยะเวลาในการศึกษาตั้งแต่เดือนตุลาคม ๒๕๖๔ ไปจนถึง ๓๑ มีนาคม ๒๕๖๖ รวมระยะเวลา ๑๘ เดือน

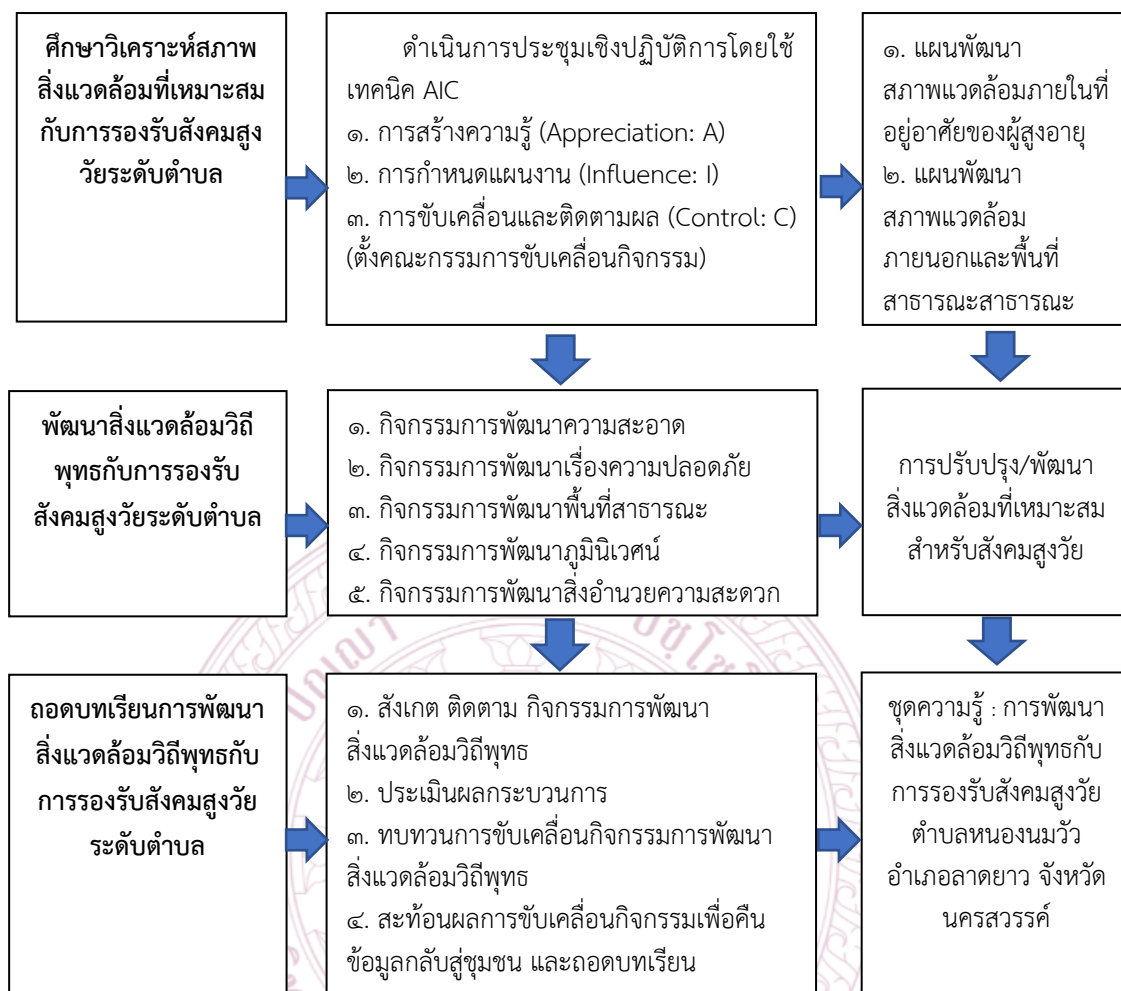
๑.๕ นิยามศัพท์การวิจัย

การพัฒนาสิ่งแวดล้อมวิถีพุทธ หมายถึง การปรับปรุง เปลี่ยนแปลง แก้ไข หรือพัฒนาสิ่งแวดล้อมที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตของผู้สูงอายุมีความเหมาะสม โดยยึดหลักสัปปายะ ๗ ใน ๓ มิติ คือ ๑) มิติสภาพแวดล้อมภายในครอบครัวหรือที่อยู่อาศัย (อาวาสสัปปายะ/โกชนสัปปายะ) ๒) มิติสภาพแวดล้อมเพื่อการส่งเสริมสุขภาพกายและสุขภาพจิต (ภัสสสัปปายะ/บุคคลสัปปายะ/อิริยาบถสัปปายะ) และ ๓) มิติสภาพแวดล้อมภายนอกในชุมชน (โคจรสัปปายะ/อุตุสัปปายะ) โดยเฉพาะเส้นทางสัญจร พื้นที่ทางเท้า ทางข้าม ทางแยก พื้นที่สีเขียวและความร่มรื่นในชุมชนที่มีความเหมาะสมและรองรับกับสังคมสูงวัย

สังคมสูงวัย หมายถึง สังคมที่มีสัดส่วนประชากรผู้สูงอายุเกินกว่าค่ามาตรฐาน (ร้อยละ ๒๐) จากประชากรทั้งหมด ซึ่งในเขตพื้นที่ตำบลหนองนมวัว อำเภอลาดยาว จังหวัดนครสวรรค์ ปัจจุบันพบว่ามีสัดส่วนของประชากรผู้สูงอายุทั้งเพศชาย เพศหญิง ที่มีอายุตั้งแต่ ๖๐ ปีขึ้นไปมีจำนวนมากถึงร้อยละ ๒๒.๒๓

๑.๖ กรอบแนวคิดการวิจัย

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ คณะผู้วิจัยมุ่งศึกษาการพัฒนาสิ่งแวดล้อมวิถีพุทธกับการรองรับสังคมสูงวัยระดับตำบล โดยศึกษาแนวคิด ทฤษฎี เอกสารงานวิจัยที่ โดยใช้ระเบียบวิธีเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research: PAR) เพื่อให้ประชาชนในพื้นที่ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการสะท้อนปัญหา ร่วมวางแผน ร่วมออกแบบกิจกรรม และฉันทกกำลังขับเคลื่อนสู่การปฏิบัติในการพัฒนาสิ่งแวดล้อมวิถีพุทธกับการรองรับสังคมสูงวัยระดับตำบล ตามกรอบแนวคิดการวิจัย ดังนี้

แผนภาพที่ ๑.๑ กรอบแนวคิดในการวิจัย

๑.๗ ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย

๑.๗.๑ สภาพสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสมกับการรองรับสังคมสูงวัยระดับตำบลหนองนมวัว อำเภอลาดยาว จังหวัดนครสวรรค์ ที่มาจากการร่วมกันศึกษาวิเคราะห์ของทุกภาคส่วนในพื้นที่ตำบล หนองนมวัวจะนำไปสู่ กิจกรรมด้านการส่งเสริมสุขภาพ กิจกรรมพัฒนาด้านที่อยู่อาศัย กิจกรรม ส่งเสริมการมีส่วนร่วมในพื้นที่สาธารณะ

๑.๗.๒ การพัฒนาสิ่งแวดล้อมวิถีพุทธกับการรองรับสังคมสูงวัยระดับตำบลหนองนมวัว อำเภอลาดยาว จังหวัดนครสวรรค์ จะนำไปสู่การพัฒนาสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสมสำหรับสังคมสูงวัย ระดับตำบล

๑.๗.๓ จากการถอดบทเรียนการพัฒนาสิ่งแวดล้อมวิถีพุทธกับการรองรับสังคมสูงวัย ระดับตำบลหนองนมวัว อำเภอลาดยาว จังหวัดนครสวรรค์ จะนำไปสู่การพัฒนาสิ่งแวดล้อมวิถีพุทธ กับการรองรับสังคมสูงวัยในตำบลอื่น ๆ ของจังหวัดนครสวรรค์หรือจังหวัดที่สนใจ

บทที่ ๒

แนวคิด ทฤษฎี เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในบทนี้คณะผู้วิจัยได้ทำการศึกษา แนวคิด ทฤษฎี เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาสิ่งแวดล้อมกับการรองรับสังคมสูงวัย เพื่อเป็นแนวทางในการกำหนดกรอบแนวคิดในการวิจัย โดยแยกประเด็นในการศึกษา ดังต่อไปนี้

- ๒.๑ แนวคิดเกี่ยวกับผู้สูงวัย
- ๒.๒ แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงวัย
- ๒.๓ แนวคิดเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม
- ๒.๔ แนวคิดเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมวิถีพุทธ
- ๒.๕ เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๒.๑ แนวคิดเกี่ยวกับผู้สูงวัย

๒.๑.๑ ที่มาของแนวคิดผู้สูงวัย

ในสมัย จอมพล ป.พิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรี ได้กำหนดนโยบายที่สำคัญประการหนึ่งในอันที่จะส่งเสริมสนับสนุน ให้ประชาชนมีสภาพความเป็นอยู่ที่ดี มีคุณภาพ และดำรงชีวิตในสังคมได้อย่างปกติสุข จึงได้มอบให้กรมประชาสงเคราะห์ จัดตั้งสถานสงเคราะห์คนชราขึ้น เพื่อให้การสงเคราะห์ผู้สูงอายุที่เดือดร้อน มีความทุกข์ยากประสบปัญหาและไม่สามารถแก้ไขได้ด้วยตนเอง กรมประชาสงเคราะห์จึงได้จัดตั้งสถานสงเคราะห์คนชรารับบางแคเป็นแห่งแรกในปี พ.ศ. ๒๕๔๙ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้การสงเคราะห์คนชราที่ไม่สามารถช่วยเหลือตนเองได้ หรือประสบปัญหาความทุกข์ยาก ไม่มีที่อยู่อาศัย หรือไม่สามารถอยู่กับครอบครัวได้ เพื่อให้บริการแก่คนชราที่อยู่กับครอบครัวของตน แต่มีความต้องการบริการสงเคราะห์คนชราบางอย่าง เช่น การรักษาพยาบาล กายภาพบำบัด นันทนาการ เพื่อแบ่งเบาภาระของครอบครัวผู้มีรายได้น้อยหรือยากจนที่ไม่สามารถจะอุปการะเลี้ยงดูคนชราไว้ในครอบครัวได้ ทั้งนี้เพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหาดังกล่าวอันเกี่ยวกับคนชรา ไม่ให้เรื้อรัง ทำความเดือดร้อนรำคาญแก่สังคม และให้สามารถอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุขตามสมควรแก่อัตภาพ ขณะเดียวกันยังเป็นการตอบแทนคุณความดีที่คนชราได้ทำประโยชน์ให้แก่ประเทศชาติ เพื่อผู้สูงอายุจะได้คลายวิตกกังวล เมื่อชราภาพ ไม่สามารถประกอบอาชีพต่อไปได้แล้ว ทางรัฐบาลมีหน้าที่ที่จะเป็นผู้อุปการะคุณเลี้ยงดูต่อไป กรมประชาสงเคราะห์ได้ดำเนินการให้การสงเคราะห์ผู้สูงอายุตามนโยบายดังกล่าวข้างต้นตลอดมา

ในปี พ.ศ. ๒๕๒๕ องค์การสหประชาชาติได้จัดประชุมสมัชชาโลกเกี่ยวกับผู้สูงอายุ ณ กรุงเวียนนา ประเทศออสเตรีย และได้ให้ความหมายของคำว่า "ผู้สูงอายุ" ไว้ว่าหมายถึง บุคคลทั้งเพศชายและเพศหญิงที่มีอายุตั้งแต่ ๖๐ ปี ขึ้นไป และได้พิจารณาประเด็นสำคัญเกี่ยวกับผู้สูงอายุไว้ ๓ ประการ คือ ด้านมนุษยธรรม ด้านการพัฒนา และด้านการศึกษา นอกจากนี้องค์การอนามัยโลกยังได้

กำหนดให้ปี พ.ศ. ๒๕๒๕ เป็นปีรณรงค์เพื่อส่งเสริมสุขภาพผู้สูงอายุ โดยกำหนดคำขวัญว่า Add life to years เพื่อให้ประเทศต่าง ๆ ช่วยกันส่งเสริมสุขภาพผู้สูงอายุ ซึ่งคณะกรรมการอำนวยการวันอนามัยโลกของกระทรวงสาธารณสุข ได้มีมติให้ใช้ คำขวัญเป็นภาษาไทยว่า " ให้ความรัก พิทักษ์อนามัย ผู้สูงวัยอายุยืน"

ต่อมาในรัฐบาลสมัย พล.อ.เปรม ติณสูลานนท์ ได้ตระหนักถึงความสำคัญของผู้สูงอายุ และปัญหาต่างๆ ที่อาจเกิดขึ้น คณะรัฐมนตรีได้มีมติเมื่อวันที่ ๑๔ ธันวาคม ๒๕๒๕ อนุมัติให้วันที่ ๑๓ เมษายนของทุกปีเป็นวันผู้สูงอายุ และได้เลือก "ดอกคำءวน" เป็นสัญลักษณ์ของผู้สูงอายุ ส่วนสาเหตุที่เลือกดอกคำءวนนี้เป็นสัญลักษณ์ก็เนื่องจากต้นคำءวนเป็นพืชยืนต้นที่มีอยู่มากในสวนสมเด็จพระศรีนครินทร์ราชบรมราชชนนี และเป็นต้นไม้ที่ให้ความร่มเย็น ลำต้นมีอายุยืน มีใบเขียวตลอดปี ให้ร่มเงาดี และดอกมีสีนวล กลิ่นหอม กลีบแข็งไม่ร่วงง่าย เหมือนกับผู้ทรงวัยวุฒิ ที่คงคุณธรรมความดีงามไว้ให้เป็นแบบอย่างแก่ลูกหลานตลอดไป นอกจากนั้นทางด้านพฤกษศาสตร์ต้นไม้นี้ยังใช้เป็นยาบำรุงหัวใจได้อีกด้วย ประการสำคัญสมเด็จพระศรีนครินทร์ราชบรมราชชนนีทรงดำริให้จัดสวนนี้ขึ้น เพื่อให้เป็นตัวอย่างที่ดีของผู้สูงอายุ

๒.๑.๒ ความหมายของผู้สูงวัย

นักวิชาการได้ให้ความหมายหรือคำนิยามของคำว่า “ผู้สูงอายุ” ไว้ดังนี้ พจนานุกรมไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน^๑ ให้ความหมายของคำว่า “ชรา” หมายถึง ความแก่ด้วยอายุชำรุดทรุดโทรม แต่คำนี้ไม่เป็นที่นิยมนักโดยเฉพาะในกลุ่มผู้สูงอายุ และกลุ่มนักวิชาการ เพราะคำนี้ก่อให้เกิดความหดหู่และถดถอยสิ้นหวัง ดังนั้นที่ประชุมคณะผู้อาวุโส โดยมีพลตำรวจตรีหลวงอรรถสิทธิ์ สิทธิสุนทรเป็นประธาน จึงกำหนดคำให้เรียกว่า “ผู้สูงอายุ” ขึ้นแทน ตั้งแต่วันที่ ๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๑๒ เป็นต้นมา ซึ่งคำนี้ให้ความหมายที่ยกย่องให้เกียรติแก่ผู้ที่ชราภาพ ว่าเป็นผู้ที่สูงอายุทั้งวัยวุฒิและประสบการณ์

ผู้สูงอายุ คือ บุคคลที่มีอายุตั้งแต่ ๖๐ ปีขึ้นไป มีสภาพร่างกายและจิตใจเปลี่ยนแปลงไปในทางที่เสื่อมถอย มีโอกาสเกิดโรคภัยไข้เจ็บได้ง่ายสมควรที่จะได้รับการดูแลช่วยเหลือ และยังถือว่าเป็นวัยที่เกษียณจากการทำงาน สำหรับประเทศไทยกำหนดว่าเป็นผู้สูงอายุหรือไม่โดยยึดตามเกณฑ์ที่องค์การอนามัยโลก และองค์การระหว่างประเทศได้ประชุมตกลงกันซึ่งนับอายุตามปฏิทินเป็นมาตรฐานสากล แบ่งเกณฑ์อายุ ตามสภาพของการมีอายุเพิ่มขึ้นดังนี้ ผู้สูงอายุ (elderly) เป็นผู้มีอายุระหว่าง ๖๐-๗๔ ปี คนชรา (old) เป็นผู้มีอายุระหว่าง ๗๕-๙๐ ปีและคนชรามาก (very old) เป็นผู้มีอายุ ๙๐ ปีขึ้นไปกำหนดว่าเป็นผู้สูงอายุหรือไม่โดยยึดตามเกณฑ์ที่องค์การอนามัยโลกและองค์การระหว่างประเทศได้ประชุมตกลงกันซึ่งนับอายุตามปฏิทินเป็นมาตรฐานสากล แบ่งเกณฑ์อายุตามสภาพของการมีอายุเพิ่มขึ้นดังนี้ ผู้สูงอายุ (elderly) เป็นผู้มีอายุระหว่าง ๖๐-๗๔ ปี คนชรา (old) เป็นผู้มีอายุระหว่าง ๗๕-๙๐ ปี และคนชรามาก (very old) เป็นผู้มีอายุ ๙๐ ปีขึ้นไป^๒

^๑ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน, (กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่น, ๒๕๔๖), หน้า ๓๔๗.

^๒ สุชาติ ทวีสิทธิ์, “บทบรรณาธิการ : การเปลี่ยนกระบวนทัศน์เพื่อการวิจัยผู้สูงอายุ”, วารสารประชากรและสังคม, ๒๕๕๓, หน้า ๓.

คำว่า ผู้สูงอายุ ตรงกับภาษาอังกฤษว่า Elderly person เป็นสถานะของบุคคลที่มีอายุ ตั้งแต่ ๖๐ ปีขึ้นไป มีความอ่อนแอทางร่างกายและจิตใจ มีเจ็บป่วยหรือความพิการเกิดร่วมด้วย เป็น วัยที่เกิดการเปลี่ยนแปลงสู่ความเสื่อมทางร่างกายและจิตใจ ซึ่งจะมีความแตกต่างกันในแต่ละบุคคล วัยสูงอายุเป็นระยะสุดท้ายของชีวิตอาจยาวนาน ๑๐-๒๐ ปี หรือมากกว่านั้น ถ้ามีการเตรียมตัวเตรียม ใจก่อนเข้าสู่วัยนี้มาตั้งแต่วัยกลางคน จะสามารถปรับตัวรับบทบาทวัยสูงอายุได้สมควรแก่ฐานะ ซึ่ง เกณฑ์การตัดสินความชรา (Cut-off point) อยู่ที่ ๖๐ ปี ที่ใช้กำหนดผู้ที่มีอายุ ๖๐ ปีขึ้นไปเป็นคนชรา หรือ ผู้สูงอายุ ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นเกณฑ์ที่อิงกลุ่มประเทศโลกที่สาม^๓

เบอร์เรน^๔ กล่าวว่า การกำหนดว่าใครเป็น “ผู้สูงอายุ” นั้นควรพิจารณาประกอบกันทั้ง ๓ ด้าน คือ ด้านชีวภาพ ด้านจิตและด้านสังคมสำหรับด้านชีวภาพจะคำนึงถึงการเปลี่ยนแปลงสภาพ ร่างกายและความสามารถในการใช้ศักยภาพของร่างกายเป็นเกณฑ์ทางด้านจิตนั้นจะพิจารณาจาก ความสามารถในการปรับตัวต่อสิ่งแวดล้อม ความสอดคล้องในการรับรู้และการจดจำ การรับรู้ความรู้ ใหม่ๆ การใช้เหตุผล การมองภาพพจน์ตนเองและแรงกระตุ้นในตนเอง ส่วนด้านสังคมก็จะพิจารณา จากบทบาทหน้าที่ความรับผิดชอบเป็นสำคัญ ถ้าจะใช้หลักของเบอร์เรนเกณฑ์ตัดสินว่าใครคือ ผู้สูงอายุ” ก็คือเน้นการทำหน้าที่และการปรับตัวต่อสิ่งแวดล้อมของแต่ละบุคคลนั่นเอง

ผู้สูงอายุมีบุคลิกภาพทางด้านร่างกายที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม ในสัมมาทิฐิสูตร กล่าวถึงความแก่ชราว่า “ชรา เป็นอย่างไร คือ ความแก่ ความคร่ำคร่า ความมีพินหลุด ความมีผผ หงอก ความมีหนังเหี่ยวย่น ความเสื่อมอายุ ความแก่หง่อมแห่งอินทรีย์ในหมู่สัตว์นั้น ๆ ของเหล่าสัตว์ นั้น ๆ นี้เรียกว่า “ชรา”^๕ แก่หมายถึงมีอายุมาก อยู่ในวัยชรา เช่น คนแก่ สูงอายุหมายถึงมีอายุมาก จากพุทธพจน์ดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า ความแก่ชราคือสภาพร่างกายที่เสื่อมถอยตามกาลเวลา ร่างกาย เสื่อมสภาพรวมถึงอายุที่มากตามไปด้วย ดังนั้นผู้สูงอายุก็คือผู้ที่มีสภาพร่างกายเสื่อมถอยลงจากเดิม เช่น ผมหงอก ผิวหนังเหี่ยวย่น และมีอายุมาก แต่ด้วยความแตกต่างระหว่างบุคคลจึงทำให้แต่ละ บุคคลมีสภาพร่างกายที่เข้าสู่วัยสูงอายุไม่พร้อมกัน^๖ สำหรับในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ได้ ให้ความหมายของคำว่าผู้สูงอายุ โดยกล่าวถึงคำว่าชราหมายถึงแก่ด้วยอายุ ชำรุดทรุดโทรม^๗ โดยทั่วไป ผู้สูงอายุคือผู้ที่มีอายุ ๖๐ ปีขึ้นไปเป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถมีประสบการณ์ในชีวิตสะสม ไว้มากมาย ดังนั้น จึงควรต้องศึกษาลักษณะสำคัญของผู้สูงอายุและมีความเข้าใจในเรื่องของผู้สูงอายุที่

^๓ สุทธิพงศ์ บุญผดุง, “การพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุในท้องถิ่นโดยใช้โรงเรียนเป็นฐานตามหลัก เศรษฐกิจพอเพียง (ระยะที่ ๑)”, รายงานวิจัย, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา, ๒๕๕๔), หน้า ๗.

^๔ ปิยะนุช แก้วเรือง; และอันพามร์ศิริโต, “ความสัมพันธ์ระหว่างความเชื่อด้านสุขภาพกับพฤติกรรม การดูแลสุขภาพตนเองของผู้สูงอายุในชมรมดอกคำดวน ตำบลคูบัว อำเภอเมือง จังหวัดราชบุรี”, รายงานวิจัย, (นครปฐม: มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม, ๒๕๕๐), หน้า ๘.

^๕ ม.ม. (ไทย) ๑๒/๙๒/๘๗.

^๖ ปภัสสร กิมสุวรรณวงศ์, “การดูแลสุขภาพแบบองค์รวมของผู้สูงอายุตามแนวคิดทาง พระพุทธศาสนา”, ดุษฎีนิพนธ์, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖), หน้า ๒๓.

^๗ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๒, (กรุงเทพมหานคร: นาน มีบุ๊คส์พับลิเคชั่น, ๒๕๕๖), หน้า ๓๔๗.

ถูกต้อง ซึ่งเหตุสำคัญประการหนึ่งที่ต้องศึกษาในเรื่องเกี่ยวกับผู้สูงอายุเพราะผู้สูงอายุเป็นผู้ที่ทำความคุณประโยชน์ต่อครอบครัวและสังคมมาแล้วอย่างมากมายและเมื่อมีอายุมากขึ้นทั้งร่างกายและจิตใจได้เสื่อมถอยอย่างชัดเจน^๔

จากการศึกษาความหมายเกี่ยวกับผู้สูงอายุ ที่นักวิชาการแต่ละท่านได้ให้ความหมายไว้ซึ่งจะเห็นได้ว่านักวิชาการได้ให้ความหมายไปในทิศทางเดียวกัน สำหรับผู้วิจัยจากการศึกษาพบว่าผู้สูงอายุ หมายถึง บุคคลทั้งหญิง และชายที่มีอายุตั้งแต่ ๖๐ ปีขึ้นไป ซึ่งถือว่าเป็นช่วงปัจฉิมวัย หรือวัยที่ปลดเกษียณจากการทำงาน โดยยึดตามเกณฑ์ปฏิทินที่องค์การระหว่างประเทศตกลงกัน ดังนั้นวัยชราหรือสูงอายุจึงเป็นวัยที่มีการเปลี่ยนแปลงสภาพร่างกายไปในทางถดถอยหรือเสื่อมถอยลง และยังเป็นวัยที่จะต้องพบกับความเปลี่ยนแปลงทางด้านจิตใจ สังคม ซึ่งทำให้ผู้สูงอายุประสบกับปัญหาในการดำรงชีวิต ไม่ว่าจะเป็นด้านสุขภาพกาย สุขภาพจิต รวมถึงด้านเศรษฐกิจ ดังนั้นจึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีการช่วยเหลือดูแลทั้งจากครอบครัว บุตรหลาน รวมทั้งหน่วยงานของรัฐ เพื่อให้ผู้สูงอายุมีความเป็นอยู่ และคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น

๒.๑.๓ ความสำคัญของผู้สูงวัย

ผู้สูงอายุมีคุณค่าและความสำคัญต่อสังคม นอกจากจะเป็นที่พึ่งพาทางใจของบุตรหลาน และเป็นที่เคารพนับถือของบุคคลในวงศาคณาญาติแล้ว ผู้สูงอายุยังจะได้รับการยกย่องจากสังคมในฐานะเป็นผู้มีประสบการณ์ มีความคิดอ่านสุขุมรอบคอบ และเคยทำคุณประโยชน์ให้แก่สังคมมาแล้วเมื่อตอนที่อยู่ในวัยทำงาน

รัฐบาลในสมัย พลเอกเปรม ติณสูลานนท์ ได้ตระหนักถึงความสำคัญของผู้สูงอายุ และปัญหาต่าง ๆ ที่อาจเกิดขึ้น คณะรัฐมนตรีจึงได้มีมติเมื่อวันที่ ๑๔ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๒๕ อนุมัติให้วันที่ ๑๓ เมษายน ของทุกปีเป็นวันผู้สูงอายุ จากการเพิ่มจำนวนผู้สูงอายุ และสภาพปัญหาของผู้สูงอายุที่อาจเกิดขึ้นตามมา ทำให้รัฐบาลตระหนักถึงความสำคัญว่า ควรจะได้มีการเตรียมการช่วยเหลือผู้สูงอายุในกรณีต่าง ๆ จึงได้กำหนดให้เป็นนโยบายไว้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติตั้งแต่ฉบับที่ ๕ เมื่อปี พ.ศ.๒๕๒๕ โดยคณะรัฐมนตรีได้มีคำสั่งแต่งตั้งคณะกรรมการผู้สูงอายุแห่งชาติเพื่อทำหน้าที่จัดทำแผนระยะยาวสำหรับผู้สูงอายุ โดยมุ่งเน้นให้ภาครัฐควรต้องมีบทบาทในการสร้างความเข้าใจถึงปัญหาของผู้สูงอายุกลุ่มอายุ ๖๐ ปีขึ้นไป และสนับสนุนให้ประชาชนวางแผนหรือเตรียมการเพื่อการพึ่งตนเองในยามที่อายุมากขึ้น ขณะเดียวกันยังมีการสร้างหลักประกันในการรับบริการสาธารณสุข ทั้งทางด้านป้องกัน ส่งเสริม สุขภาพ พันฟูและรักษาพยาบาล และมีจัดตั้งสถาบันพัฒนาสุขภาพและเวชศาสตร์ผู้สูงอายุเป็นหน่วยงานซึ่งสนองนโยบายของรัฐอย่างชัดเจน โดยให้มีการส่งเคราะห์ด้านการรักษาพยาบาลแก่ผู้สูงอายุ ต่อมาในปี พ.ศ.๒๕๓๗ รัฐได้มีนโยบายเกี่ยวกับผู้สูงอายุ ในด้านการให้การดูแลความเป็นอยู่ของผู้สูงอายุให้สามารถดำรงชีวิตในสังคมได้อย่างมีความสุข และมีเป้าหมายที่จะให้ประชาชนในประเทศมีสุขภาพอนามัยดีหรือมีสุขภาพดีถ้วนหน้า พอมาปี พ.ศ. ๒๕๔๓ ซึ่งเป็นเป้าหมายหลักทางสังคม รัฐบาลจึงมุ่งส่งเสริมสุขภาพอนามัยของประชาชนโดยเน้นวัย

^๔ สุจิตต์ ศิริวงศ์พากร, “การศึกษาพฤติกรรมและการเปิดรับข่าวสารที่มีความสัมพันธ์กับความสามารถในการพึ่งตนเองของผู้สูงอายุในกรุงเทพมหานคร”, รายงานวิจัย, (คณะเทคโนโลยีสารสนเทศ : มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลพระนคร, ๒๕๕๖), หน้า ๙.

สูงอายุ กระทรวงสาธารณสุขและหน่วยงานอื่นที่เกี่ยวข้องจึงจัดให้มีการส่งเสริมสุขภาพอนามัยและสวัสดิภาพผู้สูงอายุ ส่งเสริมให้ผู้สูงอายุมีบทบาทและมีคุณค่าความรู้ หรือประสบการณ์ที่ผู้สูงอายุได้สะสมมาตลอดชีวิต หากมีการถ่ายทอดยอมทำให้ได้ประโยชน์ทั้ง ผู้สูงอายุและสังคม อีกทั้งยังส่งเสริมให้ชุมชนและสังคมมีบทบาทในการร่วมมือพัฒนาและช่วยเหลือผู้สูงอายุอีกด้วย^๙

ผู้สูงอายุโดยทั่วไปเป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถ มีประสบการณ์ในชีวิตสะสมไว้มากมาย เป็นผู้ที่ทำคุณประโยชน์ต่อครอบครัวและสังคมมาแล้วอย่างมา และเมื่อมีอายุมากขึ้นทั้งร่างกายและจิตใจได้เสื่อมถอยอย่างชัดเจน ดังนั้น จึงเป็นหน้าที่ของทุกคนที่จะต้องทำความเข้าใจในลักษณะสำคัญของผู้สูงอายุ ได้แก่^{๑๐}

๑. ผู้สูงอายุในวัยของการเสื่อมถอยระหว่างร่างกายและจิตใจอย่างเห็นได้ชัด ซึ่งลักษณะการเสื่อมถอยของร่างกายจะมี ๒ ลักษณะ ได้แก่

๑.๑ การเสื่อมถอยทางร่างกายและจิตใจเป็นสภาวะที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ กระบวนการก้าวไปสู่ความชรา เรียกว่า Senescence การก้าวไปสู่ความชราแบบนี้จะไม่มีโรคภัยไข้เจ็บใด ๆ เข้ามาเบียดเบียน แต่มีพัฒนาการเข้าสู่วัยชราอย่างมีลำดับขั้น อาจกล่าวได้ว่า กระบวนการก้าวไปสู่ความชราแบบ Senescence เป็นศาสตร์ที่มีชื่อว่า ชราภาพวิทยา หรือชราภาววิทยา (Gerontology) ซึ่งเป็นศาสตร์สาขาหนึ่งที่ศึกษาเกี่ยวกับกระบวนการเปลี่ยนแปลงไปสู่ความชราโดยศึกษาถึงการเปลี่ยนแปลงทางร่างกาย

๑.๒ การเสื่อมถอยทางร่างกายและจิตใจที่มีได้เป็นไปตามธรรมชาติ แต่เกิดจากความผิดปกติทางร่างกาย รวมทั้งความบกพร่องของการทำงานของสมองทำให้เกิดความชรามากขึ้น เรียกว่า Senility กระบวนการก้าวไปสู่ความชราแบบนี้เป็นศาสตร์หนึ่งที่เรียกว่า ชราพาธิวิทยา (Geriatric) ซึ่งเป็นศาสตร์สาขาวิชาแขนงหนึ่งที่ศึกษาเกี่ยวกับการรักษาของแพทย์ ศึกษาโรคต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นกับสุขภาพทางร่างกายของผู้สูงอายุ นอกจากนี้ลักษณะความเสื่อมถอยทางด้านร่างกายและจิตใจของผู้สูงอายุที่มีผลต่อพฤติกรรมสามารถแสดงออกได้ด้วยลักษณะ ประกอบด้วย ๑) ความจำเสื่อม มีอาการหลงลืม ๒) ร่างกายอ่อนแอ แต่มีการแสดงออกด้วยอาการดื้อรั้น ๓) มีความคิดซ้ำซาก ย้ำย้ำทำในเรื่องราวของอดีต ๔) มีพฤติกรรมอยากเป็นเด็กอีกครั้งหนึ่ง และ ๕) ผู้สูงอายุบางรายมีอาการทางจิต จู้จี้ขี้บ่นอย่างรุนแรง ปากร้าย อาละวาดมีอาการประสาทหลอน

๒. ผู้สูงอายุเป็นวัยที่ต้องเผชิญกับบทบาทที่เปลี่ยนแปลงในสังคม บทบาทที่เปลี่ยนแปลงในสังคมของผู้สูงอายุ ประกอบด้วย

๒.๑ สภาพการณ์ในครอบครัวเปลี่ยนแปลงไป

๒.๒ ลักษณะการประกอบอาชีพเปลี่ยนไป

๒.๓ ต้องถูกออกจากงานและหางานใหม่เพื่อการมีรายได้

^๙ นิรันดร์ วิทสุณิน, ความพึงพอใจที่มีต่อการจัดสวัสดิการสังคมแก่ผู้สูงอายุขององค์การบริหารส่วนตำบล ในเขตอำเภอโนนไทย จังหวัดนครราชสีมา, วิทยานิพนธ์ปริญญา ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการโครงการและการประเมินโครงการ, มหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี, ๒๕๓๕, หน้า ๑๒.

^{๑๐} อุบลรัตน์ เฟื่องสกลิต ; อ้างถึงใน สุจิตต์ ศิริวงศ์พาการ, การศึกษาพฤติกรรมในการเปิดรับข่าวสารที่มีความสัมพันธ์กับความสามารถในการพึ่งตนเองของผู้สูงอายุในกรุงเทพมหานคร, (คณะเทคโนโลยีสื่อสารมวลชน: มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลพระนคร, ๒๕๕๖), หน้า ๙-๑๐.

๒.๔ ความสนใจเปลี่ยนแปลง

๓. ผู้สูงอายุเป็นวัยที่ต้องมีการปรับตัว เพื่อให้สามารถดำรงชีวิตได้อย่างมีความสุข ผู้สูงอายุเป็นวัยที่จะต้องปรับตัวเพื่อให้การดำรงชีวิตอยู่ในแต่ละวันสามารถอยู่ได้อย่างมีความสุข และมีสุขลักษณะที่ดี ด้วยการเป็นผู้ที่มีความรู้ความเข้าใจในเรื่อง แบบแผนการกิน การนอน การออกกำลังกาย รู้วิธีการตรวจรักษาสุขภาพทางด้านร่างกาย รวมทั้งก่อนเข้าสู่วัยผู้สูงอายุต้องรู้จักวิธีการเตรียมตัว เพื่อเป็นผู้สูงอายุที่มีคุณภาพอีกด้วย

จากที่กล่าวมาจะพบว่า ผู้สูงอายุ คือบุคคลสำคัญผู้สืบทอดความเป็นคนไทยที่ได้ทำหน้าที่อย่างดีที่สุดมาแล้วและวันนี้ท่านยังสามารถเป็นสมาชิกในสังคม ที่ไม่เคยย่อท้อต่อการใช้ชีวิตมาจนถึงปัจจุบัน ด้วยความมั่นคงในศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ท่านได้ผ่านชีวิตที่มีคุณประโยชน์ยิ่ง ไม่ว่าจะขมขื่นหรือชื่นบาน แต่สิ่งที่จรรโลงใจไม่ว่าท่านจะเป็นใครก็ตามก็คือพึงตระหนักไว้เสมอว่าท่านเป็นผู้สูงอายุที่มีความสามารถเป็นแบบอย่างที่ดีต่อชนรุ่นหลัง และสังคมก็ยังเห็นความสำคัญของท่านที่ได้อบรมสั่งสอนลูกหลานไทยมาจนถึงทุกวันนี้ ดังที่จะกล่าวต่อไปนี้ผู้สูงอายุคือร่มโพธิ์ร่มไทร ผู้สูงอายุในสังคมไทยนั้นคือร่มโพธิ์ร่มไทรที่เรายังให้ความเคารพยกย่องเพราะมีคุณค่าทั้งต่อครอบครัวและสังคม แม้ว่าผู้สูงอายุจะลดสถานะและบทบาทลงบ้าง แต่ก็ยังคงมีปฏิสัมพันธ์กับคนรุ่นปัจจุบันเป็นอย่างดี ไม่มีผู้ใดปล่อยให้ท่านเผชิญความโดดเดี่ยวและทอดทิ้ง ในทางตรงกันข้ามผู้สูงอายุเป็นที่พึ่งและที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของลูกหลาน ปกป้องคุ้มครองลูกหลานให้มีความสุข ให้ความอบอุ่นร่มเย็น เป็นที่เคารพนับถือ ผู้สูงอายุจึงเปรียบได้กับร่มโพธิ์ร่มไทร มีกิ่งก้านแผ่ปกคลุม เป็นร่มเงาที่พึ่งทั้งทางกายและทางใจให้แก่ลูกหลาน ผู้สูงอายุเป็นศูนย์กลางของจิตใจ สังคมไทยในปัจจุบันให้การยกย่องการเป็นผู้สูงอายุ เพราะผู้สูงอายุเป็นเสาหลัก สิ่งที่แสดงให้เห็นเป็นรูปธรรมที่ชัดเจนคือการที่มีวันผู้สูงอายุที่กำหนดขึ้น ในวันตรุษสงกรานต์ของทุกปี โดยลูกหลานแม้จะอยู่ห่างไกลก็จะเดินทางกลับมาแสดงความเคารพ ผู้สูงอายุเป็นเสมือนศูนย์กลางของจิตใจสำหรับลูกหลาน ผู้สูงอายุมีคุณค่าต่อสังคม เพราะทุกท่านได้ผ่านการทำความดีมาแล้ว อย่างน้อยที่สุดคือการเลี้ยงดูลูกหลานจนเติบโตเป็นคนดี มีหน้าที่การงานดี นอกจากนี้ผู้สูงอายุต่างก็มีประสบการณ์ชีวิตมากมาย สามารถที่จะแยกแยะว่าสิ่งใดถูก สิ่งใดผิด ประสบการณ์ความรู้เหล่านี้ย่อมสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่นต่อไปสู่คนรุ่นใหม่ได้เป็นอย่างดี ทั้งวัฒนธรรมประเพณี พิธีกรรมต่าง ๆ นั้น ต้องอาศัยประสบการณ์แห่งผู้รู้คือผู้สูงอายุทุกคนนั้นแหละ นอกจากนี้ผู้สูงอายุยังมีบทบาทในฐานะผู้ผลิต สร้างรายได้เลี้ยงดูลูกหลานหรือเคยเป็นกำลังสำคัญด้านเศรษฐกิจมาก่อน ท่านจึงเป็นชุมทรัพย์ทางปัญญาแก่ชุมชนและสังคม^{๑๑}

สังคมไทยในอดีตให้ความเคารพและยกย่อง “ผู้สูงอายุ” ด้วยเห็นว่าผู้สูงอายุเป็นผู้ทรงความรู้ ความสามารถ ผ่านร้อนผ่านหนาวมาเป็นเวลานาน มีประสบการณ์ที่ดีมีคุณค่าที่ถ่ายทอดไปสู่คนรุ่นหลังเพื่อนำไปใช้ประโยชน์ได้ อย่างไรก็ตามการเข้าสู่ยุคโลกาภิวัตน์ ตลอดจนการเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจ สังคม อีกทั้งการพัฒนาวิทยาการและเทคโนโลยีที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วและต่อเนื่องทำให้เกิดคำถามขึ้นในใจหลาย ๆ คนว่า คนไทยในยุคโลกาภิวัตน์ที่เติบโตมาในบริบทของสังคมไทยยังคงให้คุณค่าผู้สูงอายุเหมือนในอดีตที่ผ่านมาหรือไม่ โดยเฉพาะผู้ที่เติบโตมาพร้อม ๆ กับการเปลี่ยนแปลง

^{๑๑} ปรีชา อุบโยคิน, **ความสุขของผู้สูงอายุ**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานแพทย์ทางเลือก, ๒๕๕๓),

ในสังคมที่การให้คุณค่ากับสิ่งต่าง ๆ เริ่มเปลี่ยนไป การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นย่อมน่าจะส่งผลกระทบต่อความคิด และความเชื่อของคนในสังคมที่มีต่อผู้สูงอายุไม่มากนัก^{๑๒} ในทำนองเดียวกันจากการศึกษาของ กาญจนา ตั้งชลทิพย์ และคณะ^{๑๓} ซึ่งได้ทำการสำรวจความรู้และทัศนคติจากคนวัยหนุ่มสาวและคนวัยทำงานต่อผู้สูงอายุซึ่งก็พบว่าผู้สูงอายุยังคงถูกมองว่ามีคุณค่าและความสำคัญ โดยส่วนมากคิดว่าผู้สูงอายุเป็นผู้มีประสบการณ์และมีประโยชน์ต่อคนรุ่นหลัง มากไปกว่านั้นยังมองว่าผู้สูงอายุมิได้เป็นภาระของครอบครัว และไม่ควรรอยู่ในบ้านพักคนชรา นั้นย่อมหมายความว่า คนวัยหนุ่มสาวและคนวัยทำงานในฐานะกลุ่มวัฒนธรรมหลัก ยังคงให้คุณค่าและความสำคัญผู้สูงอายุในฐานะกลุ่มวัฒนธรรมร่วม

อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาถึงมุมมองของตัวผู้สูงอายุเองในเรื่องของคุณค่าในตัวผู้สูงอายุพบว่า ตัวผู้สูงอายุเองเห็นว่าทุกคนมีคุณค่า คนที่ยังมีชีวิตอยู่ทุกคน ไม่ว่าจะแก่สักเพียงใด ก็ยังมีโอกาสสร้างคุณค่าให้กับตนเอง หรือเป็นคนที่มีค่าของคนอื่นได้ โดยคุณค่าของคนแก่จะมีมากหรือน้อยก็ด้วยเงื่อนไขดังต่อไปนี้^{๑๔}

๑. มีคุณค่าเพราะเกิดมานาน มีประสบการณ์มาก สามารถถ่ายทอดสิ่งต่าง ๆ ไปให้ลูกหลานได้ ประสบการณ์ที่มีอยู่ย่อมเป็นประโยชน์และมีคุณค่าต่อคนรุ่นหลัง

๒. มีคุณค่าเพราะความดี ทั้งนี้ความดีเกิดจากการมีศาสนา การทำบุญทำทานที่วัด การอยู่ในศีลในธรรม มีเมตตากรุณา จนถึงปฏิบัติตัวไม่ให้เป็นที่รำคาญของลูกหลาน เช่น ไม่พูดมาก ไม่พูดเพื่อจ้อ และเป็นคนใจดี มีคนนับถือ

๓. มีคุณค่าเพราะมีโภคทรัพย์ หรือทรัพย์สินเงินทอง หรือสมบัติที่ผู้สูงอายุเป็นเจ้าของ ประเด็นนี้มีความคิดความเชื่อว่า “คนทั่วไปจะเห็นคุณค่าของคนแก่ถ้าเป็นผู้ที่มีสมบัติ” ดังนั้นผู้สูงอายุคนใดที่มีสมบัติก็จะมีคุณค่า ผู้สูงอายุที่ไม่มีสมบัติ มีฐานะยากจนก็ไม่มีคุณค่าเพราะลูกหลานไม่สนใจ

๔. มีคุณค่าเพราะมีบุญคุณ จากการที่ผู้สูงอายุมีสถานภาพความเป็นพ่อแม่ จึงมีบุญคุณด้วยการให้กำเนิด อบรมเลี้ยงดูลูก ๆ มา

๕. มีคุณค่าเพราะยังทำประโยชน์ให้กับครอบครัวและสังคมได้

๖. มีคุณค่าเพราะเป็นที่พึ่งทางใจ แม้ผู้สูงอายุจะทำอะไรไม่ได้ ไม่มีประโยชน์ในการช่วยงานต่าง ๆ ไม่มีเงินทองทรัพย์สินสมบัติ แต่ผู้สูงอายุก็ยังเชื่อว่าตนเองมีคุณค่าทางจิตใจให้ลูกหลานได้

๗. มีคุณค่าเพราะมีคนให้คุณค่า เช่น ลูกหลานให้ค่าด้วยการปฏิบัติที่แสดงความเคารพเอาใจใส่ ดูแล ประนินบัตติ

^{๑๒} สุชาดา ทวีสิทธิ์, สวรรีย์ บุญยमानนท์, **ประชากรและสังคม ๒๕๕๓ คุณค่าผู้สูงอายุในสายตาสังคมไทย**, (พิมพ์ครั้งที่ ๑), (นครปฐม : สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๕๓), หน้า ๓๐.

^{๑๓} กาญจนา ตั้งชลทิพย์และคณะ, “คุณค่าผู้สูงอายุ: ภาพสะท้อนมุมมองจากคนสองวัย”, อ้างถึงใน สุชาดา ทวีสิทธิ์และสวรรีย์ บุญยमानนท์, **ประชากรและสังคม ๒๕๕๓ คุณค่าผู้สูงอายุในสายตาสังคมไทย**, (นครปฐม: สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๐๑๐), หน้า ๒๙-๖๑.

^{๑๔} รศรินทร์ เกรย์ และคณะ, **มโนทัศน์ใหม่ของนิยามผู้สูงอายุ : มุมมองเชิงจิตวิทยาสังคม และสุขภาพ**, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (นครปฐม : สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๕๖), หน้า ๑๘.

จากที่กล่าวมานั้น จะเห็นได้ว่าผู้สูงอายุหรือผู้สูงวัยในสังคมไทยนั้น ยังคงมีความสำคัญ และเป็นกำลังสำคัญต่อสังคมในด้านต่าง ๆ มากมาย ผู้สูงอายุเป็นบุคคลที่มีความสำคัญ ที่เพียบพร้อมไปด้วยความรู้ และประสบการณ์เป็นผู้ถึงพร้อมทั้งคุณวุฒิ และวัยวุฒิ เป็นทรัพยากรบุคคลที่มีคุณค่า แม้ผู้สูงอายุจะเข้าสู่วัยที่ร่างกายอ่อนแอเสื่อมถอยแล้ว แต่ท่านก็ยังพร้อมและสามารถที่จะช่วยเหลือครอบครัวได้ นอกจากนั้นยังช่วยให้คำแนะนำปรึกษาในด้านต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นด้านอาชีพการงาน ด้านการดำเนินชีวิต ด้านครอบครัวด้านสังคม และอื่น ๆ ผู้สูงอายุบางท่านมีทักษะในวิชาชีพบางด้าน ก็จะถ่ายทอดให้แก่บุตรหลาน และผู้ที่สนใจเพื่อดำรงวิชาชีพนั้นสืบไป ด้วยเหตุนี้การพัฒนาผู้สูงอายุในด้านสุขภาวะด้านต่าง ๆ ให้ได้รับการพัฒนาที่เหมาะสม เพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุให้สามารถดำเนินชีวิตในสังคมได้อย่างปกติสุข

๒.๑.๔ ประเภทของผู้สูงวัย

ผู้สูงอายุ หมายถึง บุคคลที่มีอายุตั้งแต่ ๖๐ ปีขึ้นไปทั้งชายและหญิง แบ่งผู้สูงอายุเป็น ๒ กลุ่ม คือ ผู้สูงอายุตอนต้น และผู้สูงอายุตอนปลาย โดยที่ผู้สูงอายุตอนต้นมีอายุ ๖๐-๖๙ ปี และผู้สูงอายุตอนปลาย หมายถึงบุคคลที่มีอายุ ๗๐ ปี ขึ้นไป^{๑๕} ขณะที่สำนักส่งเสริมและพิทักษ์ผู้สูงอายุให้ความหมายของผู้สูงอายุว่า บุคคลที่มีสัญชาติไทย และมีอายุตั้งแต่ ๖๐ ปีบริบูรณ์ขึ้นไป^{๑๖} ซึ่งมีความสอดคล้องกับแนวคิดของ วิไลวรรณ ทองเจริญ ได้ให้ความหมายไว้ว่า ความสูงอายุ เป็นกระบวนการสากลที่เริ่มต้น ตั้งแต่เกิด ความสูงอายุที่กำหนดโดยจำนวนปี (Chronological age) นิยมใช้ในการกำหนดการเกษียณอายุหรือหยุดจากงาน โดยประเทศไทยใช้อายุ ๖๐ ปีสำหรับประเทศพัฒนาแล้วส่วนใหญ่ใช้อายุ ๖๕ ปีขึ้นไปเป็นเกณฑ์ในการเรียก “ผู้สูงอายุ”^{๑๗} มูลนิธิสถาบันวิจัยและพัฒนาผู้สูงอายุไทย และสถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล กล่าวโดยสรุปว่า ผู้สูงอายุคือ ผู้ที่มีอายุตั้งแต่ ๖๐ ปีขึ้นไป เป็นผู้ที่สามารถพูดคุยได้รู้เรื่องอ่านออกเขียนได้โต้ตอบได้ด้วย^{๑๘}

ช่วงวัยของผู้สูงอายุสามารถแบ่งได้ ๔ ช่วง ได้แก่

๑. ช่วงไม่ค่อวัยแก่ คืออายุประมาณ ๖๐-๖๙ ปี เป็นช่วงที่ผู้สูงอายุต้องเผชิญกับภาวะเกษียณอายุ สูญเสียตำแหน่งหน้าที่การงาน รายได้ลดลง สูญเสียคนรอบข้าง เป็นช่วงที่ผู้สูงอายุควรเข้ากลุ่ม หรือเข้าสังคมเพื่อทำกิจกรรมให้มาก เพื่อชดเชยกิจกรรมที่เคยทำ

^{๑๕} ธมนวรรณ สุวรรณโสม. “การศึกษาวิถีชีวิตผู้สูงอายุในเขตบางกะปิ กรุงเทพมหานคร.” วิทยานิพนธ์ปริญญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๕๕, หน้า ๔.

^{๑๖} สำนักส่งเสริมและพิทักษ์ผู้สูงอายุ, พระราชบัญญัติผู้สูงอายุ พ.ศ. ๒๕๕๖, (กรุงเทพมหานคร: สำนักส่งเสริมและพิทักษ์ผู้สูงอายุ, ๒๕๕๓), หน้า ๑.

^{๑๗} วิไลวรรณ ทองเจริญ, ศาสตร์และศิลป์การพยาบาลผู้สูงอายุ, (นครปฐม: มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๕๔), หน้า ๒.

^{๑๘} มูลนิธิสถาบันวิจัยและพัฒนาผู้สูงอายุไทย และสถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล, สถานการณ์ผู้สูงอายุ พ.ศ. ๒๕๕๘, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์พับลิชชิง จำกัด (มหาชน)). ๒๕๕๘.

๒. ช่วงแก่ปานกลาง อายุประมาณ ๓๐-๓๙ ปี เป็นช่วงที่คนเริ่มเจ็บป่วย สมาชิกในครอบครัวที่มีอายุใกล้เคียงกันเริ่มตายจากไปมากขึ้น ผู้สูงอายุในช่วงนี้จะเข้ากลุ่มสังคมกับคนอื่นน้อยลง ไม่ค่อยยุ่งเกี่ยวกับกิจกรรมในครอบครัวและสังคม ต้องการความสงบ

๓. ช่วงแก่จริง อายุประมาณ ๘๐-๙๐ ปี เป็นช่วงวัยที่ต้องการความช่วยเหลือจากคนรอบข้างมากกว่าวัยอื่น เริ่มนึกถึงอดีตมากขึ้น ต้องการความเป็นส่วนตัว แต่ยังต้องการสภาพแวดล้อมที่กระตุ้นสมรรถภาพด้านต่าง ๆ

๔. ช่วงแก่มาก ๆ อายุ ประมาณ ๙๐-๙๙ ปี ผู้สูงอายุมีจำนวนน้อยที่จะอายุถึง ๙๐ ปี เป็นช่วงที่มีปัญหาสุขภาพมาก ต้องทำกิจกรรมที่ตนเองพอใจและอยากทำ ผู้สูงอายุกลุ่มนี้ผ่านทั้งเรื่องดีและไม่ดีมามากมาย เป็นช่วงที่ต้องการความสุขสงบพอใจในตนเอง^{๑๙}

จากที่กล่าวมาสามารถสรุปได้ว่า ประเภทของผู้สูงวัยได้มีนักวิชาการได้ทำการแบ่งช่วงวัยของผู้สูงอายุไว้เป็น ๔ ช่วงวัย ได้แก่ ๑) ช่วงไม่ค่อยแก่ คืออายุประมาณ ๖๐-๖๙ ปี ๒) ช่วงแก่ปานกลาง อายุประมาณ ๓๐-๓๙ ปี ๓) ช่วงแก่จริง อายุประมาณ ๘๐-๙๐ ปี ๔) ช่วงแก่มาก ๆ อายุประมาณ ๙๐-๙๙ ปี ซึ่งจะสังเกตเห็นได้ว่าผู้สูงอายุในแต่ละช่วงวัยนั้นมีความต้องการที่แตกต่างกันออกไป และต้องการสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมในการดำรงชีวิตในแต่ละช่วงวัยแตกต่างกัน

๒.๑.๕ ทฤษฎีเกี่ยวกับผู้สูงวัย

ทฤษฎีเกี่ยวกับผู้สูงอายุมีอยู่มากมายแต่อาจสรุปได้ ดังนี้^{๒๐}

๑. ทฤษฎีเกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงทางด้านร่างกาย เมื่ออย่างผู้สูงอายุ แบ่งได้เป็น ๓ กลุ่ม ดังนี้

๑.๑ ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับยีน (Genome Based Theory) ได้แก่

๑) ทฤษฎีวิวัฒนาการ (Evolution Theory) กล่าวว่า ความสูงอายุเป็นการปรับตัวตามวิวัฒนาการของสิ่งมีชีวิต สร้างสรรค์สิ่งที่ดีกว่าความอยู่รอดรอดในสิ่งแวดล้อมที่มีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา ความอายุเป็นสิ่งผนวกเข้ามาในช่วงชีวิตของการเจริญและแพร่พันธุ์ช่วงระยะของการมีชีวิตจะสั้นลง เมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม ความเป็นอยู่และสิ่งแวดล้อมอย่างรุนแรง

๒) ทฤษฎีนาฬิกาชีวภาพ (Watch Spring Theory) กล่าวว่า กลไกความสูงอายุถูกกำหนดไว้แล้ว โดยมีรหัสอยู่ในยีนซึ่งภายในขบวนการความสูงอายุนี้นี้ประกอบด้วย การเจริญเติบโต การพัฒนาและเสื่อมลงจนกระทั่งตายไปในที่สุด เป็นวัฏจักรที่เกิดขึ้นภายในช่วงระยะเวลาหนึ่ง ซึ่งมีการกำหนดไว้เรียบร้อยแล้วทำให้เซลล์ต่าง ๆ ของร่างกายหรือระบบบางระบบชราลงเมื่อถึงกาลเวลาที่กำหนดไว้

^{๑๙} ศรีเรือน แก้วกังวาล, จิตวิทยาพัฒนาการชีวิตทุกช่วงวัย วัยรุ่น-วัยสูงอายุ, (พิมพ์ครั้งที่ ๙), (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์), ๒๕๔๙.

^{๒๐} อานนท์ สีดาเพ็ง, สุขภาพจิตกับทัศนคติต่อความรักและความสัมพันธ์ทางเพศของผู้สูงอายุ, (คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยแม่โจ้ ๒๕๕๒), หน้า ๑๒-๑๕.

๓) ทฤษฎีการกลายพันธุ์ (Somatic Mutation Theory) กล่าวว่า ความสูงอายุเกิดจากการที่เซลล์ที่แบ่งตัวผิดปกติ ทำให้เกิดการสะสมของเซลล์ที่ผิดปกติหรือเซลล์ผ่าเหล่าทำให้มีการสังเคราะห์ของสารชีวปิตินที่ผิดปกติมากขึ้น แสดงลักษณะใหม่ของเซลล์ที่ผิดปกติออกมาทำให้ระบบที่ต่ออยู่แล้วผันแปรไปโดยลดการทำงานของเซลล์และประสิทธิภาพของอวัยวะในที่สุด อันเป็นต้นเหตุของความสูงอายุ โรคเสื่อมสภาพต่าง ๆ และมะเร็ง

๔) ทฤษฎีการสะสมความผิดพลาดของเซลล์ร่างกาย (Errors Theory) กล่าวว่า ความสูงอายุเกิดจากการสะสมความผิดพลาด หรือข้อบกพร่องเกี่ยวกับส่วนประกอบของระดับโมเลกุลของเซลล์ในร่างกาย เซลล์และเนื้อเยื่อที่มีชีวิตมีการเปลี่ยนแปลงหมุนเวียนสร้างใหม่ตลอดเวลา รวมไปถึงการสร้างสิ่งจำเป็นต่อการดำรงชีวิต ได้แก่ เอนไซม์ฮอร์โมน และสารสื่อประสาท ในแต่ละขั้นตอนของกระบวนการทางชีวเคมีมีโอกาสเกิดความผิดพลาด ถ้าความผิดพลาดเหล่านี้สะสมจนกระทั่งถึงระดับหนึ่ง เซลล์หรือเนื้อเยื่อจะค่อย ๆ เสื่อมสภาพและตาย หรือแม้ว่าตัวเซลล์ยังคงมีชีวิตอยู่แต่การทำหน้าที่ของเซลล์จะหยุดชะงักทำให้กลไกการควบคุมความสมดุลของร่างกายแปรปรวนไปโดยเฉพาะเซลล์สมอง

๕) ทฤษฎีว่าด้วยพันธุกรรม (Genetic Theory) กล่าวว่า การสูงอายุนั้นเป็นลักษณะที่เกิดขึ้นตามพันธุกรรมซึ่งการเปลี่ยนแปลงในโครงสร้างของอวัยวะบางส่วนในร่างกายเมื่ออายุมากขึ้นและมีความคล้ายคลึงกันหลายชั่วอายุคน เช่น ลักษณะศีรษะล้าน ผมหงอกเร็ว เป็นต้น โดยลักษณะดังกล่าวจะพบในบางคนเท่านั้นแม้อายุจะเท่ากัน

๑.๒ ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับอินทรีย์ (Organ Theory) ได้แก่

๑) ทฤษฎีการเสื่อมและถดถอย (Wear and Tear Theory) กล่าวว่า โครงสร้างและการทำงานของร่างกายเสื่อมสภาพไปหลังการใช้งาน ถ้ามีการใช้งานมากยิ่งมีผลให้สูงอายุเร็วขึ้น ร่างกายจะเกิดการเปลี่ยนแปลงในทางเสื่อมมากขึ้นโดยไม่เท่ากันในแต่ละคน แม้ว่าอายุจะเท่ากัน

๒) ทฤษฎีระบบประสาทและต่อมไร้ท่อ (The Neuroendocrine Theory) กล่าวว่า สิ่งจำเป็นต่อการดำรงชีวิตและคงสภาพสมดุล (Homeostasis) ทางร่างกาย คือ ระบบประสาทและฮอร์โมน ความสูงอายุจึงเกิดจากการทำงานลดลงของระบบประสาทและต่อมไร้ท่อ

๓) ทฤษฎีภูมิคุ้มกัน (The Immunological Theory) กล่าวว่า ความสูงอายุเกิดจากความบกพร่องของระบบภูมิคุ้มกัน โดยเชื่อว่าเมื่อบุคคลมีอายุมากขึ้นร่างกายจะสร้างภูมิคุ้มกันตามปกติน้อยลงพร้อม ๆ กับสร้างภูมิคุ้มกันชนิดทำลายตัวเองมากขึ้นทำให้ร่างกายต่อสู้กับเชื้อโรคได้ไม่ดีส่งผลให้เกิดการเจ็บป่วยได้ง่าย

๒. ทฤษฎีความต่อเนื่อง (Continuity Theory) กล่าวว่า ผู้สูงอายุนั้นจะมีความสุขได้ก็ต่อเมื่อได้กระทำกิจกรรมหรือปฏิบัติดังเช่นได้ทำมาแต่ก่อน บุคคลใดได้คุ้นเคยการอยู่ร่วมกับคนหมู่มากก็กระทำต่อไป บุคคลใดพอใจกับชีวิตที่สงบสันโดษก็อาจแยกออกมาอยู่ตามลำพัง

๓. ทฤษฎีของอีริกสัน (Erikson Theory) กล่าวถึง การพัฒนาทางจิตสังคมของคนในวัยสูงอายุนั้นเป็นช่วงที่มีชีวิตที่จะรู้สึกว่ามีคุณค่า มั่นคงหรือท้อแท้หมดหวัง สำหรับคนที่รู้สึกกว่าชีวิตนั้นมีคุณค่ามีความมั่นคงก็จะมีคามพึงพอใจในผลสำเร็จจากช่วงชีวิตที่ผ่านมาและเกิดความรู้สึกสุขสงบทางใจและสามารถยอมรับได้ว่าความตายเป็นส่วนหนึ่งของชีวิต ในทางตรงกันข้ามคนที่ไม่มียอมรับจะมี

ความรู้สึกว่าตนนั้นมีโอกาสเลือกได้น้อยและต้องการให้มีชีวิตยืนยาวต่อไปอีก เกิดความท้อแท้ สิ้นหวัง คับข้องใจรู้สึกว่าตนไร้ค่าและความสามารถที่จะเผชิญความสูงอายุลดลง^{๒๑}

ปรากฏการณ์ของความสูงอายุหรือกระบวนการแก่เกิดจากปัจจัยหลายประการ ไม่สามารถอธิบายได้ด้วยทฤษฎีใดทฤษฎีหนึ่ง ทฤษฎีที่อธิบายถึงการสูงอายุนั้นอาจแบ่งได้เป็น ๓ ทฤษฎีดังต่อไปนี้^{๒๒}

๑. ทฤษฎีทางชีววิทยา ได้อธิบายถึงกระบวนการทางสรีรวิทยาและการเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างของอวัยวะต่าง ๆ ของทั้งการสูญเสียความสามารถในการต้านทานโรค พบว่า ในทุกระดับของชีววิทยาดั้งแต่เซลล์ เนื้อเยื่อ อวัยวะ ระบบอวัยวะจะต้องมีการเสื่อมและมีการตายเกิดขึ้น

๒. ทฤษฎีทางจิตวิทยา เป็นทฤษฎีที่เชื่อว่าการเปลี่ยนแปลงบุคลิกภาพและพฤติกรรมของผู้สูงอายุนั้น เป็นการพัฒนาและปรับตัวเกี่ยวกับสติปัญญา ความนึกคิด ความจำและการรับรู้ แรงจูงใจ รวมทั้งสังคมที่อยู่อาศัย และประสบการณ์ในอดีตของแต่ละบุคคลจะผลักดันให้มีบุคลิกแตกต่างกันไป และมนุษย์จะมีช่วงการเปลี่ยนแปลง คือ ช่วงต่อของชีวิต ซึ่งล้วนแต่เป็นภาวะวิกฤตการที่บุคคลสามารถผ่านช่วงวิกฤตในชีวิตแต่ละระยะได้ดีเพียงใด ก็จะส่งผลถึงการพัฒนาบุคลิกภาพในอนาคต คือ การเป็นผู้สูงอายุด้วย

๓. ทฤษฎีทางสังคมวิทยา เป็นทฤษฎีที่พยายามอธิบายสาเหตุที่ทำให้ผู้สูงอายุมีสถานะทางสังคมที่เปลี่ยนไป เพราะมนุษย์จะต้องมีการพัฒนาในแต่ละบุคคล และสิ่งแวดล้อมจะมีผลต่อการปรับตัว ทฤษฎีนี้เชื่อว่าถ้าสังคมเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วจะทำให้สถานะของผู้สูงอายุเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ทฤษฎีทางสังคมแบ่งออกได้ ดังต่อไปนี้

๓.๑ ทฤษฎีไร้ภาระผูกพัน อธิบายว่า การละบทบาททางสังคม ซึ่งจะเป็นผลดีต่อทั้งสองฝ่าย คือ ได้ให้คนในวัยหนุ่มสาวที่มีความรู้ความสามารถเข้ามาทำหน้าที่ สำหรับผู้สูงอายุเองก็จะได้เตรียมตัวรับกับความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น เป็นกระบวนการต่อเนื่องและหลีกเลี่ยงไม่ได้ และความแตกต่างในบุคลิกภาพไม่ใช่สิ่งที่สำคัญ

๓.๒ ทฤษฎีกิจกรรม กล่าวถึง การมีความสัมพันธ์ทางบวกระหว่างบุคคล การมีปฏิสัมพันธ์ การมีส่วนร่วมกิจกรรมในสังคม และความพึงพอใจในชีวิต เมื่อบุคคลมีอายุมากขึ้นสถานะทางสังคมจะลดลง บทบาทเก่าจะถูกถอดถอนตัวออกไป ดังนั้นผู้สูงอายุควรมีกิจกรรมต่อเนื่องจากวัยที่ผ่านมา ควรพอใจในการร่วมกิจกรรม สนใจและร่วมเป็นสมาชิกในกิจกรรมต่าง ๆ กิจกรรมเป็นสิ่งสำคัญสำหรับผู้สูงอายุทำให้มีสุขภาพดีทั้งใจและกาย กิจกรรมจึงมีความสำคัญต่อความพึงพอใจในชีวิตของผู้สูงอายุ

๓.๓ ทฤษฎีความต่อเนื่อง ได้มาจากการนำทฤษฎีไร้ภาระผูกพันและทฤษฎีกิจกรรมมาวิเคราะห์ร่วมกันเพื่อหาข้อสรุปใหม่เป็นทฤษฎีความต่อเนื่องที่สามารถอธิบายชีวิตที่แท้จริง

^{๒๑} อาภา ใจงาม, “ผู้สูงอายุไทยในยุคนี้”, วารสารพยาบาล (๔):, (ตุลาคม-ธันวาคม), หน้า ๒๘๘-๒๙๐.

^{๒๒} สุทธิพงศ์ บุญผดุง, “การพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุในท้องถิ่นโดยใช้โรงเรียนเป็นฐานตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง (ระยะที่ ๑)”, รายงานวิจัย, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา, ๒๕๔๔), หน้า ๙-๑๑.

จากทฤษฎีผู้สูงอายุข้างต้น ทั้งทฤษฎีทางชีววิทยา จิตวิทยา และสังคมวิทยาได้อธิบาย ถึงสาเหตุที่ทำให้เป็นผู้สูงอายุ ซึ่งสามารถสรุปได้ว่า ผู้สูงอายุจะมีการเปลี่ยนแปลง ๓ ด้านด้วยกัน คือ การเปลี่ยนแปลงทางด้านร่างกาย การเปลี่ยนแปลงทางจิตใจ และการเปลี่ยนแปลงทางสังคม โดยการเปลี่ยนแปลงทางด้านร่างกายจะมีลักษณะไปในทางเสื่อมมากกว่าการเสริมสร้าง ในขณะที่การเปลี่ยนแปลงทางด้านจิตใจจะเกี่ยวข้องกับอารมณ์และการปรับตัว และมักจะมีผลมาจากการเปลี่ยนแปลงทางด้านร่างกายและสังคมด้วย ส่วนการเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคมจะเป็นลักษณะที่ผู้สูงอายุไม่สามารถแสดงบทบาทต่าง ๆ ได้มีผลทำให้รู้สึกขาดคุณค่า ขาดความภาคภูมิใจในตัวเอง

ทฤษฎีต่าง ๆ ที่นำเสนอมานี้ยังมีข้อจำกัดในแต่ละทฤษฎีที่จะใช้อธิบายความสูงอายุก่อน แต่แต่ละบุคคล ซึ่งการเปลี่ยนแปลงทั้งร่างกาย จิตใจ อารมณ์ และสังคมของบุคคลแต่ละคนมีความแตกต่างกัน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับสิ่งแวดล้อมทั้งที่มีชีวิต ไม่มีชีวิต ปัจจัยทางเศรษฐกิจและสังคมของแต่ละบุคคล ผู้สูงอายุจะมีความสุขทั้งร่างกายและจิตใจจากการมีกิจกรรมร่วมกันทางสังคม และการเคลื่อนไหวอยู่ตลอดเวลาทำให้สามารถดำเนินชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างกระฉับกระเฉง และมีความรู้สึกว่าตนเองเป็นประโยชน์ต่อสังคม จะเห็นได้ว่าสิ่งแวดล้อมที่ดีมีผลต่อการดำเนินชีวิตของผู้สูงอายุ

๒.๒ แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ

การพัฒนาคุณภาพชีวิตเป็นสิ่งสำคัญในการดำเนินชีวิตที่มนุษย์ทุกคนปรารถนา รวมทั้งเป็นเป้าหมายในการพัฒนาประชากรของประเทศปัจจุบัน โดยมีความเชื่อในแนวคิดที่ว่า ถ้าบุคคลได้รับการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ดี เหมาะสมจะส่งผลให้การพัฒนาประเทศในด้านต่าง ๆ ก็จะทำให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น ในการศึกษาครั้งนี้ได้นำแนวคิดของนักวิชาการต่าง ๆ มาสนับสนุนเพื่อการอธิบายการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุให้มีความชัดเจนยิ่งขึ้น ดังนี้

๒.๒.๑ ความหมายของคุณภาพชีวิต

ราชบัณฑิตยสถาน^{๒๓} ให้ความหมายของคุณภาพชีวิตไว้ว่า หมายถึง ชีวิตที่มีคุณภาพ มีความสมบูรณ์ทางด้านสุขภาพ ร่างกาย และจิตใจ สามารถดำรงชีวิตให้สอดคล้องตามสภาวะทางสังคม เศรษฐกิจ การเมือง วัฒนธรรม สภาพแวดล้อมในการดำเนินชีวิตและทรัพยากรที่มีอยู่นอกจากนี้ คุณภาพชีวิต บางครั้งอาจหมายถึง สภาพจิตใจที่รู้สึกมีความสุข การบริการของรัฐที่ก่อให้เกิดความสะดวกสบายอย่างเดียว แต่ครอบคลุมถึงสภาพร่างกาย จิตใจ อารมณ์ และสังคมที่กลมกลืนกัน บางส่วนมองเฉพาะสังคมที่มีระเบียบ และมีความปลอดภัย คุณภาพชีวิตหรือการดำรงชีวิตที่ดีพอสมควร มาจากปัจจัยทั้งภายในภายนอก ปัจจัยภายใน ได้แก่ ความรู้สึก อารมณ์ ส่วนปัจจัยภายนอก ได้แก่ สถานภาพทางกายภาพรอบข้าง เช่น ไฟฟ้า น้ำประปา โทรศัพท์ การคมนาคมอากาศ เป็นต้น^{๒๔}

^{๒๓} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน, (กรุงเทพมหานคร: นานมีบุคพับลิชชิงส์, ๒๕๕๔), หน้า ๒๖.

^{๒๔} อุทุมพร จามรมาน, “คุณภาพชีวิตของคนกรุงเทพมหานคร”, วารสารจิตวิทยา, ปีที่ ๑๘ (มกราคม ๒๕๕๐): หน้า ๑-๒๑.

ชัยวัฒน์ ปัญจพงษ์^{๒๕} ได้ให้ข้อคิดเห็นเกี่ยวกับคุณภาพชีวิตไว้ว่า “ชีวิตที่มีคุณภาพ หมายถึง ชีวิตที่ไม่เป็นภาระและไม่ก่อให้เกิดปัญหาให้กับสังคม เป็นชีวิตที่มีความสมบูรณ์ทั้งร่างกาย และจิตใจ มีความเพียบพร้อม และสามารถที่จะดำรงสถานภาพทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองให้ สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมและค่านิยมของสังคมซึ่งสามารถแก้ปัญหาเฉพาะหน้าหรือปัญหาที่ สลับซับซ้อนได้ สามารถคาดคะเนเหตุการณ์ข้างหน้าได้อย่างถูกต้อง และสามารถค้นหาวิธีการอัน ชอบธรรม เพื่อให้ได้มาซึ่งสิ่งที่ตนประสงค์ภายใต้เครื่องมือและทรัพยากรที่มีอยู่”

นิพนธ์ คันทเสรี^{๒๖} นิยามว่า คุณภาพชีวิต คือ ระดับของสภาพการดำรงชีวิตของมนุษย์ ตามองค์ประกอบของชีวิต อันได้แก่ ทางร่างกาย อารมณ์ สังคม ความคิด และจิตใจ

Dean^{๒๗} มีแนวคิดว่าคุณภาพชีวิต หมายถึง ความพึงพอใจของชีวิต ความรู้สึกมีคุณค่า ต่อตนเอง ภาวะสุขภาพ ความสุข การปรับตัว ชีวิตที่มีคุณค่าและชีวิตที่มีความหมาย

Ferrans and Powers^{๒๘} มีแนวคิดว่าคุณภาพชีวิตเป็นพิเศษและมีความสุข และความ พึงพอใจในชีวิต จึงตัดสินการมีคุณภาพชีวิตที่ดีหรือไม่ดี ที่มีความสุขหรือไม่มีความสุข มีความพึงพอใจ หรือไม่มีความพึงพอใจ ทั้งนี้เป็นการตัดสินของแต่ละบุคคล รวมทั้งได้รวบรวมนิยามของคุณภาพชีวิต ไว้ ๕ กลุ่ม ประกอบด้วย กลุ่มที่ ๑ คุณภาพชีวิต คือ การมีชีวิตอย่างปกติธรรมดาทั่ว ๆ ไป (Normal Life) กลุ่มที่ ๒ คุณภาพชีวิต คือ ความสุขหรือความพึงพอใจ (Happiness or satisfaction) กลุ่มที่ ๓ คุณภาพชีวิตคือ การได้รับความสำเร็จตามที่บุคคลได้ตั้งเป้าหมายไว้ (Achievement of personal goals) กลุ่มที่ ๔ คุณภาพชีวิตคือ ความสามารถที่มีอยู่ตามธรรมชาติ หมายถึง ความสามารถทาง ร่างกาย และจิตใจ (Physical mental capability) และกลุ่มที่ ๕ คุณภาพชีวิต คือ ความสามารถ ทางด้านสังคม (Social ability)

Flanagan^{๒๙} ให้ความหมายของคุณภาพชีวิตว่า หมายถึง ความพึงพอใจของชีวิตในเรื่อง ต่าง ๆ ประกอบด้วยความสุขสบายในร่างกาย และองค์ประกอบในการดำเนินชีวิต การมีสัมพันธภาพ กับบุคคลอื่น การมีกิจกรรมทางสังคม มีการพัฒนาตนเอง และมีความรู้สึกรักภูมิใจ มีการพักผ่อน หย่อนใจหรือนันทนาการ ซึ่งเป็นเรื่องสำคัญที่สุดต่อชีวิตของบุคคลและเป็นความต้องการขั้นพื้นฐาน ของบุคคลที่ควรได้รับการตอบสนอง

^{๒๕} ชัยวัฒน์ ปัญจพงษ์, “การปรับปรุงคุณภาพชีวิต: นวัตกรรมทางประชากรศึกษา”, วารสาร ประชากรศึกษา, ปีที่ ๗ (เมษายน ๒๕๔๙), หน้า ๒๕-๒๖.

^{๒๖} นิพนธ์ คันทเสรี, “คุณภาพชีวิตของมนุษย์”, เอกสารวิชาการและรายงานการประชุมสัมมนา เรื่องเทคโนโลยีที่เหมาะสมในงานพัฒนาคุณภาพชีวิต, (ขอนแก่น: ศิริชัย, ๒๕๔๘), (อัดสำเนา).

^{๒๗} H., Dean, “Choosing Instruments to Measure the Quality of Life”, *Encology Nursing Forum*, vol. 12 No. 1: p. 98.

^{๒๘} C. E., Ferrans and M. J., Powers, “Quality of Life Index: Development and Psychometric”, *Advance in Nursing Science*, vol. 8 No. 1: p. 16.

^{๒๙} J.C., Flanagan, “Measurement of Quality of Life: Current State of the Art”, *Acthieves of Physical Medicine and Rehabilitation*, vol. 63 No. 2: pp. 56-59.

สรุปจากการศึกษาเกี่ยวกับแนวคิดเรื่องคุณภาพชีวิต ได้มีนักวิชาการทั้งในประเทศและต่างประเทศได้ให้ความหมายไว้ ซึ่งก็ได้มีแนวคิดที่สอดคล้องกันในเรื่องของคุณภาพชีวิต คือ จะกล่าวถึงคุณภาพชีวิตในด้านร่างกาย สติปัญญา ความคิด สุขภาพกาย สุขภาพจิต ความสามารถในการแก้ปัญหา การปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม การเมืองและการปกครอง ซึ่งมีอยู่ในสังคมที่บุคคลเป็นสมาชิกอยู่ ซึ่งก็สะท้อนให้เห็นว่าการที่บุคคลจะมีคุณภาพชีวิตที่ดีได้นั้นก็ต้องอาศัยปัจจัยต่าง ๆ ทั้งปัจจัยภายใน และปัจจัยภายนอก รวมถึงสภาพแวดล้อมหรือสิ่งแวดล้อมในสังคมที่อยู่ซึ่งส่งผลโดยตรงต่อคุณภาพชีวิตของแต่ละบุคคล

๒.๒.๒ ความหมายการพัฒนาคุณภาพชีวิต

การพัฒนา มาจากคำภาษาอังกฤษว่า Development แปลว่า การเปลี่ยนแปลงที่เล็กละน้อย โดยผ่านลำดับขั้นตอนต่าง ๆ ไปสู่ระดับที่สามารถขยายตัวขึ้น เติบโตขึ้น มีการปรับปรุงให้ดีขึ้น และเหมาะสมกว่าเดิม หรืออาจก้าวหน้าไปถึงขั้นที่อุดมสมบูรณ์เป็นที่น่าพอใจ^{๓๐} ส่วนความหมายจากรูปศัพท์ในภาษาไทยนั้น หมายถึง การทำความเจริญ การเปลี่ยนแปลงในทางที่เจริญขึ้น การคลี่คลายไปในทางที่ดี ถ้าเป็นกริยา ใช้คำว่า พัฒนา หมายความว่า ทำให้เจริญ คือ ทำให้เติบโตได้งอกงาม ทำให้งอกงามและมากขึ้น เช่น เจริญทางไมตรี^{๓๑} การพัฒนาในทางพระพุทธศาสนา หมายถึง การพัฒนาคนให้มีความสุขมีสภาพแวดล้อมที่เหมาะสม การพัฒนาในความหมายนี้ มีลักษณะเดียวกันกับการพัฒนาในความหมายทางด้านการวางแผน คือ เป็นเรื่องของมนุษย์เท่านั้น แตกต่างกันเพียงการวางแผนให้ความสำคัญที่วิธีการดำเนินงาน ส่วนพุทธศาสนามุ่งเน้นผลที่เกิดขึ้น คือ ความสุขของมนุษย์เท่านั้น^{๓๒}

โฆสิต ปั้นเปี่ยมรัษฎ์ ได้ให้ความหมายของการพัฒนาที่น่าจะส่งผลต่อคนส่วนใหญ่ใน ๓ ลักษณะด้วยกัน คือ

๑. การพัฒนา หมายถึง ความก้าวหน้า ซึ่งถ้าเป็นเรื่องเศรษฐกิจ ก็เรียกว่า ความเจริญทางเศรษฐกิจ ถ้าเป็นด้านสังคมก็เป็นเรื่องของความมีเหตุผล ตลอดจนระบบและกลไกซึ่งเอื้ออำนวยให้สามารถใช้เหตุผลเป็นหลักในการตัดสินใจ และลดความขัดแย้งโดยสันติวิธี เรื่องความก้าวหน้านี้ได้กลายเป็นเรื่องที่ได้รับการเอาใจใส่กันมาก และมีคนส่วนหนึ่งเห็นว่าการพัฒนานั้น หมายถึง เรื่องของความก้าวหน้าทางเศรษฐกิจอย่างเดียว ซึ่งตามทัศนะของการพัฒนาโดยทั่วไปนั้น ควรหมายถึงเรื่องความก้าวหน้าทางสังคมด้วย ไม่เฉพาะแต่ความก้าวหน้าทางเศรษฐกิจเท่านั้น

๒. การพัฒนา หมายถึง ความมั่นคง ถ้าในทางเศรษฐกิจเราต้องการให้ระบบเศรษฐกิจเป็นระบบที่มั่นคงมีเสถียรภาพ ไม่มีปัญหาเงินเฟ้อ เงินฝืด ในทางสังคมก็เช่นกันเราต้องการเห็นความมั่นคงทางสังคมเป็นสังคมที่สงบสุข สังคมที่สามารถปรับตัวเองให้สอดคล้องกับสถานการณ์ที่

^{๓๐} ปกรณ์ ปรียากร, **ทฤษฎีและแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาในการบริหารการพัฒนา**. (กรุงเทพมหานคร: สามเจริญพานิช, ๒๕๓๘), หน้า ๑๘-๑๙.

^{๓๑} **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๒๕**, (พิมพ์ครั้งที่ ๕), (กรุงเทพมหานคร: อักษรเจริญทัศน์), ๒๕๓๘.

^{๓๒} สนธยา พลศรี, **ทฤษฎีและหลักการพัฒนารวมชน**, (พิมพ์ครั้งที่ ๕), (กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์), ๒๕๔๗.

เปลี่ยนแปลงไปได้โดยปราศจากความรุนแรง ความมั่นคงจึงเป็นเรื่องใหญ่ และในการพัฒนายังต้องคิดถึงเรื่องนี้ด้วย

๓. การพัฒนา หมายถึง ความก้าวหน้าและความมั่นคง การพัฒนา ยังควรหมายถึง ความเป็นธรรมอีกด้วย โดยเฉพาะความเป็นธรรมในลักษณะที่ว่า ประชาชนทุกคนที่เป็นสมาชิกของสังคมได้เข้ามามีส่วนร่วม และได้รับผลตอบแทนจากการที่มีส่วนในการพัฒนาตามควร ดังนั้นการพัฒนาที่เราต้องการจึงควรเป็นการพัฒนาในรูปแบบที่ช่วยสร้างความเป็นธรรมด้วย^{๓๓}

พระพุทธศาสนา ได้วางแนวทางการพัฒนาบุคคล ซึ่งเปรียบได้กับการพัฒนาคุณภาพชีวิต เพื่อไปสู่จุดหมายสูงสุดของชีวิต คือ ความพ้นทุกข์ ได้แก่ ๑) กายภาวนา การพัฒนากาย ๒) ศีลภาวนา การพัฒนาความประพฤติ ๓) จิตตภาวนา การพัฒนาจิต และ ๔) ปัญญาภาวนา การพัฒนาปัญญา^{๓๔}

พระพุทธศาสนา สอนให้บุคคลพัฒนาคุณภาพชีวิต ด้านวัตถุ และจิตใจ ให้มีความสุขตล นอกจากนั้น ยังได้สอนเน้นด้านจิตใจเป็นพิเศษกว่าในบรรดาทรัพย์สมบัติทั้งหลายในโลกนี้ อริยทรัพย์ ๗ ประการ เหล่านี้สูงส่งกว่าและประเสริฐที่สุด คือ ๑) ความเชื่อที่มีเหตุผล ๒) การรักษากายวาจาใจให้เรียบร้อย ๓) การรู้สีกะอายต่อการทำความชั่ว ๔) การเกรงกลัวต่อการทำชั่ว ๕) ความเป็นผู้ได้ศึกษาเล่าเรียนมามาก ๖) การรู้จักเอื้อเพื่อเสียสละ และ ๗) การมีปัญญาเข้าใจอย่างถ่องแท้ในเหตุผลดีชั่ว ถูกผิด คุณโทษ ประโยชน์ แต่มิใช่ประโยชน์ อริยทรัพย์ทั้ง ๗ ประการนี้เป็นทรัพย์อันประเสริฐอยู่ภายในจิตใจมีคุณค่าสูงกว่าทรัพย์ภายนอก ผู้ใดแย่งชิงไม่ได้ ไม่สูญหายไปด้วยภัยอันตรายใด ๆ ทำให้ไม่ยากจนและเป็นทุนสร้างทรัพย์สมบัติภายนอก^{๓๕}

๒.๒.๓ ลักษณะชีวิตที่มีคุณภาพ

กุหลาบ รัตนสังธรรมและคณะ^{๓๖} กล่าวว่า ประเทศไทยมีการกำหนดความต้องการขั้นพื้นฐานของดัชนีชี้วัดคุณภาพชีวิต ซึ่งได้กำหนดตามความจำเป็นพื้นฐานไว้ในปี พ.ศ.๒๕๔๙ มีทั้งหมด ๘ ข้อ ดังนี้

๑. ความจำเป็นขั้นต่ำในการบริโภคของครอบครัวหนึ่ง ๆ ในเรื่องของการมีอาหารเพียงพอ ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม เครื่องมือ เครื่องใช้ในบ้านและเฟอร์นิเจอร์

๒. การบริการที่จำเป็นที่จัดให้แก่ชุมชนโดยส่วนรวม ในเรื่องการคมนาคม การศึกษา และวัฒนธรรม สาธารณสุข น้ำสะอาดบริโภค เป็นต้น

๓. ความจำเป็นพื้นฐานที่กำหนดขึ้นเกี่ยวข้องกับเป้าหมายของการเพิ่มพูนความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ ผสมผสานกับเรื่องการกระจายรายได้ และการกระจายบริการ ทั้งทางเศรษฐกิจและสังคมไปยังท้องที่ยากจนและกลุ่มคนที่ยากจน เพื่อบรรลุมาตรฐานขั้นต่ำของการดำรงชีวิต

^{๓๓} โฉมสิต ปันเปี่ยมรักษ์, การพัฒนาประเทศไทย, (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและการศึกษาแห่งชาติ, ๒๕๕๒), หน้า ๒๕.

^{๓๔} อัง ปญ.จก.(ไทย) ๒๒/๗๙/๑๔๔.

^{๓๕} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๒๖/๒๖๔.

^{๓๖} กุหลาบ รัตนสังธรรม และคณะ, “การพัฒนารูปแบบที่เหมาะสมในวิธีดำเนินงานวางแผนพัฒนาคุณภาพชีวิต ตามเกณฑ์ความเป็นพื้นฐานในระดับหมู่บ้าน”, รายงานการวิจัย, (ชลบุรี: คณะพยาบาลศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา, ๒๕๕๐), หน้า ๑๕.

๔. นโยบายที่ใช้ความจำเป็นพื้นฐานจะเกี่ยวข้องกับการตัดสินใจของประชาชน
๕. แนวความคิดความจำเป็นพื้นฐาน มีบทบาทในการวางแผนพัฒนาชนบท และมีเป้าหมายที่จะลดการว่างงาน การเพิ่มผลผลิตต่อเนื่องที่ การจัดหาบริการสาธารณสุขให้เพียงพอ
๖. แนวความคิดจำเป็นพื้นฐานนี้จะมีการเปลี่ยนแปลงระดับความจำเป็น เมื่อเวลาและสภาพแวดล้อมเปลี่ยนแปลงไป ดังนั้น ไม่ว่าสังคมจะอยู่ในระดับใด ก็ยังมีความจำเป็นของพื้นฐาน
๗. พื้นฐานความคิด ในการใช้ความจำเป็นพื้นฐานในการวางแผนพัฒนา คือ ใช้ในกรณีที่ มีทรัพยากรจำกัด

๘. แก่นนำของดัชนีทางสังคมที่จะวัดถึงความจำเป็นพื้นฐาน อย่างน้อยต้องเกี่ยวข้องกับเรื่องต่อไปนี้ คือ สาธารณสุขในเรื่องของอายุขัยเฉลี่ย โภชนาการ สุขภาพ อัตราการตายของเด็กทารก และอัตราการตายที่มีสาเหตุมาจากโรคภัยไข้เจ็บต่าง ๆ ทางด้านการศึกษาควรมีดัชนีในเรื่องของจำนวนผู้อ่านออกเขียนได้

ต่อมาในปี ๒๕๕๐ คณะกรรมการพัฒนาชนบทแห่งชาติ^{๓๗} ได้กำหนดให้เป็นปรัณรงค์คุณภาพชีวิตของประชาชนในชาติ โดยจุดมุ่งหมายของโครงการปรัณรงค์คุณภาพชีวิตที่สำคัญ คือ การให้ประชาชนได้รับรู้ถึงความจำเป็นที่จะต้องปรับปรุงคุณภาพชีวิตและรู้ว่าจะต้องปรับปรุงในเรื่องใด โดยมีเกณฑ์กำหนดไว้หลายประการ สำหรับความจำเป็นพื้นฐานที่กำหนดใช้ในแผน ๖ โครงการพัฒนาสังคม สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ได้กำหนดและเสนอคณะกรรมการพัฒนาชนบทแห่งชาติ มี ๘ หมวด (๓๒ ตัวชี้วัด) ดังนี้

๑. ประชาชนได้กินอาหารที่ถูกสุขลักษณะและเพียงพอกับความต้องการของร่างกาย
๒. ประชาชนมีที่อยู่อาศัย และสภาพแวดล้อมที่เหมาะสม
๓. ประชาชนมีโอกาสเข้าถึงบริการสังคมขั้นพื้นฐานที่จำเป็นแก่การดำรงชีวิตและประกอบอาชีพ

๔. ประชาชนมีความมั่นคงและปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน
๕. ประชาชนผลิตและหาอาหารอย่างมีประสิทธิภาพ
๖. ครอบครัวสามารถควบคุมช่วงเวลาและจำนวนการมีบุตรได้ตามต้องการ
๗. ประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาความเป็นอยู่ของตนเองให้ดีขึ้น
๘. ประชาชนมีการพัฒนาจิตใจให้ดีขึ้น

ต่อมาในแผนพัฒนาสาธารณสุขฉบับที่ ๙ ได้กำหนดเครื่องชี้วัดคุณภาพชีวิตของคนไทยเพิ่มเติม เพื่อให้เหมาะสมกับสถานการณ์ในปัจจุบัน ตามเกณฑ์ความจำเป็นพื้นฐานจาก ๘ หมวด (๓๒ ตัวชี้วัด) เป็น ๙ หมวด (๓๗ ตัวชี้วัด) โดยหมวดที่ ๙ คือ การบำรุงรักษาสิ่งแวดล้อมและตัวชี้วัดที่เพิ่มขึ้น ได้แก่ เรื่องการป้องกันและควบคุมโรคเอดส์ การป้องกันและแก้ไขมลภาวะ

^{๓๗} คณะกรรมการพัฒนาชนบทแห่งชาติ, แผนพัฒนาชนบทแห่งชาติ ฉบับที่ ๖ (๒๕๓๐-๒๕๓๔), (กรุงเทพมหานคร: ศูนย์ประสานงานพัฒนาชนบทแห่งชาติ สำนักงานคณะกรรมการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, ๒๕๕๐), หน้า ๑๗.

สิ่งแวดล้อมเป็นพิษ การคุ้มครองผู้บริโภค อุบัติเหตุและโรคไม่ติดต่อ ซึ่งถ้าสามารถบรรลุตามเกณฑ์ที่กำหนดดังกล่าว จะนำไปสู่เป้าหมายการมีคุณภาพชีวิตที่ดีของคนไทยตามมา^{๓๘}

๒.๒.๔ ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุ

ปัจจัยต่าง ๆ ที่มีส่วนเสริมการมีคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุ อย่างเช่น ปัจจัยด้านอายุ เพศ สังคม ขนบธรรมเนียมประเพณี สภาพที่อยู่อาศัย แบบแผนการดำเนินชีวิต ภาวะสุขภาพ ระบบบริการสุขภาพ แหล่งประโยชน์และประสบการณ์ที่สำคัญในชีวิต^{๓๙} ซึ่งความสัมพันธ์กันระหว่างปัจจัยดังกล่าวกับคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุ ทำให้เกิดความแตกต่างของคุณภาพชีวิต ทั้งนี้เนื่องจากเป็นลักษณะภายในของบุคคล ที่ทำให้บุคคลมีความรู้สึกนึกคิด ปรับตัว มีความเป็นอยู่และพึงพอใจในชีวิตที่ต่างกันไป นอกจากนี้ยังมีผู้ศึกษาถึงปัจจัยที่มีความสัมพันธ์คุณภาพชีวิตไว้มากมาย กล่าวคือ ปัจจัยพื้นฐาน และปัจจัยแวดล้อม

๑. ปัจจัยพื้นฐาน

๑.๑ อายุ อายุเป็นข้อบ่งชี้ถึงวุฒิภาวะ หรือความสามารถในการจัดการตนเอง นิสัยการรับรู้ การแปลความหมาย ความเข้าใจและการตัดสินใจ ซึ่งมีความแตกต่างกันตามระดับพัฒนาการเมื่อเข้าสู่วัยสูงอายุก็จะเกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านชีววิทยา จิตใจ และสังคม เช่น การเกษียณอายุ การสูญเสียรายได้ คู่ครอง หรือเพื่อน ซึ่งอาจต้องพึ่งพิงบุคคลอื่น เป็นเหตุให้การเข้าร่วมกิจกรรมทางสังคมลดน้อยลง^{๔๐} นอกจากนี้ผู้สูงอายุยังเป็นวัยที่มีความเสื่อมด้านร่างกาย ทั้งโครงสร้างและหน้าที่ โรคภัยคุกคามได้ง่าย โดยเฉพาะผู้สูงอายุที่ปัญหาทางด้านเศรษฐกิจ จะขาดข้อมูลและความรู้พื้นฐานด้านการป้องกันโรค ซึ่งจะเป็ปัญหาที่สัมพันธ์กันไปตลอดชีวิต ที่ก่อให้เกิดปัญหาทางด้านสุขภาพตามมา^{๔๑} จากรายงานการศึกษาวัยอายุ พบว่า โรคเรื้อรังส่วนใหญ่มีอัตราเพิ่มขึ้นตามอายุ ทั้งนี้เพราะระยะเวลาที่ได้รับเป็นองค์ประกอบที่ทำให้เกิดโรคจากสิ่งแวดล้อม เป็นสัดส่วนโดยตรงกับอายุ กล่าวคือ อายุยิ่งมากยิ่งมีโอกาสได้รับสารที่ทำให้เกิดโรคเพิ่มขึ้น และกลไกในการสร้างความต้านทานโรคสัมพันธ์กับอายุ คือระยะเข้าสู่วัยสูงอายุ กลไกการสร้างภูมิคุ้มกันต้านทานลดลงนอกจากนี้ความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยลักษณะส่วนบุคคล การรับรู้ภาวะสุขภาพและการรับรู้การควบคุมสุขภาพกับวิถีชีวิตของผู้สูงอายุในจังหวัดอ่างทอง พบว่าอายุมีความสัมพันธ์ในทางลบกับวิถีชีวิตของผู้สูงอายุ โดยกลุ่มผู้สูงอายุที่มีอายุ ๗๕ ปีขึ้นไป มีค่าคะแนนเฉลี่ยวิถีชีวิตน้อยที่สุด และมีความแตกต่างกันทุกกลุ่ม จะเห็นได้ว่าเมื่อมีอายุมากขึ้นร่างกายจะมีกระบวนการเปลี่ยนแปลงในลักษณะที่เสื่อมลง เป็นผล

^{๓๘} คณะกรรมการประสานงานองค์กรเอกชนเพื่อการพัฒนาสาธารณสุขมูลฐาน, “อนามัยในประเทศไทย”, จุลสารศูนย์ข้อมูลคณะกรรมการประสานงานองค์กรเอกชนเพื่อการพัฒนาสาธารณสุขมูลฐาน, ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๓ (๒๕๕๐), หน้า ๓๓-๓๔.

^{๓๙} Orem, D. E. Nursing Concept of Practice, (๔ ed.) St. Louis: Mosby Year Book ๑๙๙๑, pp. ๑๓๖-๑๓๘.

^{๔๐} Car, ๑๙๙๑: Hoffman, et.al., ๑๙๘๘ อ้างใน ศรีเรือน แก้วกังวาล, ๒๕๔๐, หน้า ๕๙๓-๕๙๔.

^{๔๑} ลือชา วรรัตน์, นโยบายงานส่งเสริมสุขภาพกลุ่มวัยทำงานและผู้สูงอายุ, (กรุงเทพมหานคร: กรมอนามัย, ๒๕๓๙), หน้า ๓-๔.

ให้ความสามารถด้านร่างกาย ทางด้านจิตใจ และสังคมลดลง ซึ่งส่งผลกระทบต่อ การดูแลตนเองและการพัฒนาคุณภาพชีวิตด้วย

๑.๒ เพศ เป็นปัจจัยหนึ่งที่มีความสัมพันธ์กับคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุ เนื่องจากเพศเป็นตัวบ่งชี้ถึงความแตกต่างกันทางสรีระ และเป็นตัวกำหนดบทบาท บุคลิกภาพในครอบครัวชุมชน และสังคม ตลอดจนการแสดงถึงค่านิยมของบุคคลที่บอกถึงความสามารถตามธรรมชาติของมนุษย์^{๔๒} ผู้สูงอายุที่เพศต่างกันจะมีคุณภาพชีวิตด้านสุขภาพกายและสุขภาพจิตต่างกัน ซึ่งศึกษาพบว่า เพศมีความสัมพันธ์กับความพึงพอใจในชีวิตของผู้สูงอายุ โดยเฉพาะเพศชายจะมีความพึงพอใจในชีวิตสูงกว่าเพศหญิง^{๔๓} จากความรู้สึกรู้สึกของเพศชายว่า ตนเองมีคุณค่ามากกว่าเพศหญิง และเพศหญิงเองรู้สึกว่าคุณค่าของตนเองต่ำกว่า เพศชายมีการปรับตัวยาก มีระดับการพึ่งพาผู้อื่น และมีกิจวัตรประจำวันมากกว่าเพศชาย และจากการสำรวจประชากรผู้สูงอายุของ นภาพร ชัยวรรณ และคณะ^{๔๔} พบว่า ผู้สูงอายุเพศชายมีอัตราการทำงานในเชิงเศรษฐกิจมากกว่าเพศหญิง ซึ่งมีผลต่อคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุ นอกจากนี้มีผู้ศึกษาพบว่า บทบาททางสังคมที่เคยมีของเพศชายเริ่มลดลงเมื่อเข้าสู่วัยสูงอายุ ทั้งนี้เนื่องจากความสามารถในการทำกิจกรรมลดลง จากความเสื่อมของร่างกาย กลายเป็นผู้ไม่ประกอบอาชีพมีรายได้น้อยลง ขาดการติดต่อกับสังคมเนื่องจากสุขภาพไม่อำนวย ต้องพึ่งผู้อื่นมากขึ้นทำให้เกิดปัญหาในการปรับตัว จึงมีปัญหาในการดำรงชีวิตและเกิดความไม่พึงพอใจตามมา

๑.๓ สถานภาพสมรส เป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่ส่งผลต่อคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุ เนื่องจากชีวิตคู่จะสร้างความผูกพันระหว่างผู้สูงอายุกับคู่ชีวิตกันอย่างลึกซึ้ง ยามเจ็บป่วยย่อมช่วยเหลือดูแลเอาใจใส่ซึ่งกันและกัน ซึ่งแตกต่างกับผู้สูงอายุที่มีสถานภาพอยู่อย่างโดดเดี่ยว การขาดคู่สมรสจะทำให้รู้สึกอ้างว้าง โดดเดี่ยว เหงา ขาดคู่คิดและให้กำลังใจ โดยเฉพาะผู้ที่สูญเสียคู่สมรส ซึ่งจะส่งผลกระทบต่อภาวะจิตใจ อารมณ์และสุขภาพ ส่วนผู้สูงอายุที่มีสถานภาพโสด จะเกิดภาวะความรู้สึกเหงา ว้าเหว่ ขาดความสนใจต่อสุขภาพของตนเอง ซึ่งสิ่งทั้งหลายเหล่านี้นย่อมมีผลต่อคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุ ได้มีผู้ศึกษาพบว่า ผู้สูงอายุที่มีสถานภาพสมรสคู่ มีวิถีชีวิตหรือพฤติกรรมส่งเสริมสุขภาพดีกว่าผู้สูงอายุที่มีสถานภาพสมรสโสด และหม้าย นอกจากนี้ผู้สูงอายุที่มีสถานภาพสมรสคู่มีคุณภาพชีวิตดีกว่าที่สถานภาพสมรสโสดและหม้าย

๑.๔ ระดับการศึกษา การศึกษาเป็นการเรียนรู้ที่สำคัญของบุคคล ทั้งนี้เพราะการศึกษา คือการพัฒนาความรู้ ทักษะ ทักษะคิดและพฤติกรรมที่มีต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต โดยทั่วไปแล้วผู้ที่มีการศึกษาสูงสามารถใช้ทักษะแสวงหาข้อมูล เพื่อตัดสินใจกระทำในการ

^{๔๒} Orem, D. E. *Nursing Concept of Practice*, (2 ed.) New York: McGraw-Hill Book Company. 1980, p. 220.

^{๔๓} Sprietzer, E., And Synder, E. E., *Correlated of Life Satisfaction among the Aged*, Journal of Gerontology. 29 (July): 1974, pp. 454-458.

^{๔๔} นภาพร ชัยวรรณ, มาลินี วงษ์สิทธิ์ และจันทร์เพ็ญ แสงเทียนฉาย, จอห์น โนเดล และศิริวรรณ ศิริบุญ, *ประชากรสูงอายุไทย : ลักษณะทางประชากรและสังคมจากแหล่งข้อมูลทางการ*, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๓), หน้า ๑๖.

ดูแลรักษาและเอาใจใส่สุขภาพตนเองมากกว่าผู้มีการศึกษาน้อย ทั้งนี้เพราะการศึกษาทำให้คนพัฒนาได้ทุกด้านสามารถที่จะเรียนรู้การกระทำของตนได้ดีขึ้น ในแง่สุขภาพรู้จักรักษาและดูแลตนเองได้ดี ไม่เจ็บป่วย แต่ผู้ที่มีการศึกษาน้อยมักไม่เข้าใจถึงการดูแลสุขภาพให้ดีได้อย่างถูกต้อง^{๔๕} นอกจากนี้ มีการศึกษาพบว่า ผู้ที่มีการศึกษาสูงเป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถ มีอัธมโนทัศน์ในทางบวก สามารถตัดสินใจทำในสิ่งต่าง ๆ ได้อย่างมีเหตุผล รวมทั้งรู้จักใช้ความรู้ และทักษะแก้ปัญหาได้ดีกว่า มีความมั่นใจที่จะทำกิจกรรม หรือร่วมกิจกรรมมากกว่าผู้ที่มีการศึกษาต่ำ^{๔๖} การศึกษาจึงเป็นปัจจัยสำคัญที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุ เนื่องจากการศึกษาทำให้บุคคลใช้ความรู้ มีทักษะความคิด ตัดสินใจดำเนินชีวิตที่ก่อให้เกิดความพึงพอใจ กล่าวคือ การศึกษาเป็นพื้นฐานของการประกอบอาชีพและรายได้ คนที่มีการศึกษาสูงย่อมมีโอกาสเลือกประกอบอาชีพที่ดีและมีรายได้สูง มีผู้กล่าวว่า ผู้สูงอายุที่มีการศึกษาสูง มีคุณภาพชีวิตสูงกว่าผู้ที่มีการศึกษาต่ำกว่า^{๔๗}

๑.๕ อาชีพ การประกอบอาชีพเป็นที่มาของรายได้ นับว่าเป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่สำคัญต่อการดูแลตนเอง และคุณภาพชีวิตของบุคคลเพราะการมีอาชีพ และรายได้ย่อมก่อให้เกิดความมั่นคงด้านเศรษฐกิจ สามารถดูแลตนเอง และช่วยเหลือผู้อื่นได้ ทำให้เกิดความรู้สึกมีคุณค่าในตนเองมีอำนาจในการแสวงหาปัจจัยเพื่อส่งเสริมให้มีสุขภาพดีและอยู่อย่างมีความสุข สำหรับผู้สูงอายุก็เช่นเดียวกัน หากมีอาชีพย่อมมีสุขภาพดี ซึ่งต่างกับผู้สูงอายุที่ไม่มีอาชีพหรือไม่มีงาน ทำรายได้ก็ไม่มีไม่เป็นของตัวเองต้องอาศัยรายได้จากบุตรหลาน การใช้จ่ายเพื่อสนองความต้องการจึงไม่เต็มที่ และส่งผลต่อคุณภาพชีวิตส่งผลให้ผู้สูงอายุ ซึมเศร้า จากรายงานพบว่า อาชีพมีความสัมพันธ์ต่อพฤติกรรมส่งเสริมสุขภาพ ดังนั้น การมีงานทำมีส่วนสำคัญทำให้บุคคลเกิดความพึงพอใจในชีวิต เพราะการทำงานเพื่อประกอบอาชีพ นอกจากมีรายได้แล้วยังเป็นการแสดงบทบาททางสังคมของบุคคลอีกด้วย ผู้สูงอายุก็เช่นเดียวกันยังต้องการแสดงบทบาทให้เป็นที่ยอมรับ มีคุณค่า ถึงแม้ว่าวัยจะเปลี่ยนแปลงไปแต่ยังคงต้องการแสดงความสามารถและไม่ต้องเป็นภาระแก่ครอบครัว ที่ทำให้ผู้สูงอายุรับรู้ถึงคุณภาพชีวิตที่ดีซึ่งมีผู้ศึกษาพบว่า อาชีพมีความสัมพันธ์ทางบวกกับระดับคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุ

๑.๖ รายได้ ตัวชี้บ่งสถานะภาพทางเศรษฐกิจของบุคคลและครอบครัว คือ รายได้ที่สามารถส่งผลต่อการเลือกใช้บริการสุขภาพที่สัมพันธ์กับคุณภาพชีวิต เนื่องจากรายได้เป็นปัจจัยที่ตอบสนองความต้องการขั้นพื้นฐาน ซึ่งเป็นปัจจัยต่อการดำรงชีวิตของบุคคล มีผู้ศึกษาพบว่า ผู้สูงอายุที่มีรายได้ต่างกันพฤติกรรมดูแลสุขภาพแตกต่างกัน กล่าวคือ ผู้สูงอายุที่มีรายได้สูงมีการปฏิบัติกิจกรรมดีกว่า ผู้สูงอายุที่มีรายได้ระดับต่ำ และจากการศึกษา พบว่า รายได้มีความสัมพันธ์กับพฤติกรรม ส่งเสริมสุขภาพอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ความพึงพอใจในชีวิตของบุคคล ส่วนหนึ่งนั้นเกิด

^{๔๕} เกษม ตันติผลาชีวะ และกุลยา ตันติผลาชีวะ, *การรักษาสุขภาพในผู้สูงอายุ*, (กรุงเทพมหานคร: อรุณการพิมพ์, ๒๕๓๓), หน้า ๒๔.

^{๔๖} สุกัญญา รำพึงกิจ, “ความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยส่วนบุคคล การทำกิจกรรมกับภาวะสุขภาพของผู้สูงอายุ”, *รายงานวิจัย*, (นครปฐม : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๓๗), หน้า ๙๗.

^{๔๗} ประภาพร จินันทุยา, “คุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุในชุมชนดินแดง”, *รายงานวิจัย*, (นครปฐม : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๓๖), หน้า ๘๑.

จากการมีรายได้ที่เพียงพอแต่จะเพียงพอมากน้อยแค่ไหนย่อมขึ้นอยู่กับความต้องการของแต่ละบุคคล โดยเฉพาะของผู้สูงอายุจะเป็นผู้ประเมินตนเอง ซึ่งจะเป็นตัวทำนายความพึงพอใจที่ชัดเจน^{๔๘}

๑.๗ ลักษณะของครอบครัว ครอบครัวเป็นสถาบันปฐมนิคมของบุคคล ซึ่งทำหน้าที่ดูแลเลี้ยงดูให้ความรักเอาใจใส่ เข้าใจและเห็นใจ ที่สนองตอบความต้องการขั้นพื้นฐานทั้งด้านร่างกาย และจิตใจ อารมณ์ และสังคม ย่อมส่งผลสุดท้ายทำให้บุคคลในครอบครัวมีพฤติกรรมสุขภาพ และมีคุณภาพชีวิตที่ดีได้ ลักษณะครอบครัวที่มีความสัมพันธ์กับคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุ เนื่องจากความสามารถในทุกด้านของผู้สูงอายุลดลง จึงต้องการความช่วยเหลือดูแลเอาใจใส่จากบุคคลอื่น ๆ ในครอบครัว เช่น บุตรหลาน ญาติ ๆ พี่น้อง เป็นต้น การอยู่ในครอบครัวขยายหรือมีสมาชิกครอบครัวจำนวนมาก ๆ ย่อมได้รับการช่วยเหลือดูแล ให้ความรัก ความอบอุ่นจากบุคคลเหล่านั้นรวมถึงผู้สูงอายุเองยังมีโอกาสช่วยเหลือ แนะนำ ปกป้องให้กับสมาชิกในครอบครัวได้อีกด้วย ทำให้เกิดความรู้สึกมีคุณค่า และไม่รู้สึกลำบาก ผู้สูงอายุจะสามารถปรับตัวรับสภาพการเปลี่ยนแปลง และรับสถานการณ์ได้ดี ย่อมจะพึงพอใจในชีวิตและความเป็นอยู่ นอกจากนี้ ยังมีผู้ศึกษาพบว่าครอบครัวและลูก ๆ มีบทบาทสำคัญในยามชราเพราะบุตรหลานเป็นที่พึ่งยามแก่เฒ่าหรือเจ็บป่วย เป็นที่ปรึกษาเมื่อมีปัญหา หรือมีความวิตกกังวล

๑.๘ ภาวะสุขภาพ สุขภาพของบุคคลมีส่วนเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับคุณภาพชีวิต คือ บุคคลที่มีสุขภาพดี มีความแข็งแรงสมบูรณ์ ทั้งร่างกายและจิตใจ ย่อมจะสามารถดูแลตนเองได้ดีกว่า คนที่มีสุขภาพไม่ดี ทั้งนี้เนื่องมาจากอยู่ในภาวะที่เจ็บป่วย พิกัด หรือเกิดจากภาวะเสื่อมถอย จึงทำให้ความสามารถในการดูแลตนเองไม่เต็มที่กิจกรรมในการดำเนินชีวิตประจำวันกับความพึงพอใจในชีวิตของผู้สูงอายุ พบว่าภาวะสุขภาพ เป็นปัจจัยสำคัญสูงสุดที่มีความสัมพันธ์กับกิจกรรมในการดำเนินชีวิตประจำวัน และความพึงพอใจในชีวิตของผู้สูงอายุ เช่นเดียวกับผู้สูงอายุที่มีความพึงพอใจในชีวิต และมีสุขภาพที่ดีจะปฏิบัติกิจกรรมในระดับสูง และใกล้เคียงกับที่ จารุนันท์ สมบูรณ์สิทธิ์ ได้ศึกษาถึงความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยทางประชากรด้วย ส่วน จำเรียง ภูระมะสุวรรณ, นิตยา ภาสูนันท์ และวินัส ตันติบูล ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยด้านสภาพส่วนบุคคล ความสามารถในการดูแลตนเองและคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุ พบว่า ภาวะสุขภาพไม่ใช่ตัวบ่งชี้คุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุ ทั้งนี้ อาจเป็นเพราะกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีสุขภาพดี ได้แก่ ผู้สูงอายุ ร้อยละ ๓๖.๐๐ ไม่มีโรคประจำตัว และร้อยละ ๒๔.๐๐ มีโรคประจำตัวแต่มีอาการไม่รุนแรง สามารถช่วยเหลือตนเอง และเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ได้

๒ ปัจจัยแวดล้อม

๒.๑ สภาพแวดล้อมที่อยู่อาศัย นอกจากปัญหาทางด้านเศรษฐกิจและสุขภาพแล้วยังพบว่าในปัจจุบัน ผู้สูงอายุมักมีปัญหาด้านที่อยู่อาศัย และผู้ดูแลในวัยชราอีกด้วย^{๔๙} ที่พักอาศัยนอกจากจะเป็นหนึ่งในปัจจัยที่มีความสำคัญต่อมนุษย์ทุกคนแล้ว ยังมีความสำคัญต่อผู้สูงอายุและ

^{๔๘} Pender, N., **Health Promotion in Nursing Practice**, Norwalk: Appleton Century Crofts.J. 1982, p. 163.

^{๔๙} บรรลุ ศิริพานิช และคณะ, **ชมรมผู้สูงอายุ : การศึกษารูปแบบและการดำเนินงานที่เหมาะสม**, (กรุงเทพมหานคร: วิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า ๒.

ครอบครัวอีกด้วย เพราะที่พักอาศัยนั้นมีผลต่อการปรับตัวของผู้สูงอายุมาก ดังนั้นจึงควรมีที่อยู่อาศัยอย่างเหมาะสม สำหรับการใช้ชีวิตในยามสูงวัย ซึ่งได้แก่ การมีบ้านอยู่อาศัยเป็นของตนเองคงทนถาวร ขนาดพอเหมาะพอดีกับครอบครัว สะอาด สะดวก ปลอดภัย และมีสภาพแวดล้อมอื่น ๆ เช่น มีเพื่อนบ้าน ดังข้อแนะนำในการปรับปรุงสภาพแวดล้อมของที่พักอาศัยว่า พื้นที่ควรใช้วัสดุกันลื่น และติดให้เรียบร้อย ติดไฟฟ้าให้มีแสงสว่างเพียงพอ การจัดวางเฟอร์นิเจอร์ ควรจัดให้ลักษณะที่ไม่กีดขวางทางเดินที่สะดวกได้ ห้องน้ำควรติดตั้งราวเกาะยึดและพื้นห้องน้ำปูด้วยวัสดุกันลื่น เครื่องใช้ต่าง ๆ ในบ้านและในครัวควรจัดเก็บให้เป็นระเบียบหยิบใช้ง่าย ควรตรวจสอบแซมระบบความปลอดภัยในบ้านเป็นประจำ เช่น หน้าต่าง ประตูบาน รวมทั้งควรติดตั้งโทรศัพท์ไว้ในบ้าน นอกจากนี้ ควรให้มีบริเวณสำหรับออกกำลังกาย และมีแสงแดดสว่างพอสมควร

๒.๒ สัมพันธภาพในครอบครัว รูปแบบและความสัมพันธ์ในครอบครัวได้เปลี่ยนแปลงไปจากการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมในยุคโลกาภิวัตน์ ผู้สูงอายุมักถูกละทิ้งให้อยู่ตามลำพัง จึงก่อให้เกิดความหวงใยต่อสถานะและความเป็นอยู่ของผู้สูงอายุ ทั้งในปัจจุบันและอนาคต โดยเฉพาะในด้านเศรษฐกิจ สุขภาพและการดูแลยามเจ็บป่วย ซึ่งผู้สูงอายุในอนาคต อาจไม่สามารถพึ่งพาบุตรหลานหรือครอบครัวได้อย่างในปัจจุบัน จะเห็นได้ว่าความสัมพันธ์ภายในครอบครัวเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับผู้สูงอายุ อีกปัจจัยหนึ่งที่มีผลต่อคุณภาพชีวิตที่ดี เพราะวิถีการดำเนินชีวิตประจำวันย่อมจะเปลี่ยนแปลงไป เช่น ผู้ที่เกษียณจะมีเวลาอยู่บ้านมากขึ้น อาจเกิดความรู้สึกรำคาญบุตรหลานได้ ดังนั้นจึงควรมีการเตรียมความพร้อมก่อนถึงวัยสูงอายุ นั่นคือจัดการและเตรียมตัวขณะอยู่ในวัยหนุ่มสาวหรือวัยกลางคน เพื่อที่จะได้มีชีวิตเป็นสุขเมื่อสูงอายุ

๒.๓ การรับรู้ข่าวสาร ข่าวสารต่าง ๆ ที่บุคคลได้รับรู้นั้น เป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่ก่อให้เกิดบุคคลเกิดความรู้ ความเข้าใจ ซึ่งเป็นขั้นตอนแรกของการสร้างแรงจูงใจให้เกิดการดำเนินชีวิตอย่างมีคุณภาพ เช่น การรับรู้ข่าวสารด้านสุขภาพของผู้สูงอายุผ่านสื่อต่าง ๆ ได้แก่ วิทยุ โทรทัศน์ เพื่อน ๆ หนังสือพิมพ์ วารสาร หรือสิ่งพิมพ์ต่าง ๆ เป็นต้น ซึ่งมีผู้ศึกษาพบว่า การรับรู้ข่าวสารของผู้สูงอายุส่วนใหญ่ได้รับรู้จากเพื่อน ๆ แนะนำ หรือบอกกล่าวมากกว่าบุตรหลาน เนื่องจากเพื่อนเป็นผู้ที่ให้คำแนะนำได้ดีกว่าบุตรหลาน และคำนึงมไทยทำให้บุตรหลานไม่กล้าให้คำแนะนำบิดา มารดา^{๕๐} นอกจากนี้ ผู้สูงอายุที่มีการรับรู้ภาวะสุขภาพดี มีพฤติกรรมส่งเสริมสุขภาพด้านอุดมการณ์ของตนและด้านการรับประทานอาหารดี ยกเว้นด้านการรับผิดชอบต่อสุขภาพไม่ดี^{๕๑}

๒.๔ ปัญหาสุขภาพจิต จิตใจและพฤติกรรมที่แสดงออกของมนุษย์ เป็นผลจากการที่ร่างกายต้องมามีปฏิสัมพันธ์กับสังคมสิ่งแวดล้อม ความจริงมนุษย์ต้องปรับตัวในชีวิตประจำวันอยู่ตลอดเวลา แต่การเปลี่ยนแปลงเป็นไปอย่างช้า ๆ ทำให้ไม่รู้สึกรู้สิด แต่เมื่อเข้าสู่วัยสูงอายุ จะมีการเปลี่ยนแปลงในกายภาพ สังคม และสิ่งแวดล้อมมากและรวดเร็ว วัยสูงอายุเป็นวัยที่บุคคลต้องเผชิญ

^{๕๐} นงลักษณ์ บุญไทย, “ความรู้สึกมีคุณค่าในตนเองของผู้สูงอายุและความสัมพันธ์กับปัจจัยอื่น ๆ”, รายงานวิจัย, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๓๙), หน้า ๑๕๕-๑๕๖.

^{๕๑} วันดีแย่งจันทร์ฉาย, “ความสัมพันธ์ระหว่างการรับรู้สมรรถนะของตนเอง การรับรู้ภาวะสุขภาพกับพฤติกรรมส่งเสริมสุขภาพของผู้สูงอายุ”, รายงานวิจัย, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๓๙), หน้า ๔๔.

กับวิกฤตการณ์อย่างมากมาย ซึ่งเป็นผลจากการเปลี่ยนแปลงทั้งทางร่างกายและจิตใจ และมักเปลี่ยนแปลงไปในทางเสื่อม สรุปได้เป็น ๓ ด้าน ดังนี้ ๑) การเปลี่ยนแปลงทางร่างกาย ๒) การเปลี่ยนแปลงทางสังคม ๓) การเปลี่ยนแปลงทางด้านจิตใจ

สรุปได้ว่า จากการศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงวัยนั้นพบว่า การที่ผู้สูงวัยหรือผู้สูงอายุจะมีคุณภาพชีวิตที่ดีจะต้องอาศัยเหตุปัจจัยหลาย ๆ ด้าน ที่จะเป็นตัวบ่งบอกและชี้วัดคุณภาพชีวิตที่ดีของผู้สูงวัย เพราะการมีสุขภาพชีวิตที่ดีนั้นจะต้องดีทั้งสุขภาพทางด้านร่างกาย เช่น สุขภาพแข็งแรง ไม่มีโรคภัย สุขภาพด้านจิตใจ สุขภาพด้านอารมณ์ สุขภาพด้านสังคม เป็นต้น จะเห็นได้ว่าปัจจัยที่ส่งผลโดยตรงต่อคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุนั้นมีทั้งปัจจัยภายนอก และปัจจัยภายใน ปัจจัยด้านสภาพแวดล้อมโดยเฉพาะสิ่งแวดล้อมรอบ ๆ ตัวผู้สูงวัย เช่น สภาพแวดล้อมทางครอบครัว สภาพแวดล้อมทางสังคมกลุ่มเพื่อน สภาพแวดล้อมด้านเศรษฐกิจ เป็นต้น ที่เป็นส่งผลทำให้ผู้สูงอายุนั้นมีคุณภาพชีวิตที่ดี และสามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข

๒.๓ แนวคิดเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม

๒.๓.๑ ความหมายของสิ่งแวดล้อม

ตามพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๓๕ ในมาตรา ๔ ได้ให้ความหมายของคำว่า สิ่งแวดล้อม โดยสากลแล้วว่า สิ่งแวดล้อม หมายถึง สิ่งต่าง ๆ ที่อยู่รอบ ๆ ตัวเรา ทั้งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต ทั้งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติและที่มนุษย์สร้างขึ้น ทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม ทั้งที่เป็นสสารและพลังงานรวมทั้งที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติและที่มนุษย์ได้สร้างขึ้น สิ่งแวดล้อมนั้นมีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอโดยมนุษย์เป็นตัวการสำคัญที่ทำให้สิ่งแวดล้อมนั้น ๆ เปลี่ยนแปลง ทั้งนี้จากการใช้ประโยชน์จาก ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ที่มีอยู่ในการดำรงชีวิตและเป็นรากฐานสำคัญของการพัฒนา ส่งผลให้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมลดน้อยลง

ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็นปัจจัยพื้นฐานสำคัญที่มนุษย์ได้นำมาใช้ในการดำรงชีวิต และแสวงหาความสะดวกสบาย ส่งผลให้เกิดปัญหาความเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อม และปัญหามลพิษตามมา สถานการณ์สิ่งแวดล้อมในช่วงหลายปีที่ผ่านมา เกิดการเปลี่ยนแปลงไปในทางลบมากขึ้นอย่างชัดเจน ทำให้ในปัจจุบันประเด็นด้านสิ่งแวดล้อมเป็นประเด็นที่ถูกกล่าวถึงมากขึ้น เนื่องจากมีปรากฏการณ์ที่เป็นความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับสิ่งแวดล้อม และก่อให้เกิดผลกระทบต่อ การดำรงชีวิตของมนุษย์ขึ้นบ่อยครั้ง ทำให้เกิดการสูญเสียชีวิต และทรัพย์สินจำนวนมาก

เกษม จันทรแก้ว ได้ให้ความหมายของสิ่งแวดล้อมว่า หมายถึง สิ่งต่าง ๆ ที่มีลักษณะทางกายภาพ ชีวภาพ และสังคม ที่อยู่รอบตัวมนุษย์ซึ่งเกิดขึ้นโดยธรรมชาติและมนุษย์ได้ทำขึ้น ทั้งนี้ยังได้ให้ความหมายของสิ่งแวดล้อมเพิ่มเติมอีกว่า หมายถึง สิ่งที่เกิดตามธรรมชาติและที่มนุษย์สร้างขึ้น สิ่ง

ที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม สิ่งที่เห็นได้ด้วยตาและไม่สามารถเห็นได้ด้วยตา สิ่งที่เป็นทั้งที่ให้คุณและให้โทษ และได้จำแนกสิ่งแวดล้อมออกเป็น ๔ มิติดังนี้^{๕๒}

๑. มิติทรัพยากร หมายถึง ทรัพยากรทั้งที่เป็นทรัพยากรธรรมชาติและทรัพยากรที่มนุษย์สร้างขึ้น มีบทบาทต่อมนุษย์ในการเอื้อให้ปัจจัยด้านอาหาร ที่อยู่อาศัย ยารักษาโรค เครื่องนุ่งห่ม ให้ความปลอดภัยในชีวิตทรัพย์สิน อันได้แก่ทรัพยากรกายภาพทรัพยากรชีวภาพ คุณค่าการใช้ประโยชน์ของมนุษย์และคุณค่าคุณภาพชีวิต

๒. มิติเทคโนโลยี โดยมีบทบาทและความสำคัญต่อการใช้ทรัพยากรอย่างมาก โดยมนุษย์นำเทคโนโลยีหลายรูปแบบทั้งด้านการนำทรัพยากรมาเพิ่มมูลค่าสร้างผลผลิต และด้านการป้องกันบำบัดมลพิษ ซึ่งทั้งนี้ก็เพื่อสนองความต้องการของตนเอง

๓. มิติของเสียและมลพิษสิ่งแวดล้อม คือเมื่อมีการใช้ทรัพยากรด้วยเทคโนโลยีใดก็ตามย่อมมีของเสียและมลภาวะเกิดขึ้นเสมอ มิติทางของเสียและมลพิษสิ่งแวดล้อมเป็นมิติที่แสดงให้เห็นผลของการใช้ทรัพยากร

๔. มิติมนุษย์หรือเศรษฐกิจสังคม ซึ่งเกี่ยวข้องกับมนุษย์ที่ได้สร้างพฤติกรรมของมนุษย์ต่อสภาพแวดล้อม ทั้งระบบสิ่งแวดล้อมย่อย หรือทั้งระบบสิ่งแวดล้อม ซึ่งมีมิติมนุษย์ประกอบด้วย ประชากร การศึกษา อนามัยและสาธารณสุข เศรษฐกิจ โบราณสถานความปลอดภัย การเมืองและการปกครอง การนันทนาการ

สอนชัย ผาลิงค์^{๕๓} ได้ให้ความหมายของการจัดการ (Management) และสิ่งแวดล้อม (Environment) ดังนี้ การจัดการ (Management) หมายถึง การดำเนินงานอย่างมีประสิทธิภาพในรูปแบบต่าง ๆ ทั้งด้านการจัดหา การเก็บรักษา การซ่อมแซม การใช้อย่างประหยัดและการสงวนรักษาเพื่อให้ กิจกรรมที่ดำเนินการนั้นสามารถให้ผลยั่งยืนต่อมวลมนุษย์และธรรมชาติ โดยหลักการแล้ว “การจัดการ” จะต้องมีแนวทางการดำเนินงาน ขบวนการ และขั้นตอน รวมทั้งจุดประสงค์ในการดำเนินงานที่ชัดเจนแน่นอน

สิ่งแวดล้อม (Environment) หมายถึง สิ่งต่าง ๆ ที่อยู่รอบตัวเรา ทั้งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต ทั้งที่ เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติและที่มนุษย์สร้างขึ้น ทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม เช่น แสงแดด อากาศ ตัวเรา ป่าไม้ สัตว์ป่า อาคารบ้านเรือน รถยนต์โทรศัพท์วัฒนธรรมต่าง ๆ เป็นต้น

การจัดการสิ่งแวดล้อม หมายถึง การดำเนินงานต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างมีประสิทธิภาพ ทั้งในด้านการจัดหา การเก็บรักษา การซ่อมแซม การใช้อย่างประหยัด และการสงวนรักษา เพื่อให้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมนั้น สามารถเอื้ออำนวยประโยชน์แก่มวลมนุษย์ได้ใช้ตลอดไปอย่างไม่ขาดแคลน หรือมีปัญหาใด ๆ หรืออาจจะหมายถึง กระบวนการจัดการแผนงานหรือ กิจกรรมในการจัดสรรและการใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเพื่อสนองความต้องการในระดับต่าง ๆ ของมนุษย์และเพื่อให้บรรลุเป้าหมายสูงสุดของการพัฒนาคือเสถียรภาพทางเศรษฐกิจสังคมและคุณภาพสิ่งแวดล้อม โดยยึดหลักการอนุรักษ์ด้วยการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม

^{๕๒} เกษม จันทรแก้ว, การจัดการสิ่งแวดล้อมแบบผสมผสาน. (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๕), หน้า ๒.

^{๕๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๘.

อย่างฉลาด ประหยัด และก่อให้เกิดผลเสียต่อสิ่งแวดล้อมน้อยที่สุดเท่าที่จะทำได้ แต่ถ้าเราจะกำหนดว่า สิ่งแวดล้อมที่เรากล่าวกันทั่ว ๆ ไปนั้น เป็นเรื่องของปัญหาภาวะมลพิษ อันเนื่องมาจากการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ หรือจากผลของความก้าวหน้าของการพัฒนาแล้ว เราก็สามารถให้คำจำกัดความแยกแยะการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และการจัดการสิ่งแวดล้อมได้ดังนี้ คือ^{๕๔}

๑. การจัดการสิ่งแวดล้อมเป็นเหมือนกับการอนุรักษ์แต่ต่างกันที่การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมนั้น เป็นเหมือนทฤษฎีและหลักการไม่ได้มีแผนงานปฏิบัติ ส่วนคำว่าจัดการสิ่งแวดล้อมนั้นเป็นคำที่มีความหมายในเชิงปฏิบัติได้

๒. การจัดการสิ่งแวดล้อมเป็นกระบวนการ ซึ่งหมายถึงว่าต้องมีกลไกสิ่งแวดล้อมควบคุม และมีขั้นตอนการดำเนินงานอย่างมีแบบแผน มิใช่จะทำอะไรก็ได้กล่าวคือต้องมีจุดเริ่มต้นและลงท้ายที่มีกลไกควบคุม ด้วยเหตุดังนี้การจัดการสิ่งแวดล้อมจึงสามารถยอมรับได้ในทางปฏิบัติและเป็นตามหลักทางวิทยาศาสตร์ทุกประการ

๓. การจัดการสิ่งแวดล้อม เป็นเสมือนแผนงานในการดำเนินการทางสิ่งแวดล้อม ซึ่งการกำหนดแผนงานนี้ต้องครอบคลุมนโยบาย มาตรการ แผนงาน และโครงการ หรือแผนปฏิบัติ (Action plan) ที่มีขั้นตอนและกลไกควบคุมให้แผนงานดำเนินไปได้

๔. การจัดการสิ่งแวดล้อม เป็นการใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมภายในระบบสิ่งแวดล้อมโดยต้องยึดหลักและวิธีการอนุรักษ์วิทยาซึ่งผู้ใช้ต้องตระหนักว่าต้องมีทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมสำหรับมวลมนุษยต่อไป ทั้งปริมาณที่เพียงพอ คุณภาพเป็นไปตามความต้องการและเวลาที่ความต้องการต้องมีให้ได้ นอกจากนี้การใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมต้องไม่ให้เกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมทั้งทางตรง และทางอ้อม แต่ถ้าหลีกเลี่ยงไม่ได้ก็ยอมให้เกิดให้น้อยที่สุด หรือเกิดได้ตามความสามารถของธรรมชาติที่จะช่วยตัวเองได้เท่านั้นถ้าเกินกว่านี้แล้วก็จะเกิดมลพิษสิ่งแวดล้อมได้กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ การจัดการสิ่งแวดล้อม คือการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมขึ้นแผนการปฏิบัติหรือหาวิธีการอนุรักษ์มาประยุกต์ใช้ กล่าวคือ มีแผนการใช้และดำเนินการต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างที่กำหนดไว้อย่างมีขั้นตอนและมีกลไกควบคุม

๕. การจัดการสิ่งแวดล้อม เป็นแนวทางหนึ่งของนิเวศพัฒนาปฏิบัติหรือพัฒนาแบบยั่งยืน กล่าวคือ การจัดการสิ่งแวดล้อมเป็นหลักที่เปิดโอกาสให้มีการใช้ทรัพยากรได้แต่ต้องไม่ให้คุณค่าทางนิเวศวิทยาสูญเสียไป หมายถึงว่า การนำทรัพยากรมาใช้มันต้องอยู่ในวิสัยที่ธรรมชาติฟอกตัวเองฟื้นฟูตัวเองได้อย่างมีประสิทธิภาพ ถ้าเกินความสามารถของธรรมชาติแล้วปัญหาของเสียมีมากเกินไปจนกลายเป็นมลพิษสิ่งแวดล้อมก็จะมากตามอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

๖. การจัดการสิ่งแวดล้อม เป็นหลักการและแผนปฏิบัติให้ผู้บริหารใช้ดำเนินงานตั้งแต่เริ่มและดำเนินโครงการ ทั้งนี้เป็นเพราะว่าการจัดการสิ่งแวดล้อมมีกลไกที่กำกับกระบวนการ และแผนงานการใช้ทรัพยากรสิ่งแวดล้อม นักบริหารสามารถจะทราบแนวคิดและแนวดำเนินงานอย่างมีขั้นตอนดังกล่าวก่อน จึงนำไปตัดสินใจ

^{๕๔} เทเวศ อร่ามเรือง, “การนำนโยบายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมไปปฏิบัติ ของเทศบาลตำบลเขมราฐ จังหวัดอุบลราชธานี”, รายงานวิจัย, (ขอนแก่น : มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๕๑), หน้า ๑๑-๑๓.

เกษม จันทรแก้ว ได้ประมวลผลจากการศึกษาความหมาย และคำนิยามของคำว่า การจัดการสิ่งแวดล้อมของ NCU (๒๐๐๐) ที่ชี้ให้เห็นว่า การจัดการ สามารถนำมาประยุกต์เพื่อให้คำนิยามและความหมายของ “การจัดการสิ่งแวดล้อม” (environmental management) ไว้ ดังนี้

การจัดการสิ่งแวดล้อม หมายถึง กระบวนการสร้างศักยภาพของสิ่งแวดล้อมให้เกิดการคงสภาพด้วยการใช้อย่างยั่งยืน การขจัดของเสีย/มลพิษ และการควบคุมกิจกรรมการจัดการ เพื่อเอื้อประโยชน์ต่อมนุษย์ตลอดไป ดังนั้น การจัดการสิ่งแวดล้อมก็คือ กระบวนการ (processing) สร้างศักยภาพบรรดาสีงแวดล้อมทั้งหลายที่ให้คุณต่อมนุษย์ทั้งทางตรงและทางอ้อม นั่นคือ

๑. การใช้อย่างยั่งยืน เป็นตัวสิ่งแวดล้อมนั้น ๆ ต้องแสดงหรือมีศักยภาพที่คงสภาพหรือใกล้เคียงสภาวะนั้น ๆ ที่สามารถเอื้อประโยชน์ต่อมนุษย์ได้อย่างมั่นคงตลอดไป การที่จะทำได้นั้นต้องมีแผนงานและมาตรการที่เป็นรูปธรรม

๒. การจัดการของเสีย/มลพิษ เป็นขยะติดเชื้อและ/หรือขยะกากของเสียอันตราย จำเป็นต้อง จัดการ หมายถึง การควบคุมและกำจัดให้หมดไป หรือลดความเป็นพิษ อันต้องใช้ความรู้ความสามารถในการจัดการ ตั้งแต่การเก็บ ขนย้าย วิธีกำจัด และการนำไปใช้ประโยชน์

๓. การควบคุมกิจกรรม เป็นแนวทางปฏิบัติที่การจัดการสิ่งแวดล้อมต้องยึดปฏิบัติควบคุม กิจกรรมทั้งในระบบการจัดการและนอกระบบ หรือจากภายนอก ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม นั้น ๆ จะเอื้อประโยชน์ต่อมนุษย์ให้ยั่งยืนได้ อาจหมดไปหรือเสื่อมโทรมไปจนถึงขั้นวิกฤตและเป็นอันตรายต่อมนุษย์ได้

จากการศึกษาความหมายเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม ในมุมมองของนักวิชาการหลาย ๆ ท่านที่ได้กล่าวมาไว้ให้ความหมายไปในทิศทางเดียวกันส่วนใหญ่ จึงพอสรุปได้ว่า สิ่งแวดล้อม หมายถึง ทรัพยากรธรรมชาติที่อยู่รอบ ๆ ตัวเรา ทั้งที่เป็นสิ่งมีชีวิตและไม่มีชีวิต ทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม ทั้งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติและที่ถูกสร้างขึ้นโดยมนุษย์ ซึ่งทรัพยากรธรรมะนั้นก็จะถูกใช้โดยมนุษย์เพื่อนำไปใช้ในการดำรงชีวิตให้ได้รับความสะดวกสบาย เช่น การตัดต้นไม้ไปสร้างบ้าน สร้างที่อยู่อาศัย การใช้ทรัพยากรธรรมชาติเพื่อการอุตสาหกรรม เป็นต้น

๒.๓.๒ ประเภทของสิ่งแวดล้อม

สวส์ดี โนนสูง^{๕๕} ได้จำแนกสิ่งแวดล้อมตามการเกิดได้ ๒ ประเภท คือ

๑. สิ่งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติมี ๒ พวก คือ

๑.๑ สิ่งมีชีวิต ได้แก่ มนุษย์พืช และสัตว์

๑.๒ สิ่งไม่มีชีวิต ได้แก่ อากาศ แสงแดด น้ำ ดิน แร่ ตลอดจนปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ เช่น น้ำท่วม และฝนแล้ง เป็นต้น

๒. สิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้น เกิดจากการดัดแปลงธรรมชาติให้เหมาะสมกับความต้องการ หรือให้ใช้ประโยชน์ได้มากขึ้น จำแนกได้ ๒ พวก คือ

^{๕๕} สวส์ดี โนนสูง, ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์), ๒๕๕๓,

๒.๑ สิ่งแวดล้อมทางกายภาพ คือ สิ่งที่มีรูปธรรมมองเห็นจับต้องได้ ส่วนใหญ่เป็น สิ่งก่อสร้าง เช่น บ้านเรือน โรงงาน ถนน รถยนต์ คอกสัตว์ สวนผลไม้ โบราณวัตถุ และโบราณสถาน ซึ่งมีความสำคัญทางประวัติศาสตร์

๒.๒ สิ่งแวดล้อมทางสังคมคือ สิ่งที่เป็นนามธรรมหรือไม่มีตัวตนและจับต้องไม่ได้ อาจ สร้าง ขึ้นโดยตั้งใจ ไม่ได้ตั้งใจ หรือเพื่อความสงบสุขในการอยู่ร่วมกัน เช่น ประเพณีศาสนา วัฒนธรรม กฎหมาย การทะเลาะวิวาท และการศึกษา เป็นต้น

นิวัติ เรืองพานิช^{๕๖} ได้แบ่งสิ่งแวดล้อมออกเป็น ๒ ประเภทใหญ่ ๆ ด้วยกัน คือ

๑. สิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติซึ่งแบ่งย่อยออกเป็น ๒ ชนิด ได้แก่

๑.๑ สิ่งแวดล้อมที่มีชีวิต ได้แก่ พืช สัตว์ และมนุษย์

๑.๒ สิ่งแวดล้อมที่ไม่มีชีวิต หรือสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ ได้แก่ ลมฟ้าอากาศ ดิน ภูมิประเทศ และไฟ เป็นต้น

๒. สิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้น ส่วนใหญ่เป็นแบบแผนวิถีการดำเนินชีวิตของสังคม มนุษย์ สิ่งแวดล้อมเหล่านี้ ได้แก่ ขนบธรรมเนียมประเพณี ศิลปะ วัฒนธรรม สิ่งก่อสร้างหรือ สถาปัตยกรรม ศาสนา ระบบเศรษฐกิจ สังคม การเมือง การศึกษาและวิทยาการต่าง ๆ เป็นต้น

๒.๓.๓ ความสำคัญของสิ่งแวดล้อม

พิเชษฐ หลั่งทรัพย์^{๕๗} ได้แจกแจงความสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ดังนี้

๑. ให้ความร่มรื่นแก่มนุษย์ สิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติจะสร้างความร่มรื่น ให้แก่มนุษย์และสัตว์ เช่น น้ำตก ป่าเขา ถ้ำ สัตว์ป่า และทะเล รวมถึงศิลปวัฒนธรรมของแต่ละภาค แต่ละท้องถิ่น ที่ใดมีสิ่งแวดล้อมที่สวยงามจะทำให้ประชาชนทั่วโลกอยากจะชมและไปท่องเที่ยว ประเทศนั้น ทำให้เกิดธุรกิจการท่องเที่ยวเกิดขึ้น ส่งผลให้เงินรายได้จากต่างประเทศเข้าในประเทศทำให้ได้เปรียบดุลการค้า

๒. เป็นแหล่งทรัพยากรธรรมชาติ ประเทศที่มีทรัพยากรธรรมชาติมากจะได้เปรียบ ประเทศที่มีทรัพยากรธรรมชาติน้อย เพราะทรัพยากรธรรมชาติเมื่อมีมากสามารถส่งออกขายในประเทศเพื่อนบ้านนำเงินรายได้เข้าประเทศ ทำให้สามารถขยายตัวทางด้านเศรษฐกิจ สังคมและอุตสาหกรรมได้รวดเร็ว เพราะมีวัตถุดิบในประเทศ ต้นทุนการผลิตต่ำ ทรัพยากรธรรมชาติได้แก่ แร่ ธาตุ ป่าไม้ น้ำมัน ก๊าซ ถ่านหิน เป็นต้น

๓. เป็นปัจจัยสำคัญในการดำรงชีวิต สิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ที่อยู่ตามธรรมชาติสามารถ อำนวยความสะดวกสบายแก่มนุษย์ในการดำรงชีวิตตามธรรมชาติ เช่น ข้าว เป็นอาหารของมนุษย์ บ้านเป็นที่อยู่อาศัยโดยการตัดไม้จากป่ามาเลื่อยเป็นชิ้นเล็ก ๆ ตามขนาดต่าง ๆ ผ้าฝ้ายและผ้า

^{๕๖} นิวัติ เรืองพานิช, การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, ภาควิชาภูมิศาสตร์ คณะ สังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๒, หน้า ๕.

^{๕๗} พิชเชษฐ หลั่งทรัพย์, การจัดการสิ่งแวดล้อมเบื้องต้น. (กรุงเทพมหานคร : ศูนย์ส่งเสริมอาชีพ มหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี. ๒๕๔๖, หน้า ๓.

พื้นเมือง นำมาทอเป็นเครื่องนุ่งห่ม สมุนไพรที่เกิดตามธรรมชาติมนุษย์นำมาสกัดเป็นยารักษาโรค เป็นต้น

๔. แปรสภาพวัตถุของเสียมาใช้งาน เศษอาหารที่เหลือจากการบริโภค ขยะมูลฝอย มูลสัตว์และเศษใบไม้ถ้าปล่อยทิ้งไว้อาจเกิดการเน่าบูด มนุษย์สามารถนำมาใช้ประโยชน์จากการทำปุ๋ยหมักไว้ใช้เพาะปลูกหรือจำหน่ายได้และไม่ก่อให้เกิดปัญหาสิ่งแวดล้อมด้วย

๕. ปรับสภาพธรรมชาติให้สมดุล สิ่งแวดล้อมช่วยปรับสภาพธรรมชาติของมนุษย์และสัตว์สิ่งมีชีวิตและไม่มีชีวิตให้สมดุลกัน เช่น เวลากลางวันพืชปรุงอาหารได้ก๊าซออกซิเจนที่เป็นประโยชน์แก่มนุษย์และสัตว์

๖. สร้างความสะดวกสบายให้แก่มนุษย์ สิ่งอำนวยความสะดวกในบ้านและที่ทำงาน ตลอดจนการติดต่อสื่อสารที่ทันสมัย สร้างความสะดวกสบายให้แก่มนุษย์ถือว่าเป็นสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้นและทันสมัย เช่น โทรศัพท์มือถือ โทรทัศน์รถยนต์เครื่องบิน และสิ่งอำนวยความสะดวกอื่น ๆ เป็นต้น

จากที่กล่าวมาจะพบว่า สิ่งแวดล้อมถือว่าเป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่งที่มีผลโดยตรงต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ เพราะหากสิ่งแวดล้อมไม่ดี ไม่เอื้ออำนวยต่อการดำรงชีวิตก็จะทำให้วิถีชีวิตของมนุษย์ลำบากได้ สิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ที่อยู่ตามธรรมชาติสามารถอำนวยความสะดวกสบายแก่มนุษย์ในการดำรงชีวิตตามธรรมชาติ เช่น ข้าวเป็นอาหารของมนุษย์ บ้านเป็นที่อยู่อาศัยโดยการตัดไม้จากป่ามาเลื่อยเป็นชิ้นเล็ก ๆ ตามขนาดต่าง ๆ ผ้าฝ้ายและผ้าพื้นเมืองนำมาทอเป็นเครื่องนุ่งห่ม สมุนไพรต่าง ๆ ที่เกิดตามธรรมชาติมนุษย์นำมาสกัดเป็นยารักษาโรค เป็นต้น ดังนั้นการรักษาสิ่งแวดล้อมให้คงสภาพที่ดีไม่เสื่อมไปตราบดี ตราบนั้นมนุษย์ก็จะยังคงใช้ประโยชน์จากสิ่งแวดล้อมได้อย่างสะดวกสบายตลอดไป

๒.๓.๔ แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชน

วินัย วีระพัฒนานนท์^{๕๘} ได้ให้มุมมองต่อการจัดการสิ่งแวดล้อมว่าเป็นกระบวนการใช้สิ่งแวดล้อมอย่างมีประสิทธิภาพและเป็นระบบ โดยการวางแผนดำเนินงาน ติดตามประเมินผลและปรับปรุง แก้ไขพัฒนาให้ดีขึ้น ทั้งนี้ต้องคำนึงถึงการใช้อย่างประหยัดให้เกิดประโยชน์สูงสุด ใช้อย่างยั่งยืนยาวนาน และเอื้ออำนวยประโยชน์ต่อมวลมนุษย์และธรรมชาติให้มากที่สุด

บุญจง ขาวสิทธิวิงษ์^{๕๙} มองว่าการจัดการสิ่งแวดล้อม คือ กระบวนการวิเคราะห์และประเมินสภาพสิ่งแวดล้อมทั้งที่เป็นปัญหาและอาจจะเป็นปัญหาจากการดำเนินงานของมนุษย์ แล้วนำผลการวิเคราะห์ และประเมินดังกล่าวมาเข้าสู่กระบวนการสร้างศักยภาพการคงสภาพ การควบคุม กิจกรรมการจัดการ และวิธีการปฏิบัติให้อยู่ในแนวทางที่จะอนุรักษ์และฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมให้อยู่ในสภาพที่ดีทั้งในปัจจุบันและในอนาคต เพื่อเอื้อประโยชน์ต่อมนุษย์ มุ่งสร้างศักยภาพสิ่งแวดล้อมให้มีความยั่งยืนตลอดไป

^{๕๘} วินัย วีระพัฒนานนท์, *วิกฤตสิ่งแวดล้อมทางตันแห่งการพัฒนา*, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ส่องสยาม), ๒๕๔๐.

^{๕๙} บุญจง ขาวสิทธิวิงษ์, *สิ่งแวดล้อม นิเวศวิทยา และการจัดการ*, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ ปทุมทิพย์), ๒๕๔๒.

เกษม จันทรแก้ว^{๖๐} มองว่าการจัดการสิ่งแวดล้อมเป็นกระบวนการสร้างศักยภาพ คงสภาพความยั่งยืนของสิ่งแวดล้อม การควบคุมกิจกรรม และการจัดการเพื่อเอื้อประโยชน์ต่อมนุษย์

นดา ดำริห์เลิศ^{๖๑} การจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชนเป็นการปรับปรุง พัฒนาสิ่งต่าง ๆ ที่อยู่ในอาณาบริเวณเดียวกันทั้งที่เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นเองทางธรรมชาติและสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นซึ่งปรากฏให้เห็นทางกายภาพ ได้แก่ ต้นไม้ อาคารบ้านเรือน ถนน ทางเดินเท้า ท่อระบายน้ำ สวนสาธารณะ สนามเด็กเล่น ขยะมูลฝอย เป็นต้น

กล่าวโดยสรุป การจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชนจึงเป็นการกำหนดกิจกรรมที่จะดำเนินการต่าง ๆ อันไม่เป็นอันตรายต่อสิ่งแวดล้อมที่มีอยู่ในชุมชน และเมื่อดำเนินการไปแล้วสิ่งแวดล้อมในชุมชนทั้งระบบสามารถเอื้อประโยชน์ต่อสิ่งมีชีวิตต่อทุกคนในชุมชน เป็นการนำทรัพยากรธรรมชาติมาใช้เพื่อตอบสนองความต้องการของมนุษย์ โดยมีการวางแผนการใช้ที่ดีและเหมาะสม ซึ่งส่งผลกระทบต่อมนุษย์ทั้งทางตรงและทางอ้อมน้อยที่สุดและยึดหลักการอนุรักษ์เสมอ จากแนวคิดเกี่ยวกับจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชนข้างต้น สามารถแบ่งแนวความคิดหลักในการดำเนินงานได้ดังนี้^{๖๒}

๑. มุ่งหวังให้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ประกอบกันอยู่ในระบบธรรมชาติ มีศักยภาพ ที่สามารถให้ผลิตผลได้อย่างยั่งยืนถาวรและมั่นคง คือ มุ่งหวังให้เกิดความเพิ่มพูนภายในระบบที่จะนำมาใช้ได้ โดยไม่มีผลกระทบกระเทือนต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมนั้น ๆ

๒. ต้องมีการจัดองค์ประกอบภายในระบบธรรมชาติหรือสิ่งแวดล้อมหรือระบบนิเวศให้มีชนิด ปริมาณ และสัดส่วนของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมแต่ละชนิดเป็นไปตามเกณฑ์มาตรฐานตาม ธรรมชาติ เพื่อให้อยู่ในภาวะสมดุลของธรรมชาติ

๓. ต้องยึดหลักการของอนุรักษ์วิทยาเป็นพื้นฐาน โดยจะต้องมีการรักษา สงวน ปรับปรุง ซ่อมแซม และพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติ ในทุกสภาพทั้งในสภาพที่ดีตามธรรมชาติ ในสภาพที่กำลังมีการใช้ และในสภาพที่ทรุดโทรมร่อยหรอ

๔. กำหนดแนวทางปฏิบัติที่ชัดเจนในการควบคุมและกำจัดของเสียมิให้เกิดขึ้นภายในระบบ ธรรมชาติ รวมไปถึงการนำของเสียอื่น ๆ กลับมาใช้ให้เกิดประโยชน์อย่างต่อเนื่อง

๕) ต้องกำหนดแนวทางในการจัดการเพื่อให้คุณภาพชีวิตของมนุษย์ดีขึ้น โดยพิจารณาถึงความเหมาะสมในแต่ละสถานที่และแต่ละสถานการณ์

^{๖๐} เกษม จันทรแก้ว, การจัดการสิ่งแวดล้อมแบบผสมผสาน, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, กรุงเทพมหานคร: ๒๕๔๒.

^{๖๑} นดา ดำริห์เลิศ, การมีส่วนร่วมในการพัฒนาสิ่งแวดล้อมชุมชนของประชาชนในชุมชนบ้านครัว กรุงเทพมหานคร: วิทยานิพนธ์ปริญญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาสิ่งแวดล้อมศึกษา, บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๒.

^{๖๒} พรชัย ธรรมธรรม, การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน ฉบับที่ ๑๙, สุทธการพิมพ์, กรุงเทพมหานคร: ๒๕๓๘.

๒.๓.๕ การมีส่วนร่วมของประชาชนในชุมชนต่อการจัดการสิ่งแวดล้อม

ชนิษฐา กาญจนรังสีนนท์^{๖๓} ได้กล่าวถึงแนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมว่าเป็นการเข้าร่วมอย่างแท้จริงของกลุ่มบุคคลในขั้นตอนต่าง ๆ ของการดำเนินกิจกรรมอย่างหนึ่ง การมีส่วนร่วมที่สมบูรณ์ต้องเป็นไปในรูปที่ผู้เข้าร่วมมีส่วนร่วมกระทำให้เกิดผลของกิจกรรมที่เข้าร่วม มิใช่เป็นผู้ร่วมคิดตัดสินใจหรือผู้ได้รับประโยชน์เท่านั้น

เจริญ ภัสระ^{๖๔} การมีส่วนร่วมของประชาชนหรือการมีส่วนร่วมของชุมชนคือความพร้อมและโอกาสที่ทั้งฝ่ายรัฐบาลและฝ่ายประชาชนหรือชุมชนยอมรับผิดชอบและทำกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกัน

อรพินท์ สฟโชคชัย^{๖๕} การมีส่วนร่วมที่พูดถึงในเชิงการพัฒนาชนบทเป็นการมีส่วนร่วมของสมาชิกผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (Stakeholders) ในชุมชนหรือประชาชนที่เข้ามาร่วมมีบทบาทในการดำเนินงานพัฒนาของภาครัฐเป็นลักษณะการมีส่วนร่วมอย่างหนึ่ง แต่การมีส่วนร่วมใน ความหมายที่กว้างกว่าอาจจะหมายถึง การเข้ามีส่วนร่วมในระดับชาติลงไปจนถึงระดับหมู่บ้านโดยการมีส่วนร่วม ร่วมนี้ จะมีความหมายว่าสมาชิกทุกคนจะร่วมรับประโยชน์และการร่วมลงทุนลงแรงด้วยจึงจะเป็นการมีส่วนร่วมตามความหมายที่เป็นธรรม

ไพรัตน์ เตชะรินทร์^{๖๖} ได้กล่าวถึงลักษณะการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา ดังนี้

๑. ร่วมทำการศึกษาค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน รวมไปถึงความต้องการของชุมชน
๒. ร่วมคิดหาและสร้างรูปแบบและวิธีการพัฒนา เจือปนและลดปัญหาของชุมชนหรือเพื่อ สร้างสรรค์สิ่งใหม่ที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชนหรือสนองความต้องการของชุมชน
๓. ร่วมวางแผนงานโครงการหรือกิจกรรมเพื่อจัดปัญหา ตลอดจนสนองความต้องการของชุมชน
๔. ร่วมการตัดสินใจการใช้ทรัพยากรที่มีจำกัดให้เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม
๕. ร่วมจัดหรือปรับปรุงระบบการบริหารงานพัฒนาให้มีประสิทธิภาพและประสิทธิผล
๖. ร่วมการลงทุนในกิจกรรมหรือโครงการของชุมชน ตามขีดความสามารถของตนเองและหน่วยงาน
๗. ร่วมปฏิบัติตามนโยบายแผนงานโครงการและกิจกรรมให้บรรลุเป้าหมาย
๘. ร่วมควบคุมติดตามประเมินผลและร่วมรักษาบำรุงโครงการและกิจกรรมที่ได้ทำ

^{๖๓} ชนิษฐา กาญจนรังสีนนท์, แผนชุมชนการได้มาและใช้งานเพื่อชุมชน, สำนักส่งเสริมและพัฒนา ศักยภาพชุมชน, กรุงเทพมหานคร: ๒๕๔๘.

^{๖๔} เจริญ ภัสระ, การมีส่วนร่วมของประชาชนในการดำเนินงานของรัฐ, วารสารสมาคมรัฐ ประศาสนศาสตร์แห่งประเทศไทย, ๒๕๔๐, หน้า ๑-๓.

^{๖๕} อรพินท์ สฟโชคชัย, การสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชุมชน, มูลนิธิ สถาบันวิจัย เพื่อการพัฒนาประเทศไทย, กรุงเทพมหานคร: ๒๕๓๘.

^{๖๖} ไพรัตน์ เตชะรินทร์, นโยบายและกลวิธีการมีส่วนร่วมของชุมชนในยุทธศาสตร์การพัฒนาในปัจจุบัน การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา, ศักดิ์โสการพิมพ์, กรุงเทพมหานคร: ๒๕๒๗.

๒.๔ แนวคิดการพัฒนาสิ่งแวดลอมวิถีพุทธ

๒.๔.๑ ความหมายของสิ่งแวดลอมตามแนวพุทธศาสนา

ปัญหาสิ่งแวดลอมในโลกปัจจุบันเกิดจากการกระทำของมนุษย์ อันเนื่องมาจากความต้องการพื้นฐานและความต้องการความสะดวกสบายในด้านต่าง ๆ กระตุ้นให้มนุษย์พัฒนาความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์ในการนำทรัพยากรธรรมชาติใช้อย่างสะดวกสบายและง่ายยิ่งขึ้น อีกทั้งมีการพัฒนากระบวนการผลิตทางด้านอุตสาหกรรมเพื่อผลิตสินค้า ทั้งที่เป็นสินค้าประเภททุน (Capital Goods) และสินค้าบริโภค (Consumer Goods) ซึ่งกระบวนการผลิตนี้เองที่ก่อให้เกิดของเสียออกสู่สิ่งแวดลอม เช่น ปัญหาน้ำเสีย ปัญหาอากาศเป็นพิษ ปัญหาด้านเสียง และผลของการบริโภคก็ทำให้เกิดของเสียกระจายสู่สิ่งแวดลอมในรูปของขยะมูลฝอย น้ำเสีย อากาศเป็นพิษ ฯลฯ

คำว่า “สิ่งแวดลอม” ตามความหมายของพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดลอมแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๓๕ นิยามว่า หมายถึง สิ่งต่าง ๆ ที่มีลักษณะทางกายภาพและชีวภาพที่อยู่รอบตัวมนุษย์ ซึ่งเกิดขึ้นโดยธรรมชาติและสิ่งที่มีมนุษย์ได้ทำขึ้น^{๖๗}

ในทางพระพุทธศาสนาให้นิยามและความหมายของ “สิ่งแวดลอม” ว่าหมายถึง สิ่งต่าง ๆ ที่อยู่รอบตัวมนุษย์และมีอิทธิพลต่อความรู้สึกและการกระทำกิจกรรมทั้งปวงของมนุษย์เป็นการให้คำนิยามที่คำนึงถึงส่วนประกอบของชีวิต ๒ ส่วน คือ “รูป” กับ “นาม” หรือ “กาย” กับ “ใจ” ดังนี้

ในภาษาบาลีมีศัพท์ที่แสดงลักษณะของสิ่งแวดลอม ๒ ศัพท์ได้แก่ คำว่า บริวาร หมายถึง สิ่งแวดลอม ของสมทบ และสิ่งประกอบรวม^{๖๘} เช่น ผ้าบริวาร บริวารภินัน เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีวนอุทยาน มีต้นไม้ดอกไม้พืชพรรณต่าง ๆ และมีสัตว์นานาชนิดเป็นสิ่งประกอบรวม ส่วน ป. หลงสมบุญ กล่าวว่า บริหาร หรือบริวาร หมายถึง เครื่องลอม เครื่องห้อมลอมหรือเครื่องแวดลอม^{๖๙}

จากความหมายของคำว่า บริวาร หรือบริวารข้างต้น สามารถนำมาอธิบายลักษณะของการแวดลอมซึ่งกันและกัน ของสิ่งต่าง ๆ ดังที่ปรากฏในคัมภีร์วิสุทธิธรรม^{๗๐} ได้ว่า “กับบริวาร (เครื่องแวดลอม) พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า บริหารดังปรากฏในพระบาลีว่า พระนครเป็นสถานที่อันเขาล้อมค้ำแล้ว ด้วยนครบริหาร ๗” ข้อความข้างต้น หมายถึง เมืองที่มีกำแพงเมืองยาว สูงใหญ่ ล้อมรอบไว้ถึง ๗ ชั้น ซึ่งกำแพงมีความหมายตรงกับสิ่งแวดลอม เพราะมีลักษณะโอบเมืองไว้ในวงรอบของตน และทุกสิ่งที่อยู่ภายในกำแพงเมืองต่างก็มีกำแพงและสิ่งอื่น ๆ เป็นสิ่งแวดลอมตนเอง ดังนั้นสามารถกล่าวได้ว่า บริหารหรือบริวารมีความหมายใน ๒ นัยยะ กล่าวคือ ความหมายในลักษณะกว้างและความหมายในลักษณะแคบ โดยในความหมายที่กว้าง หมายถึง ทุกสิ่งทุกอย่างที่อยู่รอบตัวมนุษย์รวมทั้งตัวมนุษย์เองด้วยก็เป็นสิ่งแวดลอมของสิ่งอื่น ๆ ด้วยเช่นกัน ส่วนในความหมายแคบนั้น หมายถึง

^{๖๗} ธีระพล อรุณะภสิกร และคณะรวบรวม, พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดลอมแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๓๕, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์วิญญูชน, ๒๕๔๒), หน้า ๘.

^{๖๘} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์, (พิมพ์ครั้งที่ ๑๑), (กรุงเทพมหานคร: บริษัท เอส.อาร์.พรินติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด, ๒๕๔๘), หน้า ๑๐๙.

^{๖๙} ป. ปลงสมบุญ, พจนานุกรม มคอ-ไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (ม.ป.ท., ม.ป.ป.), หน้า ๕๔๗.

^{๗๐} มหามกุฏราชวิทยาลัย, วิสุทธิธรรมแปล ภาค ๑ ตอน ๑, (พิมพ์ครั้งที่ ๗), (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๗๒.

ธรรมชาติที่แวดล้อมมนุษย์และมีความสัมพันธ์กับมนุษย์ในแง่ต่าง ๆ นั้น คือเป็นที่อยู่อาศัย เป็นอาหาร เป็นเครื่องนุ่งห่ม เป็นแหล่งของยารักษาโรค เป็นที่พักผ่อนหย่อนใจ หรือแม้กระทั่งเป็นสถานที่ในการฝึกอบรมพัฒนาดน เป็นต้น จึงสามารถสรุปได้ว่า สิ่งแวดล้อม หมายถึง ทุกสิ่งทุกอย่างอยู่แวดล้อมกัน และมีความสำคัญในการดำเนินชีวิตของมนุษย์

นอกจากนี้ยังมีศัพท์ที่แสดงถึง สภาพแวดล้อมที่เป็นที่อยู่อาศัยและมีผลต่อการดำเนินชีวิตของมนุษย์ ได้แก่ ปฏิรูปเทสวาสะ หมายถึง การอยู่ในประเทศอันควร อยู่ในถิ่นที่เหมาะสม อยู่ในถิ่นอันเจริญ มีคนดี มีนักปราชญ์^{๗๑} รวมทั้งการอยู่ในประเทศหรือถิ่นที่เหมาะสมที่ควร^{๗๒} ภาษาสมัยใหม่ คือ การอาศัยอยู่ในสิ่งแวดล้อมที่ดี หรือการอยู่ในประเทศอันควร ในภาษาอังกฤษว่า Environment หมายถึง การกระทำต่อกันของสิ่งที่อยู่แวดล้อมกัน สภาวะของสิ่งที่ถูกแวดล้อม (the action of enviroining, the state of being enviroined)^{๗๓}

สิ่งแวดล้อมในทางพระพุทธศาสนามีศัพท์ว่า “ปฏิรูปเทสวาสะ” หมายถึง การอยู่ในประเทศหรือ การอยู่ในสิ่งแวดล้อมที่ดี^{๗๔} หรือการอยู่ในประเทศอันสมควร ชื่อว่า “ปฏิรูปเทสวาสะ” บริษัท ๔ ย่อมเที่ยวไป บุญกิริยาวัตรภูมิทาน เป็นต้น ย่อมเป็นไป คำสอนของพระศาสดามิองค์ ๔ ย่อมรุ่งเรืองในประเทศใดประเทศนั้น ชื่อว่าประเทศอันควร การอาศัยอยู่ในประเทศอันสมควรนั้น พระพุทธองค์ทรงตรัสว่า เป็นมงคลเพราะเป็นปัจจัยแห่งการทำบุญแห่งสัตว์ทั้งหลาย^{๗๕} ดังนั้น กล่าวได้ว่า ความหมายของสิ่งแวดล้อม คือ สิ่งที่เกี่ยวข้องกับชีวิตมนุษย์รวมทั้งการอยู่ในถิ่นที่เหมาะสม แม้นิยามและความหมายของคำว่าสิ่งแวดล้อมในพระพุทธศาสนาจะไม่มีเด่นชัด แต่ก็สามารถที่จะกล่าวได้ว่า ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาได้ปรากฏข้อความที่แสดงถึงบรรยากาศที่พอจะสามารถอนุมานได้ว่า เป็นค่านิยมของสิ่งแวดล้อม โดยในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาจะกล่าวถึงสิ่งแวดล้อมโดยอ้อม ๆ เพื่อให้เกิดความเข้าใจและเห็นภาพสิ่งแวดล้อมที่แสดงถึงความเชื่อมโยงกันของชีวิตมนุษย์และธรรมชาติรอบ ๆ ตัวมนุษย์ไม่ว่าจะเป็นสิ่งที่มีชีวิตหรือสิ่งแวดล้อมที่ไม่มีชีวิต อันเป็นสถานที่ที่เหมาะสมสำหรับการบำเพ็ญเพียรที่มีลักษณะเป็นป่านารีนรมย์อุดมสมบูรณ์มีสายน้ำไหลตามซอกหิน มีดอกไม้บานสะพรั่ง เป็นที่เหมาะสมแก่การพักผ่อนหย่อนใจ และเป็นทีที่เหมาะสม สำหรับการปฏิบัติธรรมหรือการฝึกตนเพื่อบรรลุถึงเป้าหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา คือ พระนิพพาน

อย่างไรก็ตาม ยังมีนักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนาได้ให้ความหมายของสิ่งแวดล้อมไว้มากมาย เป็นต้นว่า พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต)^{๗๖} ได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมไว้ว่า

^{๗๑} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), *พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์*, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท เอส.อาร์.พรินต์ติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด, ๒๕๔๘), หน้า ๓.

^{๗๒} พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), *ธรรมะกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม*, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๓๘), หน้า ๓.

^{๗๓} J.A. Simpson and E.S.C. Weiner, *The Oxford English Dictionary*, Second edition V๕, (UK: Oxford University Press, ๒๐๐๔), p. ๓๑๕.

^{๗๔} พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), *เล่มเดียวกัน*, หน้า ๓.

^{๗๕} คณะกรรมการแผนกตำรา, *มังคลัตถทีปนีแปล เล่ม ๑*, พิมพ์ครั้งที่ ๑๕, (กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐), หน้า ๑๒๗.

^{๗๖} พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), *อ้างแล้วเล่มเดียวกัน*, หน้า ๙.

เป็นสิ่งที่ใกล้ชิดกับชีวิตมนุษย์ ไม่ว่าจะเป็นสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติ เช่น ป่าไม้ ภูเขา แม่น้ำ หรือ สิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้น เช่น ชุมชน อาหาร ยานพาหนะ เป็นต้น พระมหาจรรยา สุทธิญาณ^{๗๗} ได้ให้ความหมายของสิ่งแวดล้อมไว้ว่า เป็นส่วนประกอบหนึ่งของ ธรรมชาติ ซึ่งต้องประกอบด้วย มนุษย์และสัตว์ เป็นต้น หมายถึงทุกสิ่งทุกอย่างล้วนเป็นส่วนประกอบของกันและกัน และ ส่วนประกอบนั้นก็คือสิ่งแวดล้อมนั่นเอง พระมหาประพนธ์ ศุภสร กล่าวถึงความหมายของสิ่งแวดล้อม ว่า สิ่งแวดล้อมใน ความหมายของนักอนุรักษ์คือสิ่งที่อยู่รอบ ๆ ตัวเรา ทั้งส่วนที่เกิดขึ้นเองตาม ธรรมชาติ เช่น ป่าไม้ ภูเขา ดิน น้ำ อากาศ ทรัพยากรธรรมชาติต่าง ๆ ฯลฯ และส่วนที่มนุษย์ เสริมสร้างขึ้นมา เช่น ศิลปกรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี สวนสาธารณะ เป็นต้น^{๗๘} ดิช นัท ฮันท์ (Thich Nhat Hanh) กล่าวถึงสิ่งแวดล้อมตามทัศนะของปรัชญาไว้ว่า พวกเราทุกคนทั้งเด็กและผู้ใหญ่ ล้วนเป็นดอกไม้ที่สวยงาม เปลือกตาของเรานั้นคือกลีบกุหลาบนั่นเอง โดยเฉพาะในยามที่เราหลับตา หูของเราจะเป็นดั่งรัศมีในยามเช้า ซึ่งกำลังสดับฟังเสียงนกร้อง ริมฝีปากของเรา ก็จะเป็นดอกไม้ที่ สวยงามทุกครั้งที่เราแย้มยิ้ม ส่วนมือของเราทั้งสองข้างนั้นก็คือดอกบัวที่มีกลีบห่อกลับ^{๗๙}

จากการศึกษาความหมายของสิ่งแวดล้อมตามแนวพุทธศาสนา สามารถสรุปได้ว่า สิ่งแวดล้อม หมายถึง ทุกสิ่งทุกอย่างที่อยู่รอบ ๆ ตัวเรา การแวดล้อมซึ่งกันและกันระหว่างสิ่งต่าง ๆ กับมนุษย์ ทั้งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ เช่น ป่าไม้ ภูเขา น้ำ พื้นดิน อากาศ เป็นต้น และสิ่งแวดล้อม ที่ถูกสร้างขึ้นโดยมนุษย์ เช่น บ้านเรือน ตึก อาคาร สถานที่สาธารณะสำหรับพักผ่อนหย่อนใจ เป็นต้น แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของสิ่งแวดล้อมที่มีผลต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ทุกคนบนโลกใบนี้ ดังนั้น หากมนุษย์มีสิ่งแวดล้อมรอบ ๆ ตัวดีก็จะสามารถดำรงชีวิตได้อย่างสะดวกสบายและปลอดภัย

๒.๔.๒ การพัฒนาสิ่งแวดล้อมตามหลักสปปายะ

นอกเหนือจากความพยายามในการดำรงชีวิตให้อยู่รอดและมีชีวิตอยู่ได้ตามหลักชีววิทยา แล้วนั้น ทางพระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงเรื่องปัจจัยเกื้อกูลเฉพาะต่อการพัฒนาชีวิตของมนุษย์ให้เกิด คุณภาพที่เอื้อต่อการเข้าใจธรรมชาติทั้งด้านร่างกายและด้านจิตใจ ปัจจัยเกื้อกูลต่อการพัฒนาชีวิตมี แกนหลักอยู่ที่หลักสปปายะ หรือมีขณธรรมเทศนาหลักคำสอนที่เป็นกลางเพื่อการปรับสมดุลให้กับ สิ่งมีชีวิต ทั้งด้านร่างกายและจิตใจนั่นเอง ทั้งหมดตั้งอยู่บนแนวคิดที่ว่ามนุษย์และสิ่งแวดล้อมภายนอก ต่างต้องปรับตัวเข้าหากันเพื่อความอยู่รอดอย่างสมดุลกันทุกฝ่าย ในที่นี้มุ่งเน้นไปที่คุณภาพของ สิ่งแวดล้อมที่ดี คำว่า “สิ่งแวดล้อมที่ดี” เรียกว่า สปปายะ ซึ่งหมายถึง สบาย^{๘๐} พระอรรถกถาจารย์

^{๗๗} พระมหาจรรยา สุทธิญาณ, **พุทธศาสนากับสิ่งแวดล้อม**, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๓๖), หน้า ๑๖.

^{๗๘} พระมหาประพนธ์ ศุภสร, “พระวินัยกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม: ศึกษา เฉพาะกรณี พระวินัย ๒๒๗ ข้อในพระไตรปิฎกและอรรถกถา”, **พ.ส.ส.**, ปีที่ ๓๑ ฉบับที่ ๒๑๑ (พฤษภาคม- มิถุนายน, ๒๕๕๑), หน้า ๑๖.

^{๗๙} ดิช นัท ฮันท์ (Thich Nhat Hanh), **สานติในเรือนใจ**, แปลโดย ธีระเดช อุทัยวิทยารัตย์, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโกลมคิมทอง, ๒๕๕๐), หน้า ๑๔.

^{๘๐} วิ.ม. (บาลี) ๔/๒๐๑/๒๒๐., วิ.ม. (ไทย) ๔/๒๐๑/๓๑๕., วิ.ม.อ. (ไทย) ๑/๗๘/๖๙๙., อง.ปญ จก.อ. (ไทย) ๓๖/๗๓/๑๗๐.

ให้ความหมายว่า มีประโยชน์ก่อให้เกิดความเจริญ (สปปายานิ)^{๘๑} ความเหมาะสม^{๘๒} เป็นอุปการะ^{๘๓} เป็นบริวารของชีวิต^{๘๔} สปปายะ จึงหมายถึง สิ่งที่ทำให้เกิดความสบายเนื้อสบายตัว เป็นสิ่งที่มีประโยชน์ ทำให้เกิดความเหมาะสม และเป็นบริวารที่อุปการะแก่ชีวิต ทั้งยังก่อให้เกิดความเจริญ อันเกื้อหนุนในการเจริญภาวนาเพื่อการพัฒนาชีวิตที่สมดุลทั้งด้านร่างกายและด้านจิตใจ โดยนัยนี้ สปปายะ จึงเป็นเรื่องของการควบคุมและรักษาความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยภายในร่างกายกับปัจจัยภายนอกร่างกาย ให้คงความสมดุลเพื่อการพัฒนาชีวิต ดังที่พระพรหมบัณฑิตให้ทัศนะว่า

คู่วิถีชีวิตของผู้ปฏิบัติธรรมโดยอยู่ในสิ่งแวดล้อมที่สะอาด มีอากาศบริสุทธิ์ มีบุคคล น้ำ ดิน อาหาร อุณหภูมิ แสงแดด ฯลฯ เป็นความสบาย (สปปายะ) ความพอดี (สมดุล) พระพุทธศาสนา ถือหลักมัชฌิมาปฏิปทา ความสบายเหล่านี้เป่าหมายเพื่อการปฏิบัติธรรม คือพัฒนาการทางจิตใจ ฉะนั้นสุขภาพที่ดีมีนัยก็เอื้อต่อการปฏิบัติธรรมคือการพัฒนาจิต จิตที่ดีก็เอื้อต่อสุขภาพกายที่ดี นอกจากนั้น ในการปฏิบัติกรรมฐานทั้ง ๔๐ วิธี แต่ละวิธีจะเป็นสปปายะแก่บุคคลผู้มีจริตที่แตกต่างกัน ไป มีราคะจริต และโทสะจริต เป็นต้น^{๘๕}

“สปปายะ” มีปรากฏอยู่หลายแห่งได้แก่คัมภีร์พระไตรปิฎก คัมภีร์อรรถกถา คัมภีร์วิสุทธิ มรรค และพจนานุกรมศาสนา ฉบับประมวลศัพท์และฉบับประมวลธรรม มีความหมาย ดังนี้ ความหมายค ว่า “สปปายะ” ที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎก ๑) สปปายะ หมายถึง มีประโยชน์ ก่อให้เกิดความเจริญ ๒) สปปายะ (แก่ความเป็นไปแห่งจิต) หมายถึง เป็นที่สบายและเป็นอุปการะ แก่ การชักนำ จิตเข้าสู่สมถะและวิปัสสนา ๒ ความหมายค ว่า “สปปายะ” ในคัมภีร์อรรถกถา หมายถึง มีประโยชน์ก่อให้เกิดความ เจริญ เป็นธรรมที่มีอุปการะต่อการศึกษาและปฏิบัติ ๓ ความหมายค ว่า “สปปายะ” ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค หมายถึง ธรรมอันเป็นที่สบาย ๗ อย่าง ๔ ความหมายค ว่า “สปปายะ” ในพจนานุกรมพุทธศาสนา ฉบับประมวลธรรม หมายถึง สิ่ง ที่ สบาย, สภาพเอื้อ, สิ่ง ที่ เกื้อกูล, สิ่ง ที่เอื้อต่อการอยู่ดีและการที่จะ พัฒนาชีวิต, สิ่ง ที่เหมาะสม อัน เกื้อหนุนในการเจริญ ภาวนาให้ไดผลดี ช่วยใหสมาธิตั้งมั่น ไม่เสื่อมถอย

๑. อาวาสสปปายะ (ที่อยู่อันเหมาะสม เช่น ปลอดภัย ไม่พุกพ่วนจ้อแจ บางแห่งเรียก เสนาสนสปปายะ

๒. โคจรสปปายะ (แหล่งอาหารอันวย) ที่เที่ยวบินขบชาติที่เหมาะสมดี เช่น มีหมู่บ้านหรือ ชุมชนที่มีอาหารบริบูรณ์ อยู่ไม่ใกล้ไม่ไกลเกินไป

^{๘๑} อก.ติก.อ. (บาลี) ๒/๒๒/๙๙., อก.ติก.อ. (ไทย) ๓๔/๔๖๑/๗๒.

^{๘๒} อก.ทุก. (บาลี) ๒๐/๑๐๒/๒๔๗., อก.ทุก. (ไทย) ๒๐/๑๐๒/๓๔๓., อก.ติก.อ. (บาลี) ๒/๑๐๒/๒๕๔., อก.ติก.อ. (ไทย) ๓๔/๕๔๑/๕๐๕

^{๘๓} อก.ฉก.อ. (บาลี) ๓/๗๑/๑๕๒., อก.ฉก.อ. (ไทย) ๓๖/๒๕๕/๕๘๖., อก.สตต.อ. (บาลี) ๓/๓๘/ ๑๗๙.

^{๘๔} ม.ม.อ. (บาลี) ๑/๑๙๑/๓๙๗., ม.ม.ฎีกา. (บาลี) ๑/๒๓/๒๑๓.

^{๘๕} พระอนุรุทธาจารย์, พระญาณธชะ (แลตีสยาดอ), “อภิธัมมัตถสังคหะ”, ในอภิธัมมัตถสังคหะและ ปรมัตถทีปนี, แปลและเรียบเรียงโดย พระคันธสาราภิงค์, (กรุงเทพมหานคร: ไทยรายวัน กราฟฟิค เพลท, ๒๕๔๖), หน้า ๑๐๑-๑๐๒.

๓. ภัตตสัปปายะ (การพุดคุดที่เหมาะสมกัน เช่น พุดคุดเล่าขานกันแต่ในกถาวัตถุ ๑๐ และ พุดแต่พอประมาณ ข่าวนสารและสื่อสารที่เอื้อปัญญา บางแห่งเรียก รัมมัสสวนสัปปายะ

๔. บุคคลสัปปายะ (บุคคลที่ถูกต้องเหมาะสมกัน เช่น ไม่มีคนร้าย แต่มีท่านผู้ทรงคุณธรรม ทรงภูมิปัญญาเป็นที่ปรึกษาเหมาะสมใจ

๕. โภชนสัปปายะ (อาหารที่เหมาะสมกัน เช่น ถูกกับร่างกาย เกื้อกูลต่อสุขภาพ ฉ้นไม่ยาก บางแห่ง เรียก อาหารสัปปายะ

๖. อุตสัปปายะ (ดินฟ้าอากาศธรรมชาติแวดล้อมที่เหมาะสม เช่น ไม่หนาวเกินไป ไม่ร้อนเกินไป เป็นต้น

๗. อิริยาบถสัปปายะ (อิริยาบถที่เหมาะสมกัน เช่น บางคนถูกกับกิจกรรม บางคนถูกกับนั่ง ตลอดจนมีการเคลื่อนไหวที่พอดีมีอิริยาบถสมดุล^{๘๖}

ความหมายคำว่า “สัปปายะ” ในพจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์ หมายถึง สิ่งสถาน หรือบุคคล ซึ่งเป็นที่สบาย เหมาะกัน เกื้อกูล หรือเอื้ออำนวย โดยเฉพาะที่ช่วยเกื้อหนุนแก่การบำเพ็ญและประคับประคองรักษาสมาธิ ท่านแสดงไว้ ๗ อย่าง คือ อาวาส (ที่อยู่) โคจร (ที่บิณฑบาตหรือแหล่งอาหาร) ภัตตะ (เรื่องพุดคุดที่เสริมการปฏิบัติ) บุคคล (ผู้ที่เกี่ยวข้องด้วยแล้วช่วยให้จิตใจสงบ มั่นคง) โภชนะ (อาหาร) อุต (สภาพแวดล้อมและอุณหภูมิ) อิริยาบถ ทั้ง ๗ นี้ที่เหมาะสมเป็นสัปปายะ ที่ไม่สบายเป็นอัสัปปายะ^{๘๗}

สรุปความหมายของสัปปายะ หมายถึง การอยู่อาศัยในที่ที่เหมาะสม เอื้อหรือเกื้อกูลต่อการประพฤติและปฏิบัติธรรม ทั้งที่พักอาศัย สภาพอากาศ ใกล้เคียงแหล่งอาหารและยา แวดล้อมด้วยผู้ทรงธรรมและทรงภูมิปัญญา เพื่อเป็นการช่วยให้การพัฒนาตนเองได้รับผลอย่างเต็มที่จนบรรลุคุณงามความดีหรือเข้าถึงมรรคผลนิพพานตามหลักทางพระพุทธศาสนา และหากมองในมิติของสังคมที่สามารถที่จะประยุกต์หลักสัปปายะนี้ไปใช้ในการพัฒนาและจัดสภาพสิ่งแวดล้อมให้เหมาะสมกับการดำรงชีวิตในสังคมปัจจุบัน หรือเป็นแนวทางในการจัดสิ่งแวดล้อมเพื่อให้เอื้ออำนวยต่อการดำรงชีวิตของคนในสังคมปัจจุบัน โดยเฉพาะผู้สูงวัยสามารถที่จะนำหลักสัปปายะไปประยุกต์ใช้ในการจัดสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมต่อการดำรงชีวิตของผู้สูงวัยในสังคมได้เป็นอย่างดี ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของสภาพแวดล้อมด้านที่อยู่อาศัย สภาพแวดล้อมทางสังคม สภาพแวดล้อมเกี่ยวเศรษฐกิจ เป็นต้น

^{๘๖} พระพรหมคุณาภรณ์(ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๓๔, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิการศึกษาเพื่อสันติภาพ, ๒๕๕๙), หน้า ๒๐๙-๒๑๐.

^{๘๗} สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป. อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๓๑, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิป.อ.ปยุตโต เพื่อเชิดชูธรรม, ๒๕๖๑), หน้า ๔๗๔.

๒.๕ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ชวลิต สวัสดิ์ผล ธวัชชัย เพ็งพิณิจ อัครเดช เสนานิกรณ์ และวารี ศรีสุรพล^{๘๘} ทำการวิจัยเรื่อง การดูแลและพัฒนาผู้สูงอายุโดยชุมชนในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ในชุมชนท้องถิ่น ตำบลศรีสมเด็จ อำเภอศรีสมเด็จ จังหวัดร้อยเอ็ด ผลการศึกษา มีดังนี้ การดูแลและพัฒนาผู้สูงอายุในชุมชนยังคงเป็นบทบาทของครอบครัวซึ่งผู้ดูแลหลัก คือ บุตร ส่วนการดูแลนอกครอบครัวและเครือข่ายเป็นสวัสดิการของรัฐ ได้แก่ การสงเคราะห์เบี้ยยังชีพและบัตรทอง ส่วนที่เป็นของชุมชนนวัตกรรมสำคัญ คือ กองทุนฌาปนกิจสงเคราะห์ การบริการสุขภาพและบริการสังคมเป็นครั้งคราวจากกลไกที่อยู่ในพื้นที่เกี่ยวกับความต้องการผู้สูงอายุจากชุมชน คือ การช่วยเหลือกึ่งกุลทางด้านเศรษฐกิจเกี่ยวกับความมั่นคงของชีวิต ด้านรายได้และสวัสดิการต่าง ๆ ต้องการเข้าร่วมกิจกรรมด้านศาสนา การทำบุญ และประเพณีของชุมชน กิจกรรมเกี่ยวกับการเสริมรายได้ การตรวจสุขภาพ และมีอาสาสมัครดูแลช่วยเหลือ สำหรับแนวทางที่เหมาะสมของชุมชนท้องถิ่น กลไกขับเคลื่อนงานด้านผู้สูงอายุของชุมชนควรทำงานในรูปของคณะกรรมการจากภาคีเครือข่าย องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ซึ่งเป็นกลไกสำคัญ ควรมีแผนงานด้านผู้สูงอายุโดยเฉพาะและมีส่วนร่วมจากชุมชน

เกวลี เครือจักร และ สุนทรี สุรัตน์^{๘๙} ได้ทำการศึกษาเรื่อง รูปแบบการส่งเสริมสุขภาพผู้สูงอายุโดยกระบวนการมีส่วนร่วมขององค์การปกครองส่วนท้องถิ่น และเครือข่ายภาคประชาสังคม ชมรมผู้สูงอายุเทศบาลตำบลแม่จัน อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงรายผลจากการวิเคราะห์พบว่า ชมรมผู้สูงอายุเทศบาลตำบลแม่จัน มีตำแหน่งยุทธศาสตร์การทำงานอยู่ในเชิงรุก ควรมุ่งเน้นการใช้ปัจจัยภายในที่เป็นจุดแข็งในการขยายงาน/กิจกรรมที่มีอยู่เดิม พร้อมกับใช้ปัจจัยภายนอกที่เป็นโอกาสสร้างกิจกรรมใหม่ และได้ร่วมกันจัดทำแผนยุทธศาสตร์ ซึ่งชมรมผู้สูงอายุเทศบาลตำบลแม่จันได้ดำเนินการตามโครงการ/กิจกรรมที่ได้วางแผนไว้ ครอบคลุมผู้สูงอายุ ๓ กลุ่ม คือ กลุ่มติดสังคม (ชมรมขับเคลื่อนงาน) กลุ่มติดบ้านและกลุ่มติดเตียง โดยอาศัยความร่วมมือจากภาคีเครือข่ายทั้งภาคประชาสังคม ภาครัฐ และเอกชน

จากการประเมินรูปแบบการส่งเสริมสุขภาพผู้สูงอายุ โดยกระบวนการมีส่วนร่วมขององค์การปกครองส่วนท้องถิ่นและเครือข่ายภาคประชาสังคมพบว่า มีความเหมาะสมสอดคล้องเพียงพอ และสามารถดำเนินการได้มากที่สุด ในกระบวนการถ่ายทอดรูปแบบการส่งเสริมสุขภาพผู้สูงอายุสู่ชุมชนอื่นได้มีการจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้โดยมีชมรมผู้สูงอายุที่ให้การตอบรับและจะนำรูปแบบไปปรับใช้ให้เหมาะสมกับบริบทของพื้นที่ต่อไป

^{๘๘} ชวลิต สวัสดิ์ผล ธวัชชัย เพ็งพิณิจ อัครเดช เสนานิกรณ์ และ วารี ศรีสุรพล, **การดูแลและพัฒนาผู้สูงอายุโดยชุมชนในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ**, (คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์: มหาวิทยาลัยสวนดุสิต, ๒๕๕๙).

^{๘๙} เกวลี เครือจักร และสุนทรี สุรัตน์, “รูปแบบการส่งเสริมสุขภาพผู้สูงอายุโดยกระบวนการมีส่วนร่วมขององค์การปกครองส่วนท้องถิ่นและเครือข่ายภาคประชาสังคมชมรมผู้สูงอายุเทศบาลตำบลแม่จัน อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย”, **รายงานวิจัย**, (เชียงราย : คณะสาธารณสุขศาสตร์ วิทยาลัยเชียงราย), ๒๕๕๙.

ฤทธิชัย แกมมณาค และสุภัชชา พันเลิศพาณิชย์^{๔๐} ได้ทำการวิจัยเรื่องรูปแบบการมีส่วนร่วมในการสร้างเสริมสุขภาพผู้สูงอายุของโรงเรียนผู้สูงอายุวัดหัวฝาย ตำบลสันกลาง อำเภอฟาน จังหวัดเชียงราย มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสถานการณ์ รูปแบบการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และการส่งเสริมสุขภาพและคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ พัฒนาพฤติกรรมการสร้างเสริมสุขภาพของผู้สูงอายุของโรงเรียน และเสนอรูปแบบการมีส่วนร่วมในการสร้างเสริมสุขภาพผู้สูงอายุของโรงเรียนผู้สูงอายุวัดหัวฝาย ตำบลสันกลาง อำเภอฟาน จังหวัดเชียงราย ผลการวิจัย สรุปผลดังนี้

๑. ในการค้นหาสภาพปัญหาความต้องการ และการรับรู้เกี่ยวกับปัญหาสุขภาพของผู้สูงอายุ พบว่า ผู้สูงอายุจัดลำดับความสำคัญของสภาพปัญหา ดังนี้ ๑) ปัญหาด้านสุขภาพของสูงอายุ มีโรคประจำตัว สุขภาพไม่แข็งแรง ๒) ปัญหาด้านจิตใจของสูงอายุ มีดังนี้ เหงาและเครียด ๓) ปัญหาด้านการประกอบอาชีพของสูงอายุ มีดังนี้ ผู้สูงอายุต้องการมีสุขภาพที่ดี สุขภาพแข็งแรง ไม่มีโรคภัยไข้เจ็บ มีสถานที่ออกกำลังกายและทำกิจกรรมร่วมกัน ผู้สูงอายุต้องการความเอาใจใส่จากครอบครัว และคนใกล้ชิดรวมถึงหน่วยงานที่ดูแลเรื่องของสุขภาพ ผู้สูงอายุต้องการมีรายได้เสริมมีอาชีพและมีตลาดรองรับผลผลิต ปัญหาสุขภาพของสูงอายุ มีดังนี้ ผู้สูงอายุรับรู้ว่าการออกกำลังกายจะช่วยให้ร่างกายแข็งแรง การตรวจสุขภาพประจำปีจะช่วยให้ทราบถึงปัญหาสุขภาพและแนวทางป้องกันโรคภัยไข้เจ็บ ผู้สูงอายุรับรู้ว่าการได้รับการดูแลเอาใจใส่จากครอบครัวผู้ใกล้ชิดการมีกิจกรรมร่วมกันกับชุมชนช่วยให้สุขภาพจิตดีขึ้น ผู้สูงอายุรับรู้ว่าการมีรายได้เสริมจากอาชีพที่สุจริต อาชีพที่ผู้สูงอายุสามารถทำได้ ช่วยให้คุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุดีขึ้น

๒. ได้โครงการสร้างเสริมสุขภาพของผู้สูงอายุทั้งหมด ๖ กิจกรรมคือกิจกรรมคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ กิจกรรมธรรมบำบัด กิจกรรมช่วงฝน กิจกรรมออกกำลังกาย กิจกรรมส่งเสริมสุขภาพ และกิจกรรมอาชีพเสริมสำหรับผู้สูงอายุเสริมรายได้ ผู้สูงอายุบ้านหัวฝายและได้จัดทำโครงการส่งเสริมและยกระดับศักยภาพการศึกษาของผู้สูงวัยด้วยภูมิปัญญาไทยพื้นบ้าน แห่งล้านนา ของโรงเรียนผู้สูงอายุวัดหัวฝายมี ๒ กิจกรรมคือกิจกรรมการออกกำลังกายและกีฬาผู้สูงอายุกิจกรรมการประกอบอาชีพเสริมรายได้ซึ่งการดำเนินงานในกิจกรรมตามโครงการพบว่าได้รับความร่วมมือจากกลุ่มเป้าหมายสามารถดำเนินงานได้บรรลุเป้าหมายทุกกิจกรรม

สมพงษ์ จันทรโรวาท, นวรัตน์ บุญนาน และสุภาพร สุโพธิ์^{๔๑} ศึกษาเรื่อง การเสริมสร้างศักยภาพเครือข่ายบริการสุขภาพในการดูแลผู้สูงอายุระยะยาว อำเภอกุดคำ จังหวัดมหาสารคาม ผลการวิจัยพบว่า ๑) เกิดการขับเคลื่อนจัดตั้งชมรมผู้สูงอายุทุกหมู่บ้าน ทุกตำบลเป็นชมรมผู้สูงอายุในอำเภอที่เข้มแข็ง โดยมีชมรมผู้สูงอายุระดับอำเภอกุดคำเป็นพี่เลี้ยงทุกตำบล และภาคีเครือข่ายสุขภาพมีความเข้าใจและเข้าถึงกระบวนการพัฒนามาตรฐานการดูแลผู้สูงอายุระยะยาว ๒) มีการฝึกอบรมทักษะในการดูแลผู้สูงอายุที่จำเป็น เช่น การพลิกตะแคงตัวเพื่อป้องกันแผลกดทับ การ

^{๔๐} ฤทธิชัย แกมมณาค และสุภัชชา พันเลิศพาณิชย์, “รูปแบบการมีส่วนร่วมในการสร้างเสริมสุขภาพผู้สูงอายุของโรงเรียนผู้สูงอายุ วัดหัวฝาย ตำบลสันกลาง อำเภอฟาน จังหวัดเชียงราย”, รายงานวิจัย, (สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๙.

^{๔๑} สมพงษ์ จันทรโรวาท, นวรัตน์ บุญนาน และสุภาพร สุโพธิ์, “การเสริมสร้างศักยภาพเครือข่ายบริการสุขภาพในการดูแลผู้สูงอายุระยะยาว อำเภอกุดคำ จังหวัดมหาสารคาม”, วารสารโรงพยาบาลมหาสารคาม, ปีที่ ๑๒ ฉบับที่ ๒ (พฤษภาคม-สิงหาคม). ๒๕๕๘.

ทำกายบริหารป้องกันข้อติด สามารถคัดกรองภาวะสุขภาพตามสมุดบันทึกสุขภาพของผู้สูงอายุได้ ๓) มีการถ่ายทอดภูมิปัญญาแก่เยาวชน เช่น วงดนตรีพื้นบ้าน การจักสานไม้ไผ่ ด้านความเชื่อการจัดพิธีกรรมการขอขมาสู่ขวัญดูแลจิตใจ การแปรรูปอาหารพื้นบ้าน ๔) การประเมินผลการพัฒนาตำบลต้นแบบในการดูแลผู้สูงอายุระยะยาว เครือข่ายบริการสุขภาพอำเภอแกดำ พบว่า ผู้สูงอายุส่วนมากมีระดับความสุขเท่ากับคนทั่วไป คิดเป็นร้อยละ ๔๒ และมีความสุขระดับมากกว่าคนทั่วไปร้อยละ ๒๑ เมื่อวิเคราะห์ในรายข้อ พบว่า มีความมั่นใจว่าชุมชนที่อยู่อาศัยมีความปลอดภัยร้อยละ ๙๗ รองลงมาคือยังรู้สึกว่ามีชีวิตมีค่าและมีประโยชน์ ร้อยละ ๘๙

ทัศนีย์ อนันทวัน ส.ม. (สาธารณสุข)^{๙๒} ทำการวิจัย เรื่อง รูปแบบการดำเนินงานดูแลสุขภาพผู้สูงอายุโดยเครือข่ายชุมชน ตำบลโนนศิลา อำเภอสหัสขันธ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษารูปแบบการดำเนินงานดูแลสุขภาพผู้สูงอายุโดยเครือข่ายชุมชน ตำบลโนนศิลา อำเภอสหัสขันธ์ จังหวัดกาฬสินธุ์

ผลการวิจัยพบว่า กระบวนการพัฒนารูปแบบการดำเนินงานดูแลสุขภาพผู้สูงอายุโดยเครือข่ายชุมชนครั้งนี้มี ๖ ขั้นตอน คือ ๑) ศึกษาวิเคราะห์บริบทและสภาพปัญหา ๒) ประชุมเชิงปฏิบัติการวางแผนแบบมีส่วนร่วม ๓) จัดทำแผนปฏิบัติการ ๔) ปฏิบัติตามแผนงาน/โครงการ ๕) ติดตามสนับสนุนและประเมินผลการดำเนินงาน ๖) จัดเวทีแลกเปลี่ยนและถอดบทเรียน ผลการดำเนินงานพบว่า กลุ่มตัวอย่างมีระดับความรู้เรื่องเกณฑ์มาตรฐานตำบลดูแลสุขภาพผู้สูงอายุระยะยาวและการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานดูแลสุขภาพผู้สูงอายุโดยเครือข่ายชุมชนเพิ่มขึ้นกว่าอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($p\text{-value} < 0.05$) กระบวนการดังกล่าวส่งผลให้การประเมินผลดำเนินงานดูแลสุขภาพผู้สูงอายุของตำบลโนนศิลาผ่านเกณฑ์มาตรฐานตำบลดูแลสุขภาพผู้สูงอายุระยะยาวของกรมอนามัย กระทรวงสาธารณสุขโดยสรุป ปัจจัยแห่งความสำเร็จในการดำเนินงานครั้งนี้ เกิดจาก ๑) การใช้กลยุทธ์การสร้างการมีส่วนร่วมโดยเครือข่ายในชุมชนให้เข้าร่วมดำเนินการ ๒) สร้างระบบการพัฒนาศักยภาพอาสาสมัครดูแลสุขภาพผู้สูงอายุในชุมชน ๓) ส่งเสริมกิจกรรมให้ผู้สูงอายุดูแลตนเอง ปัจจัยดังกล่าวนี้ส่งผลให้เกิดการพัฒนาวิธีการดำเนินงานให้บรรลุตามเป้าหมายในที่สุด

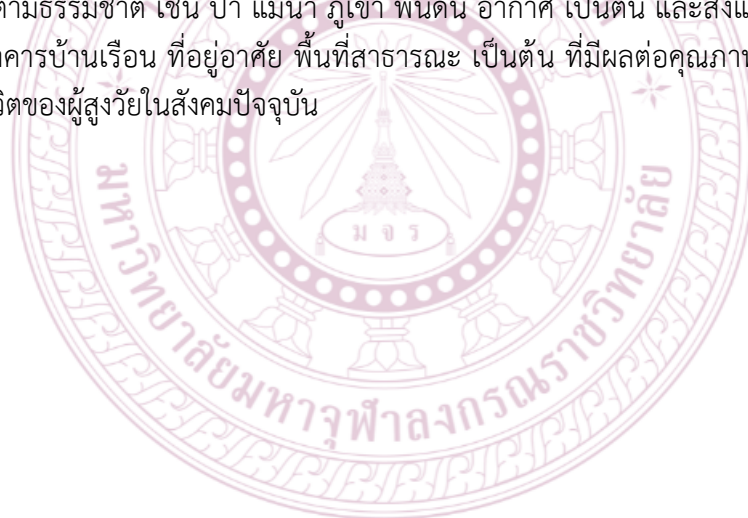
นาวาอากาศตรีหญิง วรานิษฐ์ โชคนิธิรัตน์^{๙๓} ได้ทำการวิจัยเรื่อง “การบริหารภาครัฐในการส่งเสริมคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ: กรณีศึกษากรุงเทพมหานคร” ผลการวิจัยพบว่า การส่งเสริมคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุในเขตกรุงเทพมหานคร มีการกำหนดนโยบายได้สอดคล้องกับพระราชบัญญัติ พ.ศ. ๒๕๔๖ และแผนผู้สูงอายุแห่งชาติฉบับที่ ๒ มีการส่งเสริมคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุในทุกด้าน เช่น ด้านความมั่นคงในชีวิต ด้านเศรษฐกิจด้านสังคมและด้านการศึกษา แต่ผลการดำเนินงานที่ผ่านมายังไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควรเมื่อเทียบกับอัตราการเพิ่มของประชากรผู้สูงอายุ การดำเนินงานขาดความต่อเนื่องหรือล่าช้ากว่าที่ควรจะเป็น การดำเนินงานเป็นเชิงรับมากกว่าเชิงรุกขาด

^{๙๒} ทัศนีย์ อนันทวัน ส.ม. (สาธารณสุข), “รูปแบบการดำเนินงานดูแลสุขภาพผู้สูงอายุโดยเครือข่ายชุมชน ตำบลโนนศิลา อำเภอสหัสขันธ์ จังหวัดกาฬสินธุ์”, วารสารสำนักงานป้องกันควบคุมโรคที่ ๗ จังหวัดขอนแก่น, ปีที่ ๒๓ ฉบับที่ ๒ พฤษภาคม - สิงหาคม ๒๕๕๙.

^{๙๓} นาวาอากาศตรีหญิง วรานิษฐ์ โชคนิธิรัตน์, “การบริหารภาครัฐในการส่งเสริมคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ: กรณีศึกษากรุงเทพมหานคร”, สืบค้นจาก, <https://silo.tips/download/๑๑๗๓>, เข้าถึงเมื่อวันที่ ๑๙ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๖๔.

การแปลงแผนไปสู่การปฏิบัติโดยเฉพะนโยบายการดูแลผู้สูงอายุระยะยาว กองทุนการออมแห่งชาติ ตลอดจนกฎหมายลูกตามพระราชบัญญัติที่จะออกมาคุ้มครองพิทักษ์สิทธิของผู้สูงอายุ ปัญหาส่วนหนึ่งจากฝ่ายปฏิบัติขาดการสนับสนุนเกี่ยวกับบุคลากรวัสดุอุปกรณ์งบประมาณไม่เพียงพอ การเบิกจ่ายล่าช้า ไม่มีระบบการลงทะเบียนผู้สูงอายุ และระบบฐานข้อมูลประชากรราษฎรที่เป็นปัจจุบัน ที่มีการเชื่อมโยงระหว่างส่วนราชการที่เกี่ยวข้อง ส่วนการสงเคราะห์ผู้สูงอายุยังอยู่ที่จำนวนจำกัด ไม่มีสถานที่รองรับผู้สูงอายุที่ยากจน เจ็บป่วยด้วยโรคเรื้อรังหรือมีการเจ็บป่วยในระยะสุดท้าย

จากการทบทวนงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง พบว่า เป็นการวิจัยเกี่ยวกับการพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุ รูปแบบการดูแลผู้สูงอายุ การส่งเสริมการดำรงชีวิตของผู้สูงอายุ และการพัฒนาศักยภาพผู้สูงอายุ ตลอดจนการดูแลสุขภาพด้านต่าง ๆ เช่น สุขภาพด้านจิตใจ อารมณ์ สังคม การปรับเปลี่ยนพฤติกรรม เพื่อให้สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคมได้อย่างปกติสุขและเห็นคุณค่าในตัวเองมากขึ้น ซึ่งจากการศึกษาได้สะท้อนให้คณะผู้วิจัยเห็นว่ายังคงมีประเด็นที่น่าสนใจเกี่ยวกับการพัฒนาสุขภาพผู้สูงอายุที่ยังไม่ได้ศึกษาในมิติเกี่ยวกับการพัฒนาสิ่งแวดล้อมที่เอื้อต่อการดำรงชีวิตของผู้สูงอายุ จึงทำให้คณะผู้วิจัยสนใจที่จะศึกษา การพัฒนาสิ่งแวดล้อมวิถีพุทธกับการรองรับสังคมสูงวัยระดับพื้นที่ เพราะสิ่งแวดล้อมถือว่าเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุอย่างชัดเจน เช่น สิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ เช่น ป่า แม่น้ำ ภูเขา พื้นดิน อากาศ เป็นต้น และสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้น เช่น อาคารบ้านเรือน ที่อยู่อาศัย พื้นที่สาธารณะ เป็นต้น ที่มีผลต่อคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุและการดำรงชีวิตของผู้สูงอายุในสังคมปัจจุบัน

บทที่ ๓

วิธีการดำเนินงาน

การวิจัยเรื่อง “การพัฒนาสิ่งแวดล้อมวิถีพุทธกับการรองรับสังคมสูงวัยระดับตำบล” มีวัตถุประสงค์ ๓ ข้อ คือ ๑) เพื่อศึกษาวิเคราะห์สภาพสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสมกับการรองรับสังคมสูงวัยระดับตำบลหนองนมวัว อำเภอลาดยาว จังหวัดนครสวรรค์ ๒) เพื่อพัฒนาสิ่งแวดล้อมวิถีพุทธกับการรองรับสังคมสูงวัยระดับตำบลหนองนมวัว อำเภอลาดยาว จังหวัดนครสวรรค์ และ ๓) เพื่อถอดบทเรียนการพัฒนาสิ่งแวดล้อมวิถีพุทธกับการรองรับสังคมสูงวัยระดับตำบลหนองนมวัว อำเภอลาดยาว จังหวัดนครสวรรค์ ทั้งนี้ คณะผู้วิจัยได้กำหนดขั้นตอนการวิจัย ดังต่อไปนี้

- ๓.๑ รูปแบบการวิจัย
- ๓.๒ ประชากรผู้ให้ข้อมูลสำคัญ
- ๓.๓ เครื่องมือการวิจัย
- ๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล
- ๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล
- ๓.๖ สรุปกระบวนการวิจัย

๓.๑ รูปแบบการวิจัย

เพื่อให้การวิจัยครั้งนี้มีประสิทธิภาพและเป็นไปตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย ผู้วิจัยได้กำหนดระเบียบวิธีวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research: PAR) โดยใช้วิธีทฤษฎีวิจัย ดังนี้

๓.๑.๑ การศึกษาในเชิงเอกสาร (Documentary Study) ทำการศึกษาและรวบรวมข้อมูลจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง รวมถึงการศึกษาวិเคราะห์บริบทเชิงพื้นที่เกี่ยวกับ วิธีการดำเนินชีวิต วัฒนธรรม ประเพณีและข้อมูลกายภาพ ข้อมูลประชากร ข้อมูลเศรษฐกิจ ข้อมูลทุนชุมชน และกระบวนการพัฒนาสิ่งแวดล้อมวิถีพุทธกับการรองรับสังคมสูงวัยระดับตำบลที่มีความเหมาะสมกับชุมชน และไม่ขัดต่อวิถีชีวิต ค่านิยม วัฒนธรรมและประเพณีอันดีงามของชุมชน

๓.๑.๒ การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research: PAR) เพื่อออกแบบ พัฒนากิจกรรม และการพัฒนาสิ่งแวดล้อมวิถีพุทธกับการรองรับสังคมสูงวัยระดับตำบล มีขั้นตอนดำเนินการวิจัย ๔ ขั้นตอน ตามแนวคิดของ Kemmis & McTaggart^๑ คือ

^๑ Kemmis, S & McTaggart, R., *The Action Research Planer*, 3rd ed., (Victoria: Deakin University, 1988).

ขั้นตอนที่ ๑ การวางแผน (Plan) เป็นขั้นตอนของการวิเคราะห์สภาพสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสมกับการรองรับสังคมสูงวัยระดับตำบล เพื่อเป็นให้ความสำคัญและเป็นเหตุผลที่จะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลง โดยดำเนินการในลักษณะของการร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมติดตามผล ระหว่างผู้ที่เกี่ยวข้องทุกภาคส่วนควบคู่กับทีมวิจัยและที่ปรึกษา เพื่อให้เกิดการวิเคราะห์สภาพปัญหาาร่วมกันบนฐานของความรู้ ทักษะ และประสบการณ์ และสร้างบรรยากาศของการมีส่วนร่วม รู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน โดยเปิดโอกาสให้แต่ละบุคคล แต่ละภาคส่วนได้แสดงความคิดเห็น แง่คิด หรือมุมมองของตนเองในทางสร้างสรรค์ เพื่อให้เกิดแนวทางในการพัฒนาสิ่งแวดล้อมวิถีพุทธกับการรองรับสังคมสูงวัยระดับตำบล โดยมีขั้นตอนดำเนินการ ดังนี้

ขั้นตอนย่อยที่ ๑ การประสานงานพื้นที่เป้าหมายเพื่อชี้แจงรายละเอียดของโครงการวิจัย การกำหนดขอบเขตของพื้นที่ ประสานความร่วมมือ สร้างความสัมพันธ์ที่ดี สร้างความไว้วางใจ และการยอมรับ รวมทั้งแนะนำ แนวคิด หลักการความสำคัญ และขั้นตอนการวิจัยปฏิบัติการ

ขั้นตอนย่อยที่ ๒ การประชุมแกนนำระดับชุมชน (ตัวแทนจาก ๙ หมู่บ้าน) จำนวน ๒ ครั้ง เพื่อสร้างการรับรู้ของประชาชนที่มีต่อปัญหาสิ่งแวดล้อมและแนวทางในการพัฒนาสิ่งแวดล้อมวิถีพุทธ โดยทำความเข้าใจเรื่องระบบการดูแลรักษาสิ่งแวดล้อม และร่วมรับฟังแนวทางการขับเคลื่อน และสร้างกลไกการขับเคลื่อนการพัฒนาสิ่งแวดล้อมวิถีพุทธกับการรองรับสังคมสูงวัยระดับตำบล

ขั้นตอนย่อยที่ ๓ การประชุมระดับตำบล เพื่อการวิเคราะห์ชุมชน และคัดเลือกตัวแทนนักจัดการชุมชนด้านสิ่งแวดล้อม โดยการเปิดเวทีสาธารณะ ผ่านเวทีชวนคิด ชวนคุยกับผู้มีส่วนได้เสีย เปลี่ยน ME เป็น WE เพื่อสร้างผลประโยชน์ร่วมกันของชุมชน ตามแนวคิด ๕ ร่วมเพื่อการเปลี่ยนแปลง คือ ร่วมกันริเริ่ม (ร่วมทีมตัวแทนทั้งระบบ) ร่วมกันรับรู้ (สังเกตความเป็นไป) ร่วมกันเปิดใจ (มีสติ ละอึดตา สร้างภาพชุดอนาคตร่วมกัน) ร่วมกันสร้างสรรค์ (ลงมือปฏิบัติ ค้นหาสิ่งที่ทำได้ และจำเป็นต้องทำร่วมกัน) และร่วมกันเปลี่ยนแปลง (ร่วมกันทำเพื่อความเป็นไปของชุมชน) ในตำบลหนองนมวัว อำเภอลาดยาว จังหวัดนครสวรรค์ ใน ๓ ประเด็นสำคัญ ประกอบด้วย

- การทำความรู้จักปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมและผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ และสร้างมุมมองให้เห็นว่าเป็นปัญหาร่วมกันของชุมชนทั้งหมดในพื้นที่
- การรู้จักตัวตน ทุนชุมชน และอัตลักษณ์ที่เกี่ยวกับสถานะแวดล้อมของชุมชน
- การออกแบบภาพอนาคตด้านสถานะแวดล้อมที่เหมาะสมของชุมชน และเป็นแนวทางที่จะนำไปสู่การปฏิบัติของคนในชุมชน

ขั้นตอนย่อยที่ ๔ การประชุมนักจัดการชุมชนด้านสิ่งแวดล้อม และตัวแทนคณะกรรมการกลาง เพื่อการสร้างฉันทามติสู่การพัฒนาแบบสิ่งแวดล้อมวิถีพุทธ

ขั้นตอนที่ ๒ การปฏิบัติ (Act) ขั้นตอนนี้เป็นหัวใจสำคัญที่คณะผู้วิจัยได้ดำเนินการจัดประชุมการวางแผนแบบมีส่วนร่วมซึ่งผู้วิจัยได้ประยุกต์เอาเทคนิคกระบวนการ AIC มาใช้จัดลำดับขั้นในการประชุมและปฏิบัติในการเปิดพื้นที่รับฟังความเห็นของชุมชน และตัวแทน เพื่อร่วมกันวิเคราะห์ สะท้อนปัญหา และแสวงหาความต้องการของทุกฝ่าย การตอบข้อซักถามหรือข้อสงสัย การเรียนรู้ร่วมกัน เพื่อนำมากำหนดเป้าหมายที่ต้องการ ทิศทางและกิจกรรมการพัฒนาเพื่อแก้ไขปัญหา และหาแนวทางที่เหมาะสม และสอดคล้องกับวิถีการดำเนินชีวิตของชุมชน โดยชุมชนเห็นด้วยและให้

ความร่วมมือเครือข่าย บวร นอกจากนั้นยังเป็นการพัฒนาซึ่งมีเป้าหมายที่มากกว่าการพัฒนาเพื่อสร้างสถานะแวดล้อมที่เหมาะสม เพื่อนำไปสู่การพัฒนาและบริหารจัดการตำบลตนเองได้อย่างยั่งยืน

ขั้นตอนย่อยที่ ๑ การพัฒนาสภาพแวดล้อมด้านพื้นที่ส่งเสริมสุขภาพเพื่อผู้สูงอายุทั้งในเรื่องของสุขภาพกายหรือพื้นที่รองรับการออกกำลังกายที่เหมาะสม (สปีดอาย) กับผู้สูงอายุที่อยู่ในชุมชน โดยเป็นพื้นที่สาธารณะที่ผู้สูงอายุสามารถเข้าถึงได้โดยสะดวก มีความสะอาด และปลอดภัย และในมิติด้านสุขภาพจิตซึ่งเป็นพื้นที่ทางศาสนาที่สามารถรองรับกับการประพฤติปฏิบัติหรือพัฒนากล่อมเกลาด้านจิตใจที่มีความเหมาะสม (สปีดอาย) หรือเอื้อต่อการดำเนินชีวิตของผู้สูงอายุในสังคมได้อย่างปกติสุข

ขั้นตอนย่อยที่ ๒ การพัฒนาสภาพแวดล้อมภายนอก โดยเฉพาะพื้นที่โดยรวมของชุมชนทั้งเส้นทางสัญจรในชุมชน พื้นที่ทางเท้า ทางข้าม ทางแยก รวมถึงบริบทการพัฒนาพื้นที่สีเขียวและความร่มรื่นที่มีความเหมาะสม (สปีดอาย) หรือเอื้อต่อการดำเนินชีวิตของผู้สูงอายุในสังคมได้อย่างปกติสุข

ขั้นตอนย่อยที่ ๓ การพัฒนาสิ่งแวดล้อมด้านที่อยู่อาศัยที่เหมาะสมของผู้สูงอายุทั้งในมิติของความสะอาด การใช้ชีวิตสะดวกปลอดภัย มีกลิ่นหอมหรือลูกหลานคอยดูแล มีอาหารพอเพียง มีอากาศถ่ายเท สดชื่น ปลอดภัย และมีเครื่องอำนวยความสะดวกและมีความเหมาะสม (สปีดอาย) หรือเอื้อต่อการดำเนินชีวิตของผู้สูงอายุในสังคมได้อย่างปกติสุข

ในขั้นตอนนี้คณะผู้วิจัยได้สร้างเครือข่ายนักวิจัยร่วมซึ่งเป็นปราชญ์ชาวบ้านและมีใจรักศรัทธาทุ่มเททิศตนเพื่อชุมชน และผู้ใหญ่บ้าน ให้ร่วมเป็นส่วนหนึ่งของคณะทำงาน โดยการนี้เมื่อจะลงพื้นที่ดำเนินการใด ๆ คณะผู้วิจัยจะประสานผ่านนักวิจัยท้องถิ่นให้ได้รับรู้และให้คำแนะนำความเหมาะสม ช่วงระยะเวลา พร้อมกับการประสานงานนัดหมายในการลงพื้นที่และการเตรียมความพร้อมให้กับคณะนักวิจัยในการลงพื้นที่ นำแผนสู่การปฏิบัติโดยตัวแทนชุมชนนำมาตรการต่าง ๆ สู่การพิจารณาในเวทีสาธารณะ ชุมชนนำมาตรการที่กำหนดโดยชุมชนสู่การปฏิบัติ

ขั้นตอนที่ ๓ สังเกต ติดตาม และประเมินผลการขับเคลื่อนกิจกรรมฯ เป็นขั้นตอนที่ทีมวิจัยติดตามประเมินผลการดำเนินงานแต่ละขั้นตอน ต้องใช้กระบวนการอะไร อย่างไร และควรใช้กระบวนการสำคัญอะไรที่จะส่งผลต่อความสำเร็จในการดำเนินงานของโครงการ โดยให้ความสำคัญกับกระบวนการเรียนรู้ และกระบวนการมีส่วนร่วมของผู้ที่เกี่ยวข้องกับโครงการ นอกจากนี้ยังรวมถึงกระบวนการจัดการข้อมูลความรู้กระบวนการบริหารจัดการ กระบวนการขับเคลื่อนสังคม เป็นต้น ผลที่เกิดขึ้นทั้งที่โดยตั้งใจและไม่ตั้งใจมีอะไรบ้าง ทั้งที่เป็นผลผลิต ผลลัพธ์และผลกระทบ โดยเฉพาะในเรื่องการพัฒนาขีดความสามารถ (Empower) ของคนในชุมชนและการพัฒนากระบวนการขับเคลื่อนของสังคม (Social Movement) โดยกำหนดประเด็นในการประเมิน ดังนี้

๑) การประเมินกระบวนการชุมชน โดยกระบวนการกลไกสภาผู้นำชุมชน ผ่าน ๔ ขั้นตอน (๑) การประเมินสภาพชุมชน (๒) การวางแผน (๓) การดำเนินงาน และ (๔) การติดตามและประเมินผลด้วยตนเอง ๔ มิติ ประกอบด้วย (๑) การมีส่วนร่วม (๒) ผู้นำท้องถิ่น (๓) โครงสร้างชุมชน (๔) ความสามารถในการประเมินปัญหา (๕)การระดมทรัพยากร (๖) การเชื่อมโยงกับองค์กร/ชุมชนอื่น (๗) การตั้งคำถามเพื่อการเรียนรู้ (๘) ความสัมพันธ์กับตัวแทนองค์กรภายนอก (๙) การบริหารจัดการโครงการ

๒) การประเมินผลจากการสังเกตการณ์ของนักวิจัยและผู้ร่วมวิจัยท้องถิ่น การให้ความร่วมมือ การทำกิจกรรม และผลการดำเนินการตามโครงการที่วางไว้ คณะผู้วิจัยได้สังเกตการขับเคลื่อนกิจกรรมฯ เป็นการบันทึกข้อมูล หลักฐานต่าง ๆ โดยคณะผู้วิจัยสัมภาษณ์เชิงลึกแบบไม่เป็นทางการกับผู้ที่เกี่ยวข้องกิจกรรม ผู้รับผิดชอบในกิจกรรมต่าง ๆ ผู้วิจัยจะเน้นบทบาทการเป็นผู้มีส่วนร่วมและผู้ส่งเสริมสนับสนุนและอำนวยความสะดวกให้มีการสังเกตผลที่เกิดขึ้นเกี่ยวกับผลที่ได้จากการจริง (Actual Effects) ทั้งคาดหวังและไม่ได้คาดหวัง ทั้งทางบวกและทางลบ เพื่อให้ได้คำตอบเกี่ยวกับผลสำเร็จของการขับเคลื่อนกิจกรรมฯ ที่ชัดเจนขึ้น จากข้อมูลที่ได้มาจากหลากหลายแหล่ง เช่น จากการสังเกตแบบมีส่วนร่วมและการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ และสรุปผลการขับเคลื่อนกิจกรรมฯ ทั้งหมดในพื้นที่เป้าหมายผ่านการประชุมของคณะผู้ร่วมวิจัยและผู้ร่วมวิจัยท้องถิ่น การให้ความร่วมมือ การทำกิจกรรม และผลการดำเนินการตามโครงการที่วางไว้

คณะผู้วิจัยได้สังเกตการขับเคลื่อนกิจกรรมฯ เป็นการบันทึกข้อมูล หลักฐานต่าง ๆ โดยคณะผู้วิจัยสัมภาษณ์เชิงลึกแบบไม่เป็นทางการกับผู้ที่เกี่ยวข้องกิจกรรม ผู้รับผิดชอบในกิจกรรมต่าง ๆ ผู้วิจัยจะเน้นบทบาทการเป็นผู้มีส่วนร่วมและผู้ส่งเสริมสนับสนุนและอำนวยความสะดวกให้มีการสังเกตผลที่เกิดขึ้นเกี่ยวกับผลที่ได้จากการจริง (Actual Effects) ทั้งคาดหวังและไม่ได้คาดหวัง ทั้งทางบวกและทางลบ เพื่อให้ได้คำตอบเกี่ยวกับผลสำเร็จของการขับเคลื่อนกิจกรรมฯ ที่ชัดเจนขึ้น จากข้อมูลที่ได้มาจากหลากหลายแหล่ง เช่น จากการสังเกตแบบมีส่วนร่วมและการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ และสรุปผลการขับเคลื่อนกิจกรรมฯ ทั้งหมดในพื้นที่เป้าหมายผ่านการประชุมของคณะผู้ร่วมวิจัย

ขั้นตอนที่ ๔ สะท้อนผลการขับเคลื่อนกิจกรรมฯ การจัดเวทีประชาคมเพื่อคืนข้อมูลสู่ชุมชนและถอดบทเรียนการทำงาน ผ่านเทคนิคการทบทวนหลังการขับเคลื่อนกิจกรรมเสร็จสิ้น (After Action Review: AAR) โดยมีเป้าหมายให้เกิดการแบ่งปัน แลกเปลี่ยนเรียนรู้ผ่านการเล่าประสบการณ์จากวิธีการทำงาน เพื่อค้นหาความรู้ว่าเกิดอะไรขึ้นบ้าง ทำไปจึงเป็นเช่นนั้น ภายใต้กรอบการวิเคราะห์ตามหลักอริยสัจ ๔ คือ ๑) ทุกข์ เป็นการระบุสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นจากการขับเคลื่อนกิจกรรม ๒) สมุทัย เป็นการระบุสาเหตุของปัญหา ๓) นิโรธ เป็นเป้าหมาย แนวทางการปฏิบัติเพื่อบรรลุมรรคผลของกิจกรรม และ ๔) มรรค เป็นวิธีการ ขั้นตอนที่จะแก้ไขปัญหา

๓.๒ พื้นที่วิจัย ประชากรที่ใช้ในงานวิจัย และนักจัดการชุมชน

๓.๒.๑ พื้นที่วิจัย

พื้นที่วิจัยในการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research: PAR) คณะผู้วิจัยได้กำหนดพื้นที่เป้าหมายในการขับเคลื่อนพัฒนาการคุ้มครองทางสังคมเพื่อรองรับสังคมสูงวัยครอบคลุมในด้านสิ่งแวดล้อม โดยมีการพัฒนาสิ่งแวดล้อมวิถีพุทธกับการรองรับสังคมสูงวัยระดับตำบลในพื้นที่ตำบลหนองนมวัว อำเภอลาดยาว จังหวัดนครสวรรค์ ซึ่งมีผู้สูงอายุในตำบลมีค่าเฉลี่ยสูงถึงร้อยละ ๒๓.๒๓ (ผู้สูงอายุ ๑,๑๘๘ คนจากประชากร ๕,๑๑๕ คน) ถือเป็นตำบลสังคมสูงวัยอย่างสมบูรณ์เนื่องจากมีค่าเฉลี่ยของสัดส่วนประชากรผู้สูงอายุเกินกว่าร้อยละ ๒๐

๓.๒.๒ ประชากรที่ใช้ในการศึกษาวิจัย ประกอบด้วย

๑) ประชากรที่ใช้ในการศึกษา คือ ประชาชนที่มีอายุ ๑๘ ปีขึ้นไปที่อยู่อาศัยอยู่ในตำบลหนองนมวัว อำเภอลาดยาว จังหวัดนครสวรรค์ แบ่งการปกครองออกเป็น ๙ หมู่บ้าน ประกอบด้วย หมู่ที่ ๑ หนองนมวัว หมู่ที่ ๒ หนองตาเซียง หมู่ที่ ๓ หนองนมวัว หมู่ที่ ๔ ดอนขวาง หมู่ที่ ๕ หนองกระดุกเนื้อ หมู่ที่ ๖ หนองกระดุกเนื้อ หมู่ที่ ๗ หนองเดิน หมู่ที่ ๘ โป่งยอ และหมู่ที่ ๙ ดอนยาว จำนวน ๑,๔๙๔ ครัวเรือน ประชาชน ๕,๑๑๕ คน ในจำนวนนี้เป็นผู้สูงอายุ ๑,๑๘๘ คน

๒) ผู้ทรงคุณวุฒิหรือผู้แทนส่วนงานภาครัฐ ผู้แทนองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พระสงฆ์สังฆาธิการ ผู้นำชุมชน ปราชญ์ชุมชน ผู้แทนสาขาวิชาชีพในชุมชน ประชาชน และเยาวชน เข้าร่วมประชุมประชาคมตำบลเพื่อสร้างการรับรู้และร่วมกำหนดทิศทางการขับเคลื่อนพัฒนาให้เกิดกิจกรรมการพัฒนาสิ่งแวดล้อมวิถีพุทธกับการรองรับสังคมสูงวัยระดับตำบล จำนวน ๙๕ รูป/คน

๓) คณะกรรมการอำนวยการระดับตำบลเพื่อขับเคลื่อนนโยบายในการคุ้มครองทางสังคมวิถีพุทธกับการรองรับสังคมสูงวัยระดับตำบลหนองนมวัว อำเภอลาดยาว จังหวัดนครสวรรค์ จำนวน ๑๗ รูป/คน

๔) นักจัดการชุมชนด้านสิ่งแวดล้อม จำนวน ๑๙ รูป/คน

๓.๓ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

สำหรับงานวิจัยนี้ใช้เครื่องมือวิจัยเพื่อให้ข้อมูลรอบด้านครอบคลุมประเด็นศึกษา คณะผู้วิจัยใช้เครื่องมือที่หลากหลายในการเก็บข้อมูล สอดรับกับกระบวนการวิจัยแต่ละขั้นตอนของงานวิจัยเชิงปฏิบัติการ คณะผู้วิจัยจึงได้กำหนดเครื่องมือหลักที่จะนำมาใช้ในกระบวนการวิจัย ดังนี้

๓.๓.๑ แบบบันทึกภาคสนาม (Field Notes) เป็นการบันทึกข้อมูลที่ได้จากการสังเกตโดยทีมวิจัยและนักวิจัยชุมชน เป็นการสังเกตพฤติกรรมและการมีส่วนร่วมของผู้ที่เข้าร่วมกิจกรรม ผู้รับผิดชอบในกิจกรรมต่าง ๆ

๓.๓.๒ แบบประชาคมตำบล สำหรับการประชาคมผู้แทนทั้ง ๙ หมู่บ้าน เพื่อร่วมกันทบทวนเป้าหมายที่จะนำไปสู่การคุ้มครองและดูแลผู้สูงอายุให้ครอบคลุมทั้ง ๔ มิติ คือ เศรษฐกิจ สังคม สุขภาพ และสิ่งแวดล้อม ผ่านชุดกิจกรรมปฏิบัติการพัฒนาชุมชนด้านการพัฒนาสิ่งแวดล้อมวิถีพุทธกับการรองรับสังคมสูงวัยระดับตำบล

๓.๓.๓ ชุดกิจกรรมปฏิบัติการพัฒนาชุมชนและพัฒนานักจัดการชุมชนด้านสิ่งแวดล้อม เป็นชุดกิจกรรมในการพัฒนาสิ่งแวดล้อมวิถีพุทธกับการรองรับสังคมสูงวัยระดับตำบล ประกอบด้วย

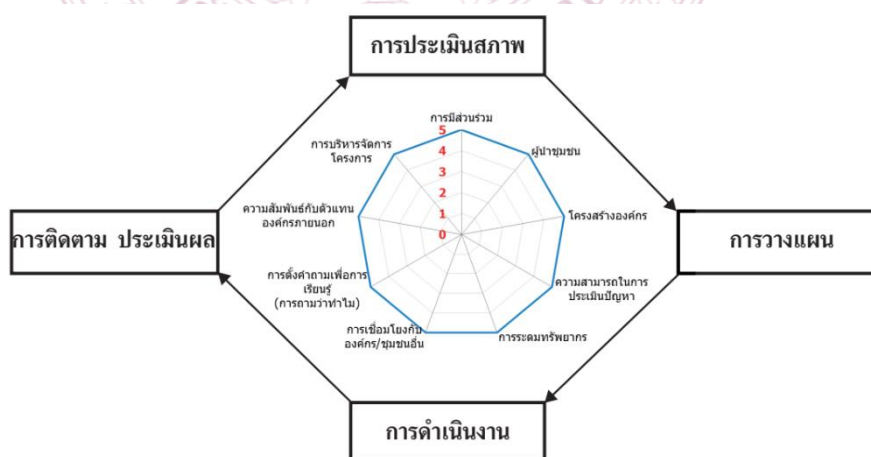
๑) การประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่อให้ความรู้ด้านสิ่งแวดล้อมชุมชน

๒) การประชุมเชิงปฏิบัติการในการพัฒนาสิ่งแวดล้อมวิถีพุทธกับการรองรับสังคมสูงวัยระดับตำบลใน ๓ ด้าน ประกอบด้วย การพัฒนาสภาพแวดล้อมด้านพื้นที่ส่งเสริมสุขภาพเพื่อผู้สูงอายุทั้งในเรื่องของสุขภาพกายและสุขภาพจิต การพัฒนาสภาพแวดล้อมภายนอกทั้งเส้นทางสัญจรในชุมชน พื้นที่ทางเท้า พื้นที่สำหรับยานพาหนะ ทางข้าม ทางแยก รวมถึงบริบทการพัฒนาพื้นที่สีเขียวและความร่มรื่นของชุมชน และการพัฒนาสิ่งแวดล้อมด้านที่อยู่อาศัยที่เหมาะสมของผู้สูงอายุในด้านความสะอาด การใช้ชีวิตสะดวกปลอดภัย มีกัลยาณมิตรหรือลูกหลานคอยดูแล มีอาหาร

พอเพียง มีอากาศถ่ายเท สดชื่น ปลอดภัย และมีเครื่องอำนวยความสะดวกที่มีความเหมาะสม (สัปปายะ) หรือเอื้อต่อการดำเนินชีวิตของผู้สูงวัยในสังคมได้อย่างปกติสุข

๓.๓.๔ แบบการประเมินเพื่อพัฒนาชุมชน ๙ มิติ โดยกระบวนการกลไกสภาผู้นำชุมชน ผ่าน ๔ ขั้นตอน (๑) การประเมินสภาพชุมชน (๒) การวางแผน (๓) การดำเนินงาน และ (๔) การติดตามและประเมินผล ด้วยตนเอง ๙ มิติ^๒ ประกอบด้วย

- (๑) การมีส่วนร่วม การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจของสมาชิกชุมชน
- (๒) ผู้นำท้องถิ่น ผู้นำในชุมชนมีความสามารถในการทำงานให้กับชุมชนเต็มที่มีองค์การในชุมชนให้การสนับสนุนเต็มที่ ผู้นำทำงานร่วมกับกลุ่มภายนอกเพื่อเพิ่มทรัพยากร
- (๓) โครงสร้างองค์กร ความเชื่อมโยงระหว่างกลุ่มและองค์กรภายในชุมชน
- (๔) ความสามารถในการประเมินปัญหา สามารถประเมินปัญหาในชุมชน โดยอาศัยการเก็บข้อมูลเพื่อแก้ปัญหา
- (๕) การระดมทรัพยากร ชุมชนสามารถระดมทรัพยากรได้มากพอ ตัดสินใจเรื่องการกระจายทรัพยากร และมีการกระจายทรัพยากรได้ดี
- (๖) การเชื่อมโยงกับองค์กร/ชุมชนอื่น การประสานเชื่อมโยงกับหน่วยงานใน/นอกพื้นที่เพื่อช่วยเพิ่มทรัพยากร เครือข่าย และการตัดสินใจต่าง ๆ ที่มีผลทำให้ชุมชนดีขึ้น
- (๗) การตั้งคำถามเพื่อการเรียนรู้ (การถามว่าทำไม) มีการใช้กระบวนการพูดคุยและแสดงความคิดเห็น ซึ่งนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงร่วมกัน
- (๘) ความสัมพันธ์กับตัวแทนองค์กรภายนอก ความสัมพันธ์กับพี่เลี้ยง และบทบาทของพี่เลี้ยงซึ่งเป็นตัวแทนองค์กรภายนอกช่วยชุมชนในเรื่องการพัฒนาขีดความสามารถ
- (๙) การบริหารจัดการโครงการ ชุมชนบริหารจัดการ และรับผิดชอบเอง อย่างเป็นอิสระจากพี่เลี้ยง

ภาพที่ ๓.๑ การประเมินผลผ่านกลไกสภาผู้นำชุมชนขับเคลื่อนกระบวนการชุมชน

^๒ จีรณาวี ทศศรี และญัตติพงศ์ แก้วทอง, บทที่ ๙ การประเมินกระบวนการชุมชน ใน การติดตามสนับสนุนและประเมินผลโครงการ, (สงขลา: โฟ-บาร์ด, ๒๕๕๙).

๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล

สำหรับการเก็บรวบรวมข้อมูลนั้น คณะผู้วิจัยจะใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลที่หลากหลาย เพื่อให้ได้ข้อมูลตามวัตถุประสงค์ของการศึกษา โดยมีวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล ดังนี้

ภาพที่ ๓.๒ กระบวนการการเก็บรวบรวมข้อมูล

๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล

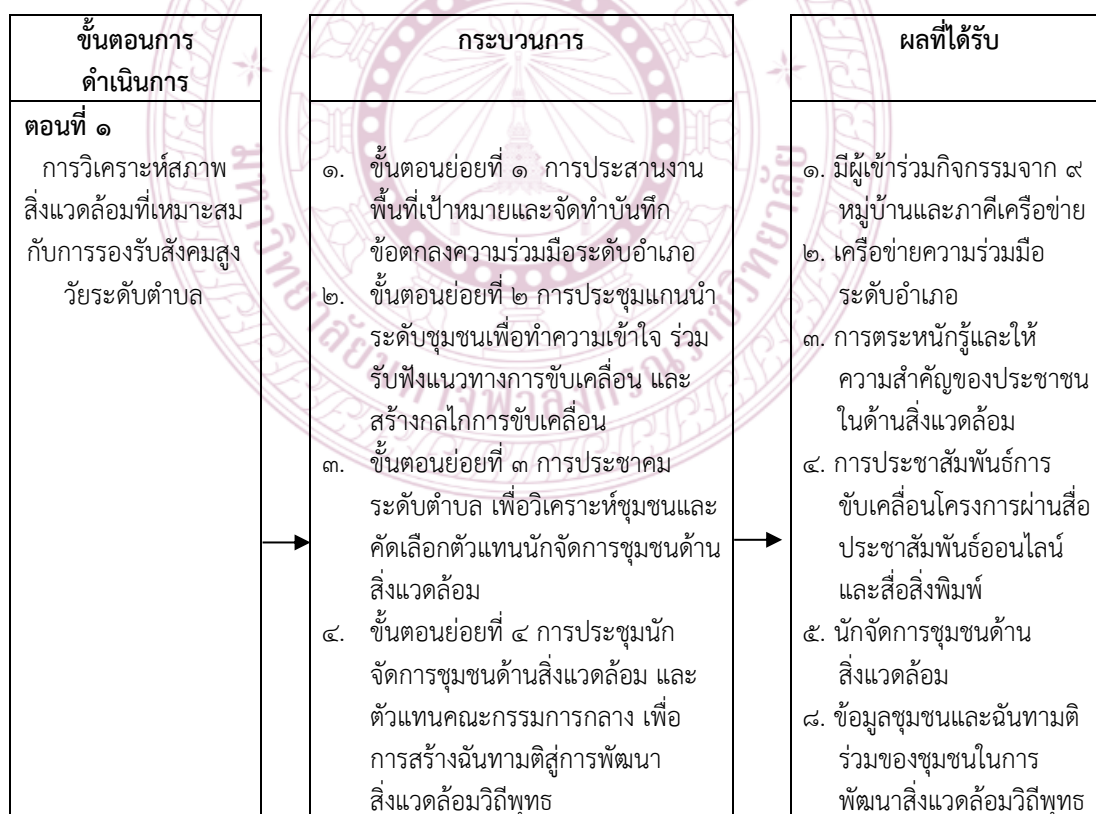
การวิเคราะห์ข้อมูลนั้น ในการศึกษาทั้งในเชิงเอกสาร (Documentary Research) และข้อมูลเชิงประจักษ์เชิงพื้นที่ที่ได้จากการสังเกต (Observations) แบบการประเมินเพื่อพัฒนาชุมชน ๙ มิติ โดยสรุปตามสาระสำคัญด้านเนื้อหาที่กำหนดไว้ ขณะเดียวกันก็จะมีการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) ในลักษณะการพรรณนาความ (Descriptive Presentation) ประกอบฐานข้อมูล ภาพถ่ายกิจกรรม และการพรรณนาความประกอบการบรรยาย หรือข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้นเชิงพื้นที่ เพื่อให้เห็นรูปแบบหรือกระบวนการที่ดำเนินการพัฒนา ปรับปรุง เปลี่ยนแปลงทั้งในเชิงกายภาพและคุณภาพ ในส่วนของการวิเคราะห์แบบประเมินผลที่ได้มานั้น จะมีการประเมินผลผ่านการทบทวนหรือหลังกิจกรรม AAR (After Action Review) เพื่อวิเคราะห์ว่าเกิดเหตุอะไร สาเหตุของการเกิด และจะสามารถดำเนินการให้ดีกว่าเดิมได้อย่างไร โดยเอาบทเรียนจากความสำเร็จและความล้มเหลวของการทำงานที่ผ่านมา เพื่อนำมาซึ่งการพัฒนาหรือการปรับปรุงการทำงาน การสะท้อนผลของกลุ่มทำงาน ความมีส่วนร่วมในการทบทวนสิ่งที่เกิดขึ้น อะไรคือสิ่งที่เกิดขึ้นจริง สาเหตุของการเกิดและสิ่งที่ได้เรียนรู้

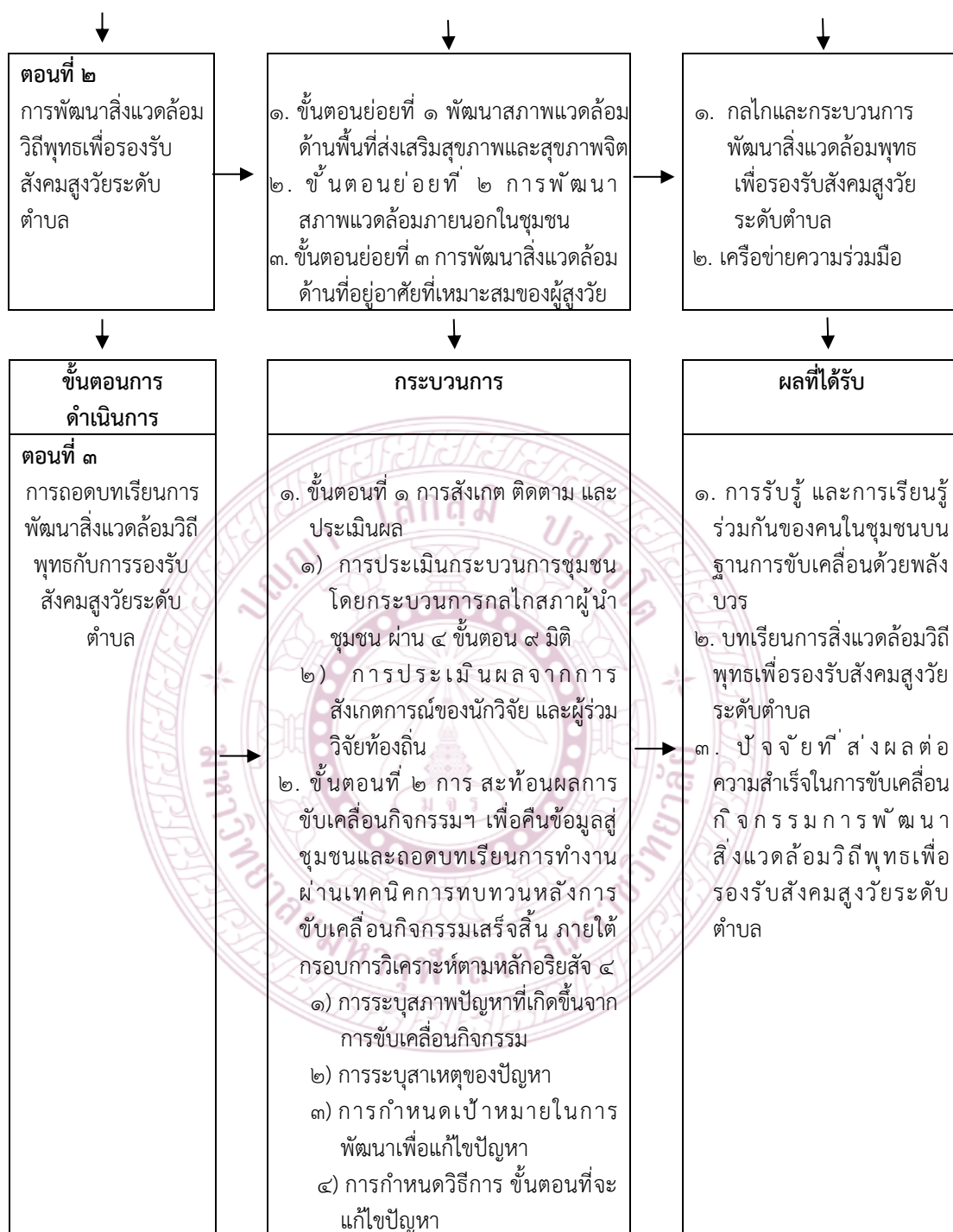
๓.๖ สรุปกระบวนการวิจัย

เพื่อให้แนวทางในการดำเนินการในวิจัยครั้งนี้เป็นไปอย่างมีระบบและสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการวิจัยที่กำหนดไว้อย่างมีประสิทธิภาพ ผู้วิจัยจึงได้กำหนดรายละเอียดและขั้นตอนการวิจัยเป็น ๓ ขั้นตอน ดังนี้

๓.๖.๑ ขั้นการเตรียมการ ขั้นตอนนี้เป็นการศึกษาแนวความคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องจากเอกสาร งานวิจัยที่เกี่ยวข้องทั้งตำรา เอกสารวิชาการ ข้อมูลสารสนเทศ งานวิจัยต่าง ๆ และดำเนินการสำรวจและศึกษาชุมชน การสร้างสัมพันธภาพที่ดีกับชุมชน รวมทั้งนัดหมายเพื่อชี้แจงจุดมุ่งหมายของการทำวิจัย รวมทั้งการประสานเพื่อขอความร่วมมือในการทำวิจัย การเตรียมวัสดุอุปกรณ์ที่จำเป็นและประชุมเตรียมความพร้อมของชุมชนและคณะผู้วิจัยเพื่อให้ดำเนินการเป็นไปในทิศทางเดียวกัน

๓.๖.๒ ขั้นตอนการดำเนินการ เป็นขั้นตอนการศึกษาวเคราะห์กำหนดกรอบแนวคิดของการวิจัย เพื่อการสร้างเครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล การพัฒนาเครื่องมือ ปรับปรุงคุณภาพเครื่องมือ ก่อนที่จะมีการเก็บข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูล และแปลผลการวิเคราะห์ ในขั้นตอนนี้เป็นกระบวนการดำเนินการวิจัยเพื่อตอบวัตถุประสงค์ ประกอบด้วย

ภาพที่ ๓.๓ สรุปขั้นตอนการดำเนินการวิจัย

บทที่ ๔

ผลการศึกษาวิจัย

การวิจัยเรื่อง “การพัฒนาสิ่งแวดล้อมวิถีพุทธกับการรองรับสังคมสูงวัยระดับตำบล” ผู้วิจัยกำหนดระเบียบวิธีวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research: PAR) โดยขั้นตอนดำเนินการวิจัย ๔ ขั้นตอน ตามแนวคิดของ Kemmis & McTaggart คือ ขั้นตอนที่ ๑ การวางแผน (Plan) เป็นขั้นตอนของการสร้างความตระหนักรู้ของชุมชน ขั้นตอนที่ ๒ การปฏิบัติ (Act) ขั้นตอนนี้เป็นหัวใจสำคัญที่คณะผู้วิจัยได้ดำเนินการจัดประชุมการวางแผนแบบมีส่วนร่วม ขั้นตอนที่ ๓ สังเกต ติดตาม และประเมินผลการขับเคลื่อนกิจกรรมฯ เป็นขั้นตอนที่ทีมวิจัยติดตามประเมินผลการดำเนินงานแต่ละขั้นตอน และขั้นตอนที่ ๔ สะท้อนผลการขับเคลื่อนกิจกรรมฯ การจัดเวทีประชาคมเพื่อคืนข้อมูลสู่ชุมชนและถอดบทเรียนการทำงาน ผ่านเทคนิคการทบทวนหลังการขับเคลื่อนกิจกรรมเสร็จสิ้น (After Action Review: AAR) ทั้งนี้ผลการวิจัยแบ่งออกเป็น ๔ ตอน ดังรายละเอียดต่อไปนี้

- ๔.๑ สภาพสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสมกับการรองรับสังคมสูงวัยระดับตำบล
- ๔.๒ การพัฒนาสิ่งแวดล้อมวิถีพุทธกับการรองรับสังคมสูงวัยระดับตำบล
- ๔.๓ ชุดความรู้การพัฒนาสิ่งแวดล้อมวิถีพุทธกับการรองรับสังคมสูงวัยระดับตำบล
- ๔.๔ องค์ความรู้จากการวิจัย

๔.๑ สภาพสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสมกับการรองรับสังคมสูงวัยระดับตำบล

การนำเสนอผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อนี้เป็นการดำเนินการตามวัตถุประสงค์การวิจัยข้อ ๑ เพื่อวิเคราะห์สภาพสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสมกับการรองรับสังคมสูงวัยระดับตำบล เป็นขั้นตอนที่ ๑ การวางแผน (Plan) ในการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) เป็นขั้นตอนของการวิเคราะห์สภาพสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสมกับการรองรับสังคมสูงวัยระดับตำบล เพื่อเป็นให้มีความสำคัญ และเป็นเหตุผลที่จะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลง โดยดำเนินการในลักษณะของการร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมติดตามผล ระหว่างผู้ที่เกี่ยวข้องทุกภาคส่วนควบคู่กับทีมวิจัยและที่ปรึกษา เพื่อให้เกิดการวิเคราะห์สภาพปัญหาาร่วมกันบนฐานของความรู้ ทักษะ และประสบการณ์ และสร้างบรรยากาศของการมีส่วนร่วม รู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน โดยเปิดโอกาสให้แต่ละบุคคล แต่ละภาคส่วนได้แสดงความคิดเห็น แง่คิด หรือมุมมองของตนเองในทางสร้างสรรค์ เพื่อให้เกิดแนวทางในการพัฒนาสิ่งแวดล้อมวิถีพุทธกับการรองรับสังคมสูงวัยระดับตำบล ซึ่งพบว่าสภาพสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสมกับการรองรับสังคมสูงวัยระดับตำบล

ภาพที่ ๔.๑ การประชุมระดับตำบลหนองนมวัว ๒๒ มีนาคม ๒๕๖๕

ในขั้นตอนนี้คณะผู้วิจัยได้มีการประสานงานกับแกนนำระดับชุมชน เพื่อกำหนดให้มีการประชุมระดับตำบล โดยมีตัวแทนในแต่ละหมู่บ้าน รวมถึงภาคีเครือข่ายเข้าร่วมกิจกรรม ประกอบด้วย เจ้าอาวาสวัดหนองกระดุกเหนือ นายกองค์การบริหารส่วนตำบลหนองนมวัว ผู้อำนวยการโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลหนองนมวัว พัฒนาการตำบลหนองนมวัว อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ผู้ใหญ่บ้าน ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านดอนกระดุกเหนือ ตัวแทนชาวบ้าน จำนวน ๘๐ รูป/คน ในวันอังคารที่ ๒๒ มีนาคม ๒๕๖๕ ณ วัดหนองกระดุกเหนือ ซึ่งพบว่าปัญหาสำคัญเกี่ยวกับสภาวะแวดล้อมที่จะนำไปสู่การปรับปรุง พัฒนา ให้เหมาะสมกับการรองรับสังคมสูงวัยระดับตำบลที่ทุกคน ทุกฝ่ายได้ร่วมกันเสนอและร่วมกันสรุป ดังนี้

๔.๑.๑ ปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมและผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ และแนวทางในการแก้ไขปัญหาร่วมกันของชุมชน ซึ่งข้อสรุปจากการประชุมประชาคมพบว่า ตำบลหนองนมวัวมีปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมและผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมที่เกี่ยวข้องเนื่องกับพัฒนาเชิงพื้นที่เพื่อการรองรับสังคมสูงวัยระดับตำบล ดังนี้

๑) ปัญหาสภาวะแวดล้อมด้านพื้นที่ส่งเสริมสุขภาพสำหรับผู้สูงวัยในชุมชน ซึ่งจะใช้ประโยชน์เพื่อการพัฒนาสุขภาพกาย โดยเฉพาะพื้นที่รองรับการออกกำลังกายที่เหมาะสมกับผู้สูงวัย ซึ่งเดิมพื้นที่วัดหนองกระดุกเหนือเคยมีโรงเรียนผู้สูงวัย ซึ่งเป็นพื้นที่สาธารณะที่ผู้สูงวัยมาใช้ร่วมกันในการออกกำลังกายทั้งช่วงเช้าและช่วงเย็น แต่พอประสบปัญหาการแพร่ระบาดของโรคไวรัสโคโรนา ๒๐๑๙ (COVID-๑๙) โรงเรียนนี้ได้หยุดดำเนินการลง เนื่องจากผู้สูงวัยในชุมชนถือว่าเป็นกลุ่มที่มีความเสี่ยงสูง ประกอบกับหลายคนมีโรคประจำตัว มีสุขภาพที่ไม่สมบูรณ์หรือแข็งแรงเหมือนวัยหนุ่มสาว และมีภูมิคุ้มกันต่ำ จึงต้องงดการดำเนินกิจกรรมของโรงเรียนผู้สูงวัยลง รวมถึงกิจกรรม

กรรมออกกำลักร่วมกันทั้งแอโรบิกและร่าวย่อนยุคที่ผู้สูงวัยได้เคยมีส่วนร่วมก็หยุดกิจกรรมลงไปด้วย ปัจจุบันจะเหลืออยู่เพียงกิจกรรมการพัฒนาด้านสุขภาพจิต ซึ่งใช้วัดหนองกระดุกเนื้อเป็นพื้นที่พัฒนากล่อมเกลาด้านจิตใจและให้ผู้สูงวัยได้เข้าร่วมกิจกรรมทำบุญตักบาตร รักษาศีล และฝึกปฏิบัติธรรมเนื่องในวันพระและวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา หรือวันสำคัญที่เกี่ยวข้องกับสถาบันพระมหากษัตริย์

๒) ปัญหาสภาวะแวดล้อมภายนอก โดยเฉพาะปัญหาเส้นทางสัญจรในชุมชน พื้นที่ทางเท้า ทางข้าม ทางแยก รวมถึงรักษาพื้นที่สีเขียวและความร่มรื่นในชุมชน สิ่งที่พบในปัจจุบันคือปัญหาขยะในชุมชน ปัญหาการตัดไม้ในชุมชน ทำให้พื้นที่สีเขียวในชุมชนลดลงหรือเหลือในปริมาณที่น้อยลง ขณะเดียวกันยังมีปัญหาการจัดการเรื่องน้ำเสียจากครัวเรือนในระบบท่อหรือระบบรางที่สร้างปัญหาเรื่องกลิ่นในบางช่วงเวลา รวมถึงปัญหาเรื่องหมอกควันที่มาจากการเผาเศษวัสดุทางการเกษตรและการเผาในที่โล่งที่ลมพัดพาเข้ามาในชุมชน จนทำให้เกิดความเดือดร้อนรำคาญรวมถึงทำให้เกิดปัญหาต่อระบบการหายใจ

๓) ปัญหาสภาวะแวดล้อมภายในที่อยู่อาศัยของผู้สูงวัย ทั้งในมิติของความสะอาด การใช้ชีวิตสะดวกปลอดภัย อากาศถ่ายเท สดชื่น ปลอดภัย มีอาหารพอเพียง มีกัลยาณมิตรหรือลูกหลานคอยดูแล และมีเครื่องอำนวยความสะดวกที่รองรับกับชีวิตประจำวัน ซึ่งหลายครอบครัวยังขาดความพร้อมอันเนื่องมาจากฐานะทางการเงิน จึงทำให้ผู้สูงวัยในตำบลดำรงชีวิตแบบตามมีตามเกิด ทั้งนี้เพราะโดยรวมแล้วตำบลหนองนมวัวนั้นเป็นตำบลที่มีสภาพสังคมกึ่งเมืองกึ่งชนบท

๔.๑.๒ ทิศทางสังคมของชุมชน เป็นการรับรู้จักตัวตนของชุมชน ทนชุมชน และอัตลักษณ์ที่เกี่ยวกับสภาวะแวดล้อมของชุมชน ทั้งนี้สภาพโดยทั่วไปของตำบลหนองนมวัวจะมีลักษณะภูมิประเทศเป็นพื้นที่ค่อนข้างลาดเอียง โดยลาดเอียงจากทิศทางทิศตะวันตกมาทางทิศตะวันออกของจังหวัด จึงทำให้สภาพพื้นที่ของตำบลหนองนมวัวมักจะประสบปัญหาน้ำท่วมขังในฤดูฝนหรือในช่วงที่มีฝนตกชุกอยู่เป็นประจำ ขณะเดียวกันชาวบ้านก็ได้ใช้พื้นที่บริเวณนี้เป็นพื้นที่ทำนา ทำไร่ ทำให้ภาพโดยรวมของตำบลนี้มีวิถีชีวิตแบบสังคมเกษตรกรรม ประชาชนมีการพึ่งพาอาศัยกัน มีวัดเป็นศูนย์รวมจิตใจของประชาชนในตำบล โดยทั่วไปผู้คนในตำบลอยู่ร่วมกันอย่าง สันติสุข และยังคงสืบสานประเพณีวัฒนธรรมสำคัญของตำบล ซึ่งส่วนใหญ่เกี่ยวข้องกับวัดและพิธีกรรมทางศาสนา ได้แก่ ประเพณีสงกรานต์รดน้ำดำหัวผู้สูงวัย ประเพณีแห่เทียน เข้าพรรษา ประเพณีบุญสารทเดือนสิบ ประเพณีตักบาตรเทโวโรหนะในเดือนสิบเอ็ด ประเพณีลอยกระทง และประเพณีบุญคูณลานหรือบุญกองข้าว

ในส่วนของสภาพแวดล้อมภายนอกที่จะมีความเกี่ยวข้องกับการพัฒนาสิ่งแวดล้อมวิสุทธิเพื่อการรองรับสังคมสูงวัยระดับตำบลนั้น โดยเฉพาะเส้นทางสัญจรผ่านตำบลหนองนมวัวนั้นเป็นเส้นทางหลักที่เชื่อมต่อระหว่างจังหวัดนครสวรรค์ไปสู่อำเภอลาดยาว อำเภอแม่วงก์ อำเภอชุมตาบง และอำเภอแม่เปิน รวมถึงยังเป็นเส้นทางเลี่ยงในช่วงเทศกาลสำคัญที่ผู้คนนิยมใช้สัญจรไปกลับระหว่างกรุงเทพมหานครและจังหวัดในทางภาคเหนือ ปัญหาที่พบในปัจจุบันก็คือมีปริมาณรถยนต์และยวดยานสัญจรผ่านเส้นทางนี้ในแต่ละวันเริ่มมีปริมาณมากขึ้นเป็นลำดับ ขณะที่พื้นที่ทางเท้า ทางข้าม ทางแยกนั้นปัจจุบันยังไม่มีมีการดำเนินการที่เป็นกิจลักษณะ โดยเฉพาะประเด็นเรื่องทางเท้าและทาง

มัลลายที่ใช้ข้ามตามทางร่วมทางแยก ซึ่งอาจจะเป็นปัญหาที่กระทบต่อการดำเนินชีวิตของผู้สูงอายุที่อาศัยอยู่สองฟากฝั่งของถนนเส้นนี้ นอกจากนั้นในประเด็นพื้นที่สีเขียวของตำบล เนื่องจากเป็นตลาดเอียงและเป็นพื้นที่ทำนาทำไร่เป็นส่วนใหญ่ จึงไม่มีพื้นที่ป่าและป่าชุมชนในตำบล จะมีก็เพียงไม้ยืนต้นและไม่ผลบางส่วนที่อยู่ตามที่ไร่นาและที่นาแน่นก็คือตามชุมชนซึ่งเป็นที่ตั้งของบ้านเรือน และที่อยู่อาศัยเท่านั้นที่จะเป็นสัญลักษณ์แสดงให้เห็นความร่มรื่นที่มีอยู่ในตำบลนี้

๔.๑.๓ การออกแบบสภาพอนาคตด้านสภาวะแวดล้อมที่เหมาะสมของชุมชน และเป็นแนวทางที่จะนำไปสู่การขับเคลื่อนพัฒนาของคนในชุมชน โดยผลจากการประชุมระดับตำบลที่มีตัวแทนในแต่ละหมู่บ้าน รวมถึงภาคีเครือข่ายเข้าร่วมกิจกรรมที่ประชุมประชาคมได้มีข้อสรุปร่วมกัน ดังนี้

๑) เห็นควรให้มีการพัฒนาสภาพแวดล้อมด้านพื้นที่ส่งเสริมสุขภาพเพื่อผู้สูงวัยทั้งในเรื่องของการพัฒนาด้านสุขภาพกายโดยจัดหาพื้นที่รองรับการออกกำลังกายที่เหมาะสมให้กับผู้สูงวัยที่อยู่ในชุมชน โดยให้พัฒนาเป็นพื้นที่สาธารณะที่ผู้สูงวัยสามารถเข้าถึงได้โดยสะดวก มีความสะอาด และปลอดภัย ในขณะที่การส่งเสริมพัฒนาในเรื่องของสุขภาพจิตนั้น ก็ขอความร่วมมือกับเจ้าอาวาสวัดทุกวัดให้จัดกิจกรรมหรือโครงการเพื่อให้เกิดการประพฤติปฏิบัติในการให้ทาน โดยการทำบุญในทุกวันพระหรือวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา รวมถึงวันสำคัญของชีวิตหรือบุคคลในครอบครัว เป็นต้นว่าวันเกิด และสนับสนุนให้ผู้สูงวัยหมั่นรักษาศีล เจริญจิตภาวนา หรือมีการจัดปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน เพื่อเป็นการพัฒนากล่อมเกลาด้านจิตใจให้ผู้สูงวัยตามที่เห็นสมควร

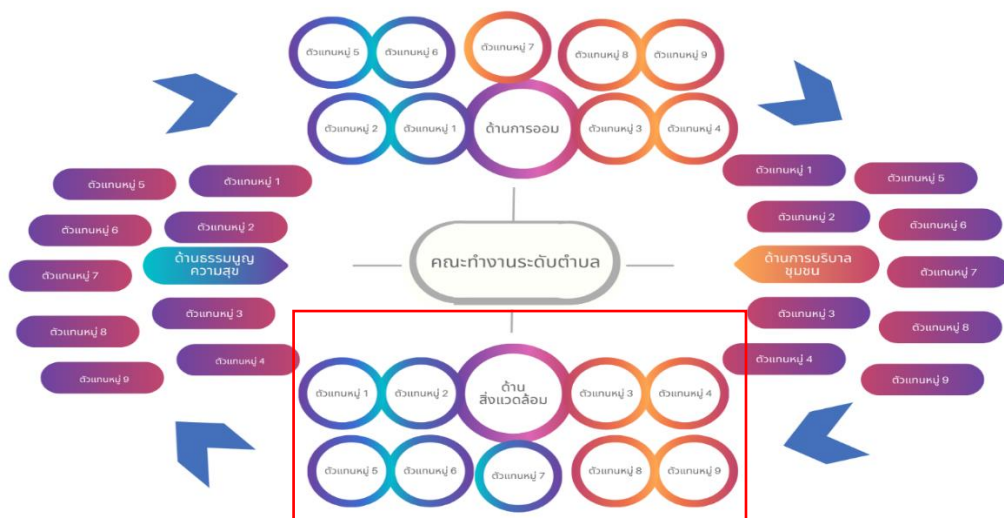
๒) เห็นควรให้มีการพัฒนาสภาพแวดล้อมภายนอก โดยเฉพาะพื้นที่โดยรวมของชุมชนทั้งเส้นทางสัญจรในชุมชนซึ่งจะต้องมีการจัดทำพื้นที่ทางเท้า ทางข้ามหรือทางมัลลายให้มีมาตรฐาน เพื่อให้ผู้สูงวัยสามารถที่จะใช้เป็นพื้นที่ในการเดินทางหรือสัญจร รวมทั้งการกำหนดจุดที่เป็นทางข้ามตามเส้นทางหลักสายนครสวรรค์-ลาดยาว หรือในเส้นทางรองตามชุมชนหมู่บ้าน เพื่อให้ผู้สูงวัยที่เริ่มจะมีการเคลื่อนไหวที่ช้าลงได้ข้ามถนนอย่างปลอดภัย ขณะเดียวกันในการพัฒนาพื้นที่สีเขียวและความร่มรื่นในตำบลนั้น ที่ประชุมประชาคมเห็นควรให้องค์การบริหารส่วนตำบลหนองนวมวัดทุกวัด หรือชุมชนหมู่บ้านทั้ง ๙ หมู่บ้านได้จัดโครงการปลูกป่าหรือเพิ่มพื้นที่สีเขียวให้กับชุมชนทั้งที่เป็นไม้ยืนต้น ไม้ผล พืชล้มลุก แม้กระทั่งไม้ดอกไม้ประดับหรือพืชสวนครัวรั้วกินได้ตามแนวรั้วบ้าน เพื่อเสริมสร้างความสดชื่น แจ่มใส อากาศถ่ายเท ร่มรื่น ร่มเย็น และสร้างความสบายตาให้กับผู้สูงวัยผู้ที่มาพบเห็น หรือผู้ที่มาเยี่ยมเยือน

๓) เห็นควรให้มีการพัฒนาสิ่งแวดล้อมด้านที่อยู่อาศัยที่เหมาะสมของผู้สูงวัย โดยเฉพาะเรื่องของความเป็นระเบียบ เรียบร้อย ความสะอาด สะดวก ปลอดภัย มีข้าวปลาอาหารที่พอเพียง มีอากาศถ่ายเท สดชื่น ปลอดภัย มีเครื่องอำนวยความสะดวก และที่สำคัญคือในแต่ละหลังคาเรือนที่มีผู้สูงวัยควรที่จะมีลูกหลานหรือมีกัลยาณมิตรที่เป็นเพื่อนบ้าน นักบริหารชุมชน อสม./อพม. หรืออปพร. คอยดูแลอย่างใกล้ชิด

ภาพที่ ๔.๒ การประชุมระดับตำบลหนองนวมว ๒๒ มีนาคม ๒๕๖๕

จากการประชุมระดับตำบล ที่มีตัวแทนในแต่ละหมู่บ้าน รวมถึงภาคีเครือข่ายเข้าร่วม กิจกรรม ประกอบด้วย เจ้าอาวาสวัดหนองกระดุกเนื้อ นายกองค้การบริหารส่วนตำบลหนองนวมว ผู้อำนวยการโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลหนองนวมว พัฒนาการตำบลหนองนวมว อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ผู้ใหญ่บ้าน ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านดอนกระดุกเนื้อ ตัวแทนชาวบ้าน จำนวน ๘๐ รูป/คน เมื่อวันอังคารที่ ๒๒ มีนาคม ๒๕๖๕ ณ วัดหนองกระดุกเนื้อ ได้มีการคัดเลือกตัวแทนนักจัดการชุมชนด้านสิ่งแวดล้อมในการขับเคลื่อนการพัฒนาสิ่งแวดล้อมวิถีพุทธเพื่อรองรับสังคมสูงวัยระดับตำบล โดยนักจัดการชุมชนด้านสิ่งแวดล้อมจะทำงานร่วมกับนักจัดการชุมชนในด้านต่าง ๆ และคณะกรรมการกลางระดับตำบล ซึ่งการคัดเลือกตัวแทนนักจัดการชุมชนด้านสิ่งแวดล้อมจะมาจากฉันทานุมติของชุมชน ซึ่งจะมาจากตัวแทนของแต่ละหมู่บ้าน รวมจำนวนทั้งสิ้น ๙ คน โดยมีโครงสร้าง หน้าที่ ดังนี้

ภาพที่ ๔.๓ โครงสร้างคณะกรรมการระดับชุมชน

สำหรับรายนามนักจัดการชุมชนด้านสิ่งแวดล้อมที่ได้รับการคัดเลือกเป็นคณะทำงานระดับชุมชนเพื่อขับเคลื่อนกิจกรรมการคุ้มครองทางสังคมวิถีพุทธกับการรองรับสังคมสูงวัยระดับตำบลด้านสิ่งแวดล้อม ประจำตำบลหนองนมวัว อำเภอลาดยาว จังหวัดนครสวรรค์ ประกอบด้วย

๑. นางสาวเจนจิรา ศิริบุตร	ตัวแทน	หมู่ที่ ๑
๒. นางสาวฐาปนี สมานกสิกรรม	ตัวแทน	หมู่ที่ ๑
๓. นางจรงักษ์ ปั่นนาค	ตัวแทน	หมู่ที่ ๒
๔. นางสาวสุธาทิพย์ ทองสุข	ตัวแทน	หมู่ที่ ๓
๕. นางวิไลลักษณ์ วิชาพร	ตัวแทน	หมู่ที่ ๓
๖. นายเกรียงศักดิ์ พันธุ์มาก	ตัวแทน	หมู่ที่ ๔
๗. นายวรวิทย์ พัฒน์ศิริ	ตัวแทน	หมู่ที่ ๔
๘. นางรุ่งทิพย์ ศิริเลิศวัฒนา	ตัวแทน	หมู่ที่ ๕
๙. นางทวิ พุ่มทอง	ตัวแทน	หมู่ที่ ๕
๑๐. นายปรีชา ใจเพชร	ตัวแทน	หมู่ที่ ๖
๑๑. นางสาวสุภาภรณ์ นะเริงหาย	ตัวแทน	หมู่ที่ ๖
๑๒. นางอารมณั์ เกษทวี	ตัวแทน	หมู่ที่ ๗
๑๓. นางมะลิ ประเสริฐศรี	ตัวแทน	หมู่ที่ ๘
๑๔. นางสาวภาพ ทศนภาค	ตัวแทน	หมู่ที่ ๘
๑๕. นายสมพงษ์ โพธิ์นาคคำ	ตัวแทน	หมู่ที่ ๙
๑๖. นางชูศรี ทวีการไถ	ตัวแทน	หมู่ที่ ๙
๑๗. นายสมพงษ์ โพธิ์นางคำ	ตัวแทน	หมู่ที่ ๙
๑๘. นางน้ำฝน เหล่ารอด	ตัวแทน	หมู่ที่ ๙
๑๙. ดร.สมบัติ นวลระออง	เลขานุการ	

อำนาจหน้าที่

๑. ขับเคลื่อนกิจกรรมการคุ้มครองทางสังคมวิถีพุทธกับการรองรับสังคมสูงวัยระดับตำบลด้านสิ่งแวดล้อม ประจำตำบลหนองนมวัว อำเภอลาดยาว จังหวัดนครสวรรค์
๒. ประชาสัมพันธ์ สร้างความเข้าใจกับประชาชนในการขับเคลื่อนกิจกรรมการคุ้มครองทางสังคมวิถีพุทธกับการรองรับสังคมสูงวัยระดับตำบลด้านสิ่งแวดล้อม ประจำตำบลหนองนมวัว อำเภอลาดยาว จังหวัดนครสวรรค์
๓. กำกับ ติดตามการขับเคลื่อนกิจกรรมการคุ้มครองทางสังคมวิถีพุทธกับการรองรับสังคมสูงวัยระดับตำบลด้านสิ่งแวดล้อม ประจำตำบลหนองนมวัว อำเภอลาดยาว จังหวัดนครสวรรค์

๔.๒ การพัฒนาสิ่งแวดล้อมวิถีพุทธกับการรองรับสังคมสูงวัยระดับตำบล

ผลสรุปจากการประชุมตำบลหนองนมวัว ได้นำไปสู่การคัดเลือกและประชุมนักจัดการชุมชนด้านสิ่งแวดล้อม และตัวแทนคณะกรรมการกลางเพื่อเป็นการสร้างฉันทามติสู่การขับเคลื่อนการพัฒนาสิ่งแวดล้อมวิถีพุทธกับการรองรับสังคมสูงวัยระดับตำบลใน ๓ มิติ คือ ๑) การพัฒนาสภาพแวดล้อมโดยเฉพาะพื้นที่ส่งเสริมสุขภาพกายและสุขภาพจิต ๒) การพัฒนาสภาพแวดล้อมภายนอก โดยเฉพาะเส้นทางสัญจร พื้นที่ทางเท้า ทางข้าม ทางแยก ป้ายจราจร รวมถึงพื้นที่สีเขียวในตำบล และ ๓) การพัฒนาสิ่งแวดล้อมด้านที่อยู่อาศัยที่เหมาะสมของผู้สูงวัยทั้งในมิติของความสะอาด การใช้ชีวิตสะดวกปลอดภัย มีกัลยาณมิตร นักบริหารวิถีพุทธ หรือลูกหลานคอยดูแล มีอาหารพอเพียง มีอากาศถ่ายเท สดชื่น ปลอดภัย และมีเครื่องอำนวยความสะดวก โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๑. การพัฒนาสภาพแวดล้อมโดยเฉพาะพื้นที่ส่งเสริมสุขภาพกายและสุขภาพจิต

ในการพัฒนาสภาพแวดล้อมด้านพื้นที่ส่งเสริมสุขภาพเพื่อผู้สูงวัยทั้งในเรื่องของการพัฒนาด้านสุขภาพกาย นักจัดการชุมชนด้านสิ่งแวดล้อมพร้อมด้วยคณะกรรมการกลางซึ่งนำโดย พระมหาสุภักดิ์ วิโรช เจ้าอาวาสวัดหนองกระดุกเนื้อ ได้ร่วมกันพัฒนาพื้นที่ลานวัดหนองกระดุกเนื้อซึ่งเป็นพื้นที่สาธารณะที่อยู่ในใจกลางชุมชน โดยการจัดระเบียบและขยายลานกิจกรรมให้โล่ง กว้าง เพื่อให้เป็นที่รองรับการออกกำลังกาย กิจกรรมสันทนาการ การชักชวนและจัดแสดงทางวัฒนธรรม รวมถึงกิจกรรมอื่น ๆ ที่เหมาะสมให้กับผู้สูงวัยที่อยู่ในชุมชน ทั้งนี้เพื่อให้ผู้สูงวัยในชุมชนและในตำบลสามารถเข้าถึงได้โดยสะดวก มีความสะอาด ปลอดภัย และเริ่มปรับปรุงพัฒนาสู่ความเป็นอารยสถาปัตย์ ทั้งในเรื่องทางขึ้น ทางลาด รวมถึงห้องน้ำสำหรับผู้สูงวัย ซึ่งจะมีการพัฒนาปรับปรุงให้สามารถที่จะรองรับกับจำนวนผู้สูงวัยที่จะมาเข้าร่วมกิจกรรมโรงเรียนผู้สูงวัยที่เริ่มเปิดการเรียนการสอนหลังจากที่สถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคไวรัสโคโรนา (COVID-๑๙) โดยในวันที่ ๒๔ มิถุนายน ๒๕๖๕ ทางคณะผู้วิจัยได้เชิญ ผศ.ดร.สามารถ สุขุปรากร นักวิจัยและวิศวกรอาวุโสและคณะ ที่มีความเชี่ยวชาญเกี่ยวกับการจัดการสิ่งแวดล้อมและการก่อสร้างอารยสถาปัตย์ มาปรึกษาหารือและให้ความรู้ ให้ข้อเสนอแนะ เพื่อการปรับปรุงพัฒนาทางขึ้น ทางลาด และพื้นที่โดยรวมของวัดหนองกระดุกเนื้อ เพื่อให้สามารถรองรับกับการส่งเสริมสุขภาพผู้สูงวัย และเป็นส่วนหนึ่งในการส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาด้านสุขภาพกายของผู้สูงวัยในชุมชนหนองกระดุกเนื้อและในตำบลหนองนมวัว รวมถึงเป็นการอำนวยความสะดวกที่จะทำให้การดำเนินชีวิตประจำวันของผู้สูงวัยในโอกาสที่ได้มาทำบุญ ณ วัดหนองกระดุกเนื้อ หรือมาร่วมกิจกรรมการกุศล งานบุญ งานประเพณี จะได้รับความสะดวก สบาย ปลอดภัย

ภาพที่ ๔.๔ การประชุมร่วมผู้แทนนักจัดการชุมชนด้านด้านสิ่งแวดล้อมกับทีมวิศวกร

ภาพที่ ๔.๕ คณะกรรมการกลางและนักจัดการชุมชนด้านสิ่งแวดล้อมติดตามความก้าวหน้า
ในการพัฒนาสภาพแวดล้อมโดยเฉพาะพื้นที่ส่งเสริมสุขภาพกาย

ภาพที่ ๔.๖ การใช้พื้นที่สาธารณะเพื่อการสันทนาการและการอนุรักษ์ประเพณีวัฒนธรรม

ภาพที่ ๔.๗ การใช้พื้นที่เพื่อเป็นส่วนหนึ่งในการพัฒนาสุขภาพกาย สุขภาพจิต (โรงเรียนผู้สูงอายุ)

ในขณะเดียวกันในการส่งเสริมพัฒนาในเรื่องของสุขภาพจิตนั้น ทางคณะกรรมการกลาง พร้อมด้วยทีมงานนักจัดการชุมชนด้านสิ่งแวดล้อมและนักบริหารชุมชนวิถีพุทธ ก็ได้ขอความร่วมมือกับเจ้าอาวาสวัดทุกวัดในเขตตำบลหนองนมวัวให้จัดกิจกรรมหรือโครงการเพื่อเป็นการส่งเสริมพัฒนาในเรื่องของสุขภาพจิต โดยการประพุดิปฏิบัติในการให้ทาน โดยการทำบุญในทุกวันพระหรือวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา รวมถึงวันสำคัญของชีวิตหรือบุคคลในครอบครัว เป็นต้นว่า วันเกิด และการสนับสนุนให้ผู้คนในชุมชนรวมถึงผู้สูงวัยหมั่นรักษาศีล เจริญจิตภาวนา หรือมีการจัดปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน เพื่อเป็นการพัฒนากล่อมเกลาด้านจิตใจให้ผู้สูงวัยตามที่เห็นสมควร

ภาพที่ ๔.๘ การใช้พื้นที่เพื่อเป็นส่วนหนึ่งในการพัฒนากล่อมเกลาด้านจิตใจให้ผู้สูงวัย

๒. การพัฒนาสภาพแวดล้อมภายนอก

ในการพัฒนาสภาพแวดล้อมภายนอก โดยเฉพาะพื้นที่โดยรวมของชุมชนทั้งเส้นทางสัญจรในชุมชนซึ่งจะต้องมีการจัดทำพื้นที่ทางเท้า ทางข้ามหรือทางม้าลายให้มีมาตรฐาน เพื่อให้ผู้สูงวัยสามารถใช้พื้นที่ในการเดินทางหรือสัญจรได้อย่างสะดวกและปลอดภัย รวมทั้งการกำหนดจุดที่เป็นทางข้ามตามเส้นทางหลักสายนครสวรรค์-ลาดยาว หรือในเส้นทางรองตามชุมชนหมู่บ้าน เพื่อให้ผู้สูงวัยที่เริ่มจะมีการเคลื่อนไหวที่ช้าลงได้เดินทางหรือข้ามถนนอย่างปลอดภัย ซึ่งในเรื่องนี้ทางคณะผู้วิจัยพร้อมด้วยผู้นำชุมชนและทีมงานนักจัดการชุมชนด้านสิ่งแวดล้อมได้ทำหนังสือยื่นเสนอต่อผู้อำนวยการแขวงทางหลวงนครสวรรค์ที่ ๑ เพื่อให้บรรจุกิจกรรมและโครงการจัดทำแผนป้ายจราจร

สัญญาณไฟจราจร การทาสีจุดทางร่วม ทางแยก เพื่อที่ทางแขวงทางหลวงนครสวรรค์ที่ ๑ จะได้สนับสนุนงบประมาณเพื่อการดำเนินการปรับปรุงและแก้ไขปัญหาข้างต้นในงบประมาณถัดไป

ที่ อว. ๘๐๖๒.๑(๔)/๓๗๕๗

วิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์ ๙๙๙ หมู่ ๖
ตำบลนครสวรรค์ออก อำเภอเมือง
จังหวัดนครสวรรค์ ๖๐๐๐๐

๑ สิงหาคม ๒๕๖๕

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์ติดตั้งป้ายสัญญาไฟแจ้งเตือนและตีเส้นทางม้าลายบริเวณปากทางเข้าวัดหนองกระดุกเนื้อ ตำบลหนองมะวี อำเภอลาดยาว จังหวัดนครสวรรค์ (ถนนหมายเลข ๓๐๗๒ กม. ๓๔)

เรียน ผู้อำนวยการแขวงทางหลวงนครสวรรค์ที่ ๑

ตามที่ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครสวรรค์ ขับเคลื่อนโครงการ “การคุ้มครองทางสังคมเพื่อรองรับสังคมสูงวัยระดับตำบล” เพื่อสร้างระบบ กลไก และเตรียมความพร้อมในการคุ้มครองและดูแลผู้สูงอายุที่อยู่ในครอบครัว ชุมชน หมู่บ้าน หรือในตำบล ใน ๔ มิติ คือ ด้านเศรษฐกิจ สังคม สุขภาพ และสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะในมิติด้านสิ่งแวดล้อมนั้นจากการลงพื้นที่ขับเคลื่อนโครงการพบว่า ถนนหมายเลข ๓๐๗๒ กม. ๓๔ บริเวณปากทางเข้าวัดหนองกระดุกเนื้อ ตำบลหนองมะวี ในแต่ละวันจะมีเด็กและเยาวชน ประชาชน ผู้สูงอายุ พระภิกษุสามเณรใช้สัญจรข้ามไปมาจำนวนมาก ถือเป็นจุดเสี่ยง จุดอันตรายสำหรับสำหรับผู้สัญจรข้ามไปมาในบริเวณนั้น

ในการนี้ เพื่อเป็นการป้องกันการสูญเสียและเพื่อความปลอดภัยของเด็กและเยาวชน ประชาชน ผู้สูงอายุ ที่ใช้สัญจรเข้า-ออกชุมชนในแต่ละวัน รวมถึงพระภิกษุสามเณรของวัดหนองกระดุกเนื้อกว่า ๑๐๐ รูป ที่ต้องเดินข้ามไปรับบิณฑบาตในตอนเช้าในอีกฝั่งหนึ่งของถนนหมายเลข ๓๐๗๒ บริเวณ กม. ๓๔ จึงใคร่ขอความอนุเคราะห์มายังแขวงทางหลวงนครสวรรค์ที่ ๑ ได้โปรดติดตั้งป้ายสัญญาไฟแจ้งเตือน รวมถึงการตีเส้นทางม้าลายบริเวณทางข้ามหน้าปากทางเข้าวัดหนองกระดุกเนื้อ ตำบลหนองมะวี เพื่อให้รถหรือยานพาหนะที่สัญจรผ่านไป-มาได้ลดความเร็วและใช้ความระมัดระวังในการขับขี่ เพื่อลดหรือป้องกันอุบัติเหตุหรือการสูญเสียที่จะติดตามมา

จึงเรียนมาเพื่อโปรดทราบและขอความเมตตาอนุเคราะห์ในประเด็นข้างต้น

ขอแสดงความนับถือ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อัครเดช พรหมกัลป์)
รองผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์ ฝ่ายวิชาการ
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครสวรรค์
ผู้รับผิดชอบโครงการ

ผู้ประสานงาน : ดร.รัตติยา เหนืออำนาจ โทร. ๐๙๙ - ๒๙๖๙๒๒๙

ภาพที่ ๕.๙ หนังสือยื่นนำเรียนผู้อำนวยการแขวงทางหลวงนครสวรรค์ที่ ๑ เพื่อแก้ไขปัญหา

ภาพที่ ๔.๑๐ พื้นที่จุดเสี่ยง จุดอันตรายที่จะให้แนวทางหลวงนครสวรรค์ที่ ๑ แก้ไขปัญหา

ภาพที่ ๔.๑๑ ตัวอย่างการแก้ไขปัญหที่เสนอให้แนวทางหลวงนครสวรรค์ที่ ๑ สนับสนุน

ขณะเดียวกันในการพัฒนาพื้นที่สีเขียวและความร่มรื่นในตำบลนั้น จากการประชุมประชาคมที่ประชุมมีความเห็นร่วมกันว่าองค์การบริหารส่วนตำบลหนองนมวัว วัดทุกวัด หรือชุมชนหมู่บ้านทั้ง ๙ หมู่บ้านควรที่จะจัดโครงการปลูกป่าหรือเพิ่มพื้นที่สีเขียวให้กับชุมชน ทั้งที่เป็นไม้ยืนต้น ไม้ผล พืชล้มลุก แม้กระทั่งไม้ดอกไม้ประดับหรือพืชสวนครัวรั้วกินได้ตามแนวรั้วบ้าน เพื่อเสริมสร้างความสดชื่น แจ่มใส อากาศถ่ายเท ร่มรื่น ร่มเย็น และสร้างความสบายตาให้กับผู้สูงวัย ผู้ที่มาพบเห็น หรือผู้มาเยี่ยมเยือน ซึ่งตลอดระยะเวลาในการขับเคลื่อนงานวิจัย โดยเฉพาะในห้วงเวลาการจำนำพระราชของคณะสงฆ์ ซึ่งเป็นช่วงฤดูฝน มีฝนตกชุก หลายชุมชนก็ได้ร่วมกันปลูกต้นไม้รวมถึงไม้ดอกไม้ประดับในบ้านและในชุมชนของตนเอง ทั้งนี้ในกิจกรรมปลูกต้นไม้เพื่อคืนความร่มรื่นและสวยงามนั้น ยังได้รับเกียรติจาก นายชยันต์ ศิริมาศ ผู้ว่าราชการจังหวัดนครสวรรค์ ได้เป็นประธานในการปลูกต้นไม้รวงผึ้ง ซึ่งเป็นพรรณไม้ประจำพระองค์ รัชกาลที่ ๑๐ ณ บริเวณวัดหนองกระดุกเนื้อเป็นปฐมฤกษ์ด้วย

ภาพที่ ๔.๑๒ นายชยันต์ ศิริมาศ ผู้ว่าราชการจังหวัดนครสวรรค์ ปลูกต้นไม้รวงผึ้งเป็นปฐมฤกษ์

ภาพที่ ๔.๑๓ การปลูกไม้ยืนต้นไม้ดอกไม้ประดับในชุมชนเพื่อความร่วมมือและความสวยงาม

ภาพที่ ๔.๑๔ ภาศึเครือข่ายจิตอาสาและเครือข่ายพลังบวรร่วมกิจกรรมรักษาความสะอาดของชุมชน

๓. การพัฒนาสิ่งแวดล้อมด้านที่อยู่อาศัยที่เหมาะสมของผู้สูงวัย

การพัฒนาสิ่งแวดล้อมด้านที่อยู่อาศัยที่เหมาะสมของผู้สูงวัย โดยเฉพาะเรื่องของการเป็นระเบียบ เรียบร้อย สะอาด สะดวก ปลอดภัย มีข้าวปลาอาหารที่พอเพียง มีอากาศถ่ายเท สดชื่น ปลอดภัย มีเครื่องอำนวยความสะดวก โดยเฉพาะเตียงและเครื่องนอนที่สะอาด ปลอดภัย และที่สำคัญคือการสนับสนุน ส่งเสริมให้ในแต่ละหลังคาเรือนที่มีผู้สูงวัยควรมีลูก มีหลาน หรือมี กัลยาณมิตรที่เป็นเพื่อนบ้าน รวมถึงนักบริบาลชุมชน อสม./อพม. หรืออปพร. หมั่นสอดส่องและคอย ดูแลอย่างใกล้ชิด ทั้งนี้เพื่อลดความเครียด และสามารถที่จะสนับสนุนช่วยเหลือได้อย่างทันท่วงทีใน กรณีที่เกิดปัญหาหรือภาวะฉุกเฉินเร่งด่วน ซึ่งตลอดระยะเวลาที่มีการขับเคลื่อนงานวิจัยที่ทีมงานนัก จัดการชุมชนด้านสิ่งแวดล้อมและนักบริบาลชุมชนวิถีพุทธที่อยู่ภายใต้แผนงานวิจัยการคุ้มครองทาง สังคมวิถีพุทธกับการรองรับสังคมสูงวัยระดับตำบล ในลักษณะของการทำงานร่วมกันแบบภาคี เครือข่ายพลังบรรพบุรุษได้ร่วมกันสนับสนุน ช่วยเหลือ และดูแลสภาพแวดล้อมที่จำเป็นภายในเคหะสถานที่พักอาศัยของผู้สูงวัย โดยเฉพาะในกลุ่มผู้สูงวัยที่อยู่ตัวคนเดียวหรือมีฐานะยากจน ให้สามารถดำรงชีพ อยู่ได้ด้วยความรักและความอบอุ่น

ภาพที่ ๔.๑๕ นักจัดการชุมชนด้านสิ่งแวดล้อมและนักบริหารชุมชนวิถีพุทธรวมถึงภาคีเครือข่ายระดับตำบลและอำเภอ ร่วมพัฒนาและสนับสนุนสิ่งแวดล้อมด้านที่อยู่อาศัยของผู้สูงอายุในตำบล

๔.๓ ชุดความรู้การพัฒนาสิ่งแวดล้อมวิถีพุทธกับการรองรับสังคมสูงวัยระดับตำบล

การนำเสนอผลการวิจัยในข้อนี้เป็นการดำเนินการตามวัตถุประสงค์การวิจัยข้อ ๓ เพื่อถอดบทเรียนการพัฒนาสิ่งแวดล้อมวิถีพุทธกับการรองรับสังคมสูงวัยระดับตำบล เป็นขั้นตอนที่ ๓ สังเกต ติดตาม และประเมินผลการขับเคลื่อนกิจกรรมฯ เป็นการประเมินกระบวนการชุมชน โดยใช้แบบจำลองการประเมิน CIPPI (CIPPI Model) เพื่อประเมินผล ตามองค์ประกอบ ๕ ด้าน คือ ด้านบริบท ด้านปัจจัยนำเข้า ด้านกระบวนการ ด้านผลผลิต และด้านผลกระทบ แหล่งข้อมูลด้านบุคคล ได้แก่ นักจัดการชุมชน ประชาชนในตำบลหนองนมวัว และการประเมินผลจากการสังเกตการณ์ของนักวิจัย และผู้ร่วมวิจัยท้องถิ่น การให้ความร่วมมือ การทำกิจกรรม และผลการดำเนินการตามโครงการที่วางไว้ และขั้นตอนที่ ๔ สะท้อนผลการขับเคลื่อนกิจกรรมฯ การจัดเวทีประชาคมเพื่อคืบข้อมูลสู่ชุมชนและถอดบทเรียนการทำงาน โดยมีเป้าหมายให้เกิดการแบ่งปัน แลกเปลี่ยนเรียนรู้ผ่านการเล่าประสบการณ์จากวิธีการทำงาน เพื่อค้นหาความรู้ว่าเกิดอะไรขึ้นบ้าง ทำไปจึงเป็นเช่นนั้น ผ่านการประชุมของผู้นำชุมชน ตัวแทนภาคประชาชน ตัวแทนภาครัฐและคณะสงฆ์ในพื้นที่ โดยจัดการประชุมขึ้นในวันอังคารที่ ๒๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๖ ณ วัดหนองกระดุกเนื้อ ตำบลหนองนมวัว อำเภอลาดยาว จังหวัดนครสวรรค์ มีผู้เข้าร่วมประชุมจำนวน ๔๐ รูป/คน

๔.๓.๑ การประเมินกระบวนการชุมชน โดยใช้แบบจำลองการประเมิน CIPPI (CIPPI Model) เพื่อประเมินผล ตามองค์ประกอบ ๕ ด้าน คือ ด้านบริบท ด้านปัจจัยนำเข้า ด้านกระบวนการ ด้านผลผลิต และด้านผลกระทบ แหล่งข้อมูลด้านบุคคล ได้แก่ นักจัดการชุมชน ประชาชนในตำบลหนองนมวัว เพื่อการตัดสินใจโดยวิธีเชิงระบบ (System Decision-Oriented Evaluation) เน้นการใช้วิธีเชิงระบบโดยมีจุดมุ่งหมายหลักเพื่อศึกษาประสิทธิผลของการนำองค์ความรู้ไปใช้ประโยชน์ทางการบริหารและการปฏิบัติ และสนับสนุนการตัดสินใจของผู้บริหาร การนำเสนอสารสนเทศที่เป็นประโยชน์ต่อการตัดสินใจคุณค่า ให้ทราบความสำเร็จ ประสิทธิภาพและประสิทธิผลของโครงการ ใช้การประเมินผลตามสภาพจริง (Authentic Assessment) ผ่านกระบวนการสังเกต บันทึก การรวบรวมข้อมูล ทักษะการคิด ความสามารถในการแก้ปัญหาและการแสดงออกที่เกิดจากการปฏิบัติในสภาพจริง และการสัมภาษณ์จากแกนนำและคณะทำงานที่ได้ร่วมขับเคลื่อนกิจกรรมโครงการ จำนวน ๔๐ รูปหรือคน พบว่า

๑) การประเมินด้านบริบท (Context Evaluation) โดยการศึกษาปัจจัยพื้นฐานที่นำไปสู่การพัฒนากิจกรรมการขับเคลื่อนโครงการฯ พบว่า

๑.๑) เป้าหมายโครงการมีความเป็นไปได้และในการกำหนดกิจกรรมต่าง ๆ มีความสอดคล้องกับสภาพชุมชน เนื่องจากก่อนการกำหนดกิจกรรมการพัฒนาฯ ได้มีการประชุมระดมความคิดเห็นกับตัวแทนชุมชน และภาคีเครือข่าย และจิตอาสาเพื่อกำหนดกิจกรรมที่เป็นประโยชน์กับชุมชนและสอดคล้องกับสภาพวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนในพื้นที่ทั้งยังมีความสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของงานวิจัย

๑.๒) ทุนทางวัฒนธรรมมีความเข้มแข็ง ตำบลหนองนมวัว อำเภอลาดยาว จังหวัดนครสวรรค์ เป็นชุมชนที่มีความหลากหลายทางชาติพันธุ์ ประกอบด้วย ลาวครั่ง มอญ และไทย ขณะเดียวกันยังมีประเพณี วัฒนธรรมที่ผูกพันกับพระพุทธศาสนา ประกอบกับการมีเครือข่ายพลัง

บวรระดับตำบลที่เข้มแข็ง และมีผู้นำทางคณะสงฆ์ในระดับพื้นที่มีวิสัยทัศน์ มีการทำงานที่เสียสละทุ่มเท และเป็นพี่เลี้ยงของชุมชนในตำบล ส่งผลให้การขับเคลื่อนกิจกรรมการพัฒนาสิ่งแวดล้อมวิถีพุทธกับการรองรับสังคมสูงวัยระดับตำบลใน ๓ มิติ คือ ๑) การพัฒนาสภาพแวดล้อมโดยเฉพาะพื้นที่ส่งเสริมสุขภาพกายและสุขภาพจิต ๒) การพัฒนาสภาพแวดล้อมภายนอก โดยเฉพาะเส้นทางสัญจรพื้นที่ทางเท้า ทางข้าม ทางแยก ป้ายจราจร รวมถึงพื้นที่สีเขียวในตำบล และ ๓) การพัฒนาสิ่งแวดล้อมด้านที่อยู่อาศัยที่เหมาะสมของผู้สูงวัยทั้งในมิติของความสะอาด การใช้ชีวิตสะดวกปลอดภัย มีกัลยาณมิตร นักบริหารวิถีพุทธ หรือลูกหลานคอยดูแล มีอาหารพอเพียง มีอากาศถ่ายเทสดชื่น ปลอดภัย และมีเครื่องอำนวยความสะดวก สามารถดำเนินการอย่างไร้รอยต่อ

๒) การประเมินปัจจัยป้อน (Input Evaluation) โดยการศึกษาปัจจัยภายนอกที่นำไปสู่การพัฒนากิจกรรมการขับเคลื่อนโครงการฯ พบว่า

๒.๑) ความศรัทธาในภาวะผู้นำทางจิตวิญญาณ การมีวิสัยทัศน์ของพระมหาสุภัก วิโรช เจ้าอาวาสวัดหนองกระดุกเนื้อ ตำบลหนองนมวัว อำเภอลาดยาวที่มีความมุ่งมั่น ตั้งใจและยึดประโยชน์ส่วนรวมเป็นที่ตั้ง ก่อให้เกิดกิจกรรม การพัฒนาในด้านต่าง ๆ เช่น การรณรงค์และชี้แจงข่าวสารต่าง ๆ แก่ชาวบ้านแบบเคาะประตูบ้าน การดูแลให้ความช่วยเหลือ ให้กำลังใจแก่ผู้สูงอายุ เด็กและคนในชุมชน การใช้ประโยชน์จากพื้นที่วัดเพื่องานสาธารณะประโยชน์ของชุมชน และส่วนราชการในพื้นที่ ฯลฯ เป็นหัวเรือใหญ่ในการขับเคลื่อนกิจกรรมต่าง ๆ ผ่านมติความเห็นชอบร่วมกันระหว่างบ้าน วัด ราชการและภาคีเครือข่าย สร้างการมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมต่าง ๆ ทำให้คนชุมชนเกิดความเลื่อมใส ศรัทธา และให้การยอมรับ ส่งผลให้การขับเคลื่อนกิจกรรมในด้านอื่น ๆ ก่อให้เกิดความ “เชื่อ ชอบ ช่วย” และบรรลุเป้าหมายร่วมกันในชุมชน

๒.๒) การบริหารจัดการชุมชนมีความเข้มแข็ง แกนนำและนักจัดการชุมชนทั้ง ๔ มิติในตำบลหนองนมวัวสามารถบริหารจัดการงาน มีความรับผิดชอบ ร่วมกันกับพี่เลี้ยงในชุมชนของทุกกิจกรรม และยังสามารถระดม ตัดสินใจ และกระจายทรัพยากรได้อย่างเหมาะสม

๒.๓) แกนนำชุมชน จิตอาสามีความเข้มแข็ง กระบวนการ กิจกรรมและแนวทางการขับเคลื่อนที่มีเป้าหมายส่งผลต่อการขับเคลื่อนกิจกรรมโดยตรง แต่ทั้งนี้คนซึ่งหมายรวมถึงแกนนำชุมชน จิตอาสาต้องมีคุณภาพ ประสิทธิภาพด้วยเช่นกัน การขับเคลื่อนกิจกรรมต่าง ๆ จำเป็นต้องอาศัยแกนนำชุมชนและจิตอาสาที่เปิดใจและกล้าที่จะแสดงความคิดเห็น ยอมรับข้อดี จุดที่ควรปรับปรุงเพื่อแสวงหาแนวทางในการปรับปรุงกระบวนการทำงานร่วมกันจึงจำเป็นที่จะต้องมีการระดมความคิดเห็นผ่านจนตงกลีออกมาเป็นข้อตกลงร่วมกันของชุมชน มีเป้าหมายร่วมกัน มีน้ำหนึ่งใจเดียวกัน กล้าคิด กล้าทำ กล้าปรับปรุง เปลี่ยนแปลงเมื่อเกิดข้อจำกัดต่าง ๆ ขึ้น

๒.๔) ศักยภาพชุมชน การขับเคลื่อนกิจกรรมในการพัฒนาชุมชนจำเป็นจะต้องประกอบด้วยองค์ประกอบของคนที่ดี งานที่ดี และชุมชนที่ดี รวมไปถึงการมีส่วนร่วมในการขับเคลื่อนทุกอย่างไปพร้อม ๆ กัน ดังนั้นการเสียสละ การมีส่วนร่วม การให้เกียรติกัน การเคารพในสิทธิและความคิดของผู้ร่วมงาน การประสานงานของคนในชุมชน นำมาซึ่งข้อตกลงร่วมกันของชุมชน ก่อให้เกิดการสร้างบรรยากาศที่ทำให้คนในชุมชนนำเรื่องที่ตนเองรู้ออกมาแบ่งปัน ถ่ายทอดและยกตัวอย่างเพื่อสร้างประโยชน์แก่สาธารณะ สร้างความเข้มแข็งให้เกิดแก่ชุมชน

๒.๕) การสนับสนุนจากภาครัฐและภาคีเครือข่าย วิทยาลัยการพัฒนาตำบลหนองนมวัว อำเภอลาดยาว จังหวัดนครสวรรค์ มีวิสัยทัศน์ซึ่งบ่งบอกทิศทางการพัฒนาของตำบล คือ “ตำบลหนองนมวัวเป็นตำบลน่าอยู่ ควบคุมผลผลิตการเกษตรที่ดีประชาชนมีการศึกษาและสุขภาพดี ถ้วนหน้า พัฒนาเศรษฐกิจชุมชนพร้อมเข้าสู่ประชาคมอาเซียน” รวมถึงการสนับสนุนจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และภาคีเครือข่ายอย่างสม่ำเสมอ

๓) การประเมินกระบวนการ (Process Evaluation) โดยการศึกษาต่อจากการประเมินบริบทและการประเมินปัจจัยป้อนเพื่อวิเคราะห์ว่ามีปัญหา อุปสรรค ข้อจำกัดอย่างไร ผลการประเมิน พบว่า

๓.๑) มีการสร้างข้อตกลงชุมชน เมื่อกำหนดเป้าหมายในการขับเคลื่อนกิจกรรมแล้วจำเป็นต้องการดำเนินการด้วยการสร้างความรู้ ความเข้าใจร่วมกันในชุมชนโดยผ่านการจัดประชุม การระดมความคิดเห็น และหาข้อตกลงร่วมกันในชุมชน กับตัวแทนชุมชน เพื่อร่วมกันวางแผน และกำหนดแนวทางในการขับเคลื่อนกิจกรรมต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้น และที่สำคัญยังก่อให้เกิดบรรยากาศ และวัฒนธรรมการทำงานแบบเกื้อกูล ถ้อยทีถ้อยอาศัยกัน และสร้างความร่วมมือให้เกิดขึ้นในชุมชน

๓.๒) ข้อจำกัดและแนวทางการแก้ไขในการขับเคลื่อนกิจกรรมฯ คือ การประสบปัญหาอุทกภัย ทำให้พื้นที่ชุมชน และพื้นที่การเกษตรซึ่งเป็นอาชีพหลักของประชาชนผู้ร่วมวิจัยได้รับความเสียหาย ต้องใช้ระยะเวลาในการดำเนินการแก้ไข และเพาะปลูกพืชเกษตรรอบใหม่ทดแทน จึงมีความจำเป็นต้องใช้ระยะเวลาในการฟื้นฟูและเยียวยาพอสมควร ส่งผลให้การขับเคลื่อนกิจกรรมต่าง ๆ ตามที่ได้กำหนดไว้เกิดความล่าช้าและหยุดชะงักลง จึงจำเป็นต้องเลื่อนกำหนดการตามความเหมาะสม

๔) การประเมินผลผลิต (Product Evaluation) เป็นการประเมินผลผลิตหรือผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นเมื่อสิ้นสุดโครงการว่าเป็นไปตามวัตถุประสงค์ ผลประเมิน พบว่า ผลสัมฤทธิ์ในการขับเคลื่อนกิจกรรมตามข้อตกลงของชุมชนที่ได้กำหนดไว้ ได้ดำเนินการขับเคลื่อนกิจกรรมเพื่อพัฒนาครบทุกกิจกรรม

๕) การประเมินผลกระทบ (Impact Evaluation) โดยการศึกษาภายหลังจากการเสร็จสิ้นโครงการแล้ว พบว่า มีผลกระทบในด้านต่าง ๆ เกิดขึ้น ดังนี้

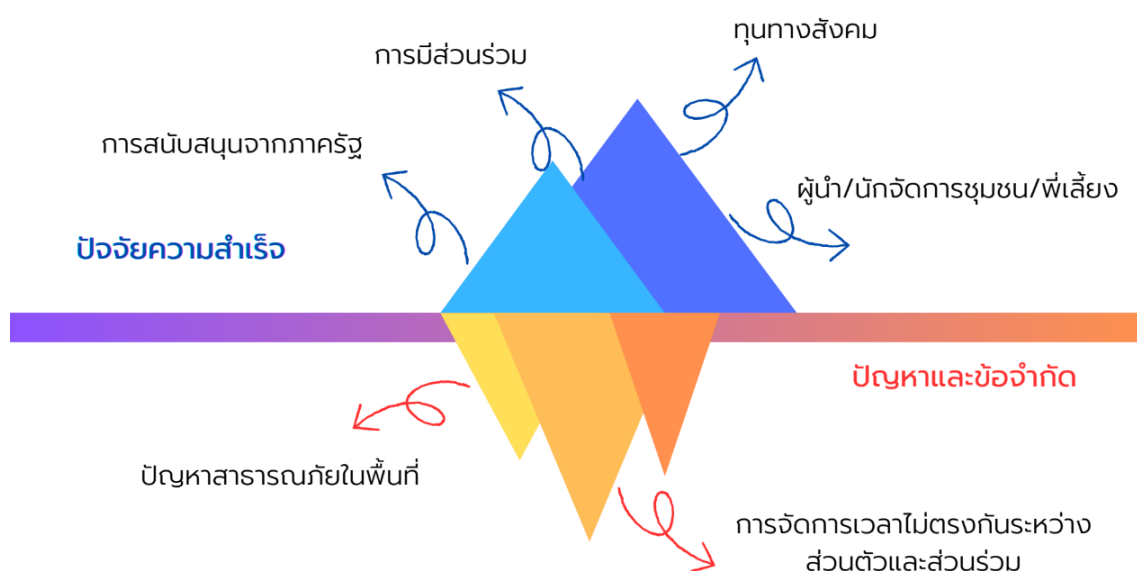
๕.๑) ความยั่งยืนของชุมชน ในการขับเคลื่อนกิจกรรมต่าง ๆ เปิดโอกาสให้กับทุกกลุ่มวัยในการร่วมดำเนินการเพื่อสร้างความคุ้นชิน สร้างการมีส่วนร่วมและสร้างความรู้สึกรัก และหวงแหนในวัฒนธรรมประเพณีของชุมชนเพื่อร่วมกันอนุรักษ์ สืบสาน รักษาและต่อยอดให้ยั่งยืน รวมถึงการอยู่ร่วมกันของคน ๓ วัยในตำบลหนองนมวัว อำเภอลาดยาว จังหวัดนครสวรรค์

๕.๒) มีการจัดตั้งศูนย์ช่วยเหลือสังคมตำบลหนองนมวัว โดยการมีส่วนร่วมระหว่างภาคีเครือข่าย เช่น คณะสงฆ์ กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ หมู่บ้านรักษาศีล ๕ เครือข่ายบวร กระทรวงสาธารณสุข มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และองค์การบริหารส่วนตำบลหนองนมวัว เพื่อช่วยเหลือ และเยียวยาในปัญหาผู้ป่วยติดเตียง ผู้พิการ และผู้ยากไร้

ภาพที่ ๔.๑๖ ศูนย์ช่วยเหลือสังคมตำบลหนองนวม

๔.๓.๒ ผลการถอดบทเรียน เพื่อสะท้อนผลการขับเคลื่อนกิจกรรม ผ่านเทคนิคการ ทบทวนหลังการขับเคลื่อนกิจกรรมเสร็จสิ้น (After Action Review: AAR) โดยมีเป้าหมายให้เกิดการ แบ่งปัน แลกเปลี่ยนเรียนรู้ผ่านการเล่าประสบการณ์จากวิธีการทำงาน เป็นขั้นตอนที่ ๔ สะท้อนผล การขับเคลื่อนกิจกรรมฯ ผลการวิจัย พบว่า

ภาพที่ ๔.๑๗ การวิเคราะห์ และถอดบทเรียน

การสะท้อนผลการขับเคลื่อนกิจกรรมฯ พบว่า

๑. ปัญหาและข้อจำกัด ประกอบด้วย

๑.๑ ปัญหาสาธารณภัยในพื้นที่

๑.๒ การจัดการเวลาไม่ตรงกันระหว่างส่วนตัวและส่วนรวม

ระยะเวลาช่วงปลายปี พ.ศ.๒๕๖๕ จังหวัดนครสวรรค์ประสบปัญหาอุทกภัยทำให้พื้นที่ทางการเกษตรเกิดความเสียหาย โดยเฉพาะในเขตพื้นที่ตำบลหนองนมวัวซึ่งเป็นพื้นที่ลาดต่ำ และเป็นแนวการไหลหลากของลำน้ำแม่วังค์ ทำให้พื้นที่หลายชุมชน หมู่บ้านที่อยู่ริมเหมืองหรือคูคลองได้รับผลกระทบจากมวลน้ำไหลป่าเข้าร่วมซึ่ง รวมถึงพื้นที่การเกษตรอีกหลายพื้นที่ จึงมีความจำเป็นต้องดำเนินการแก้ไขและเยียวยาอย่างเร่งด่วน ซึ่งก็ต้องใช้ระยะเวลาพอสมควรในการดำเนินการข้างต้น ส่งผลให้การขับเคลื่อนกิจกรรมต่าง ๆ ที่ต้องอาศัยความร่วมมือและร่วมแรงร่วมใจของคนในพื้นที่วิจัยหยุดชะงักลง

๒. ปัจจัยความสำเร็จ ประกอบด้วย

๒.๑ การสนับสนุนจากภาครัฐ จากการขับเคลื่อนกิจกรรมการพัฒนาฯ ในพื้นที่ พบว่า ได้รับการสนับสนุน และหนุนเสริมในกิจกรรมต่าง ๆ จากภาครัฐในพื้นที่ตั้งแต่นายอำเภอ ลาดยาว หัวหน้าส่วนงานราชการ และองค์การบริหารส่วนตำบลหนองนมวัวเป็นอย่างดี ในการร่วมขับเคลื่อนกิจกรรมในทุกมิติ ส่งผลให้การประสานงาน การบริหารจัดการโครงการ และการขับเคลื่อนกิจกรรมการพัฒนาฯ ประสบผลสำเร็จได้ตามเป้าประสงค์

๒.๒ การมีส่วนร่วม จากการขับเคลื่อนกิจกรรมการพัฒนาฯ ใน ๓ มิติ คือ ๑) การพัฒนาพื้นที่ส่งเสริมสุขภาพกายและสุขภาพจิต ๒) การพัฒนาสภาพแวดล้อมภายนอก โดยเฉพาะเส้นทางสัญจร พื้นที่ทางเท้า ทางข้าม ทางแยก ป้ายจราจร รวมถึงพื้นที่สีเขียวในตำบล และ ๓) การพัฒนาสิ่งแวดล้อมด้านที่อยู่อาศัยที่เหมาะสมของผู้สูงวัยทั้งในมิติของความสะอาด การใช้ชีวิตสะดวกปลอดภัย มีกัลยาณมิตร นักบริบาลวิถีพุทธ หรือลูกหลานคอยดูแล มีอาหารพอเพียง มีอากาศถ่ายเทสดชื่น ปลอดภัย และมีเครื่องอำนวยความสะดวก ซึ่งก็พบว่า นักจัดการชุมชนฯ แกนนำ ประชาชนในตำบล และผู้ที่สนใจได้ให้ความสนใจและเข้าร่วมกิจกรรมอย่างสม่ำเสมอ

๒.๓ ทุนทางสังคม จากการขับเคลื่อนกิจกรรมการพัฒนาฯ ในพื้นที่ พบว่า บริบททางสังคม ความเป็นเครือญาติ ส่งผลให้เกิดการส่งต่อภูมิปัญญา แนวคิด ทักษะที่ดีระหว่างคน ๓ วัย ในตำบล ทั้งยังรวมถึงทุนทางวัฒนธรรมที่มีความเข้มแข็ง และมีเครือข่ายจากภายนอกตำบล ในการสนับสนุนกิจกรรมต่าง ๆ

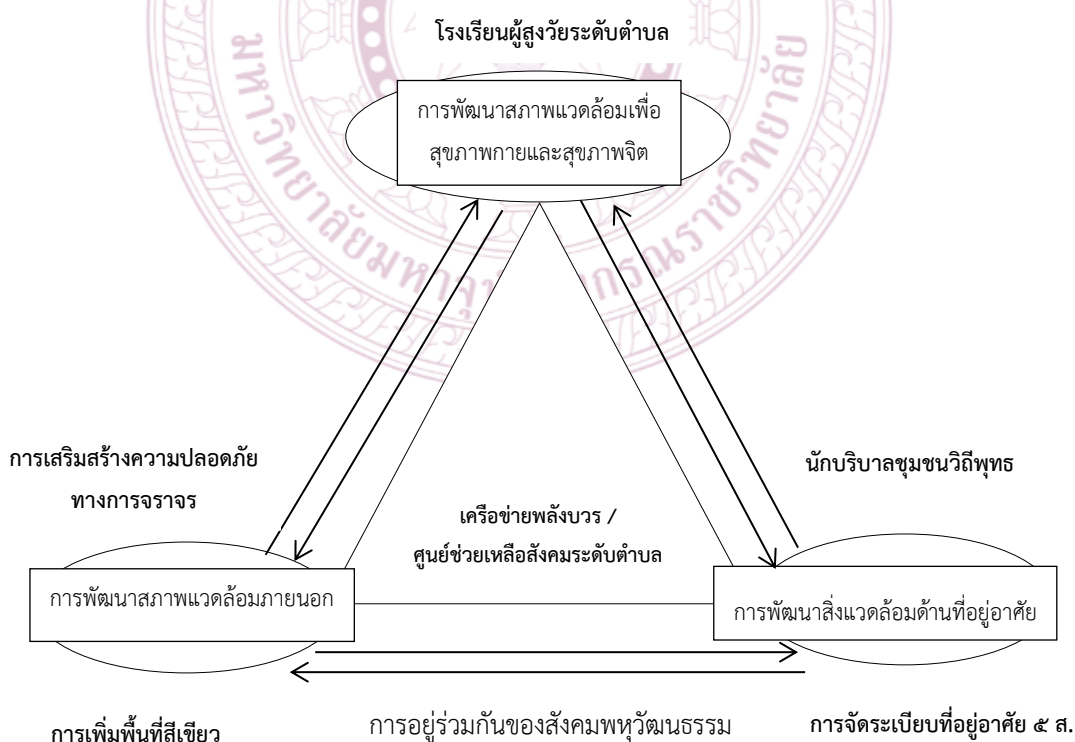
๒.๔ ผู้นำ/นักจัดการชุมชน/พี่เลี้ยง จากการขับเคลื่อนกิจกรรมฯ พบว่า ได้รับความร่วมมือจากผู้นำ นักจัดการชุมชน ในการให้การสนับสนุนอย่างเต็มที่ การประสานระหว่างเครือข่ายในการจัดอบรม ให้ความรู้เพื่อเพิ่มพูนทักษะ ศักยภาพแก่ประชาชนในตำบลหนองนมวัว และผู้ที่สนใจเข้าร่วมกิจกรรม รวมถึงยังมีจิตอาสา และบุคลากรทางการศึกษาร่วม พัฒนาศักยภาพพี่เลี้ยงในชุมชนเพื่อคอยสนับสนุน ให้คำแนะนำและให้การช่วยเหลือแก่ประชาชนในตำบล

ภาพที่ ๔.๑๘ เวทีประชาคมเพื่อคืนข้อมูลสู่ชุมชนและถอดบทเรียนการทำงานตำบลหนองม้ว

๔.๔ องค์ความรู้จากการวิจัย

จากการเก็บรวบรวมข้อมูลทั้งในเชิงเอกสาร (Documentary Research) และข้อมูลเชิงประจักษ์เชิงพื้นที่ที่ได้จากการสังเกต (Observations) ขณะเดียวกันก็จะมีการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) ในลักษณะการพรรณนาความ (Descriptive Presentation) ประกอบฐานข้อมูลภาพถ่ายกิจกรรม และการพรรณนาความประกอบการบรรยาย หรือข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้นเชิงพื้นที่เพื่อให้เห็นรูปแบบหรือกระบวนการที่ดำเนินการพัฒนา ปรับปรุง เปลี่ยนแปลงในเชิงกายภาพ และคุณภาพใน ๓ มิติ คือ ๑) การพัฒนาพื้นที่ส่งเสริมสุขภาพกายและสุขภาพจิต ๒) การพัฒนาสภาพแวดล้อมภายนอก โดยเฉพาะเส้นทางสัญจร พื้นที่ทางเท้า ทางข้าม ทางแยก บ้ายจราจร รวมถึงพื้นที่สีเขียวในตำบล และ ๓) การพัฒนาสิ่งแวดล้อมด้านที่อยู่อาศัยที่เหมาะสมของผู้สูงอายุทั้งในมิติของความสะอาด การใช้ชีวิตสะดวกปลอดภัย ในส่วนของการวิเคราะห์แบบประเมินผลที่ได้มานั้น จะมีการประเมินผลผ่านการทบทวนหรือหลังกิจกรรม AAR (After Action Review) เพื่อวิเคราะห์ว่าเกิดเหตุอะไร สาเหตุของการเกิด และจะสามารถดำเนินการให้ดีกว่าเดิมได้อย่างไร โดยเอาบทเรียนจากความสำเร็จและความล้มเหลวของการทำงานที่ผ่านมา เพื่อนำมาซึ่งการพัฒนาหรือการปรับปรุงการทำงาน การสะท้อนผลของกลุ่มทำงาน ความมีส่วนร่วมในการทบทวนสิ่งที่เกิดขึ้น อะไรคือสิ่งที่เกิดขึ้นจริง สาเหตุของการเกิดและสิ่งที่ได้เรียนรู้ ทั้งนี้สามารถนำมาประมวลและสรุปในภาพรวมเป็นองค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัยดังนี้

แผนภาพที่ ๔.๑๙ องค์ความรู้ในการพัฒนาสิ่งแวดล้อมวิถีพุทธกับการรองรับสังคมสูงวัยระดับตำบล

จากองค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัยในการพัฒนาสิ่งแวดล้อมวิถีพุทธกับการรองรับสังคมสูงวัยระดับตำบล พบว่า

การพัฒนาสิ่งแวดล้อมด้านที่อยู่อาศัยที่เหมาะสมของผู้สูงวัยถือเป็นพื้นฐานของการพัฒนาที่จะมีการขยายผลไปสู่การพัฒนาในบริบทที่กว้างยิ่งขึ้น ซึ่งในเรื่องของการพัฒนาที่อยู่อาศัยนั้นมีความจำเป็นและสำคัญเพราะจะมีส่วนสนับสนุน ส่งเสริมในเรื่องของสุขภาพกายและสุขภาพจิต โดยเฉพาะเรื่องของการดูแลสุขภาพความเป็นระเบียบ ระเบียบเรียบร้อย ความสะอาด สะดวก ปลอดภัย การมีข้าวปลาอาหารที่พอเพียง มีอากาศถ่ายเท สดชื่น ปลอดภัย มีเครื่องอำนวยความสะดวก โดยเฉพาะเตียงและเครื่องนอนที่สะอาด ปลอดภัย ขณะเดียวกันก็ควรที่จะมีลูกหลาน มีกัลยาณมิตร รวมถึงนักบริบาลชุมชน ทั้งที่เป็น อสม./อพม. หรืออปพร. หมั่นสอดส่องและคอยดูแลอย่างใกล้ชิด ทั้งนี้เพื่อลดความเครียด และสามารถที่จะสนับสนุนช่วยเหลือได้อย่างทันท่วงทีในกรณีที่เกิดปัญหาหรือภาวะฉุกเฉินเร่งด่วน

ในการพัฒนาสภาพแวดล้อมภายนอก โดยเฉพาะพื้นที่โดยรวมของชุมชนทั้งเส้นทางสัญจรในชุมชนซึ่งจะต้องมีการจัดทำพื้นที่ทางเท้า ทางข้ามหรือทางม้าลายให้มีมาตรฐาน เพื่อให้ผู้สูงวัยสามารถที่จะใช้พื้นที่ในการเดินทางหรือสัญจรได้อย่างสะดวกและปลอดภัย รวมทั้งการกำหนดจุดที่เป็นทางข้ามตามเส้นทางหลักสาย สายรองตามชุมชนหมู่บ้าน เพื่อให้ผู้สูงวัยที่เริ่มจะมีการเคลื่อนไหวที่ช้าลงได้เดินทางหรือข้ามถนนอย่างปลอดภัย ขณะเดียวกันในการพัฒนาพื้นที่สีเขียวเพื่อสร้างความร่มรื่น ร่มเย็น โดยการจัดโครงการปลูกป่าหรือเพิ่มพื้นที่สีเขียวให้กับชุมชน ทั้งที่เป็นไม้ยืนต้น ไม้ผล พืชล้มลุก ไม้ดอกไม้ประดับ หรือพืชสวนครัวตามแนวรั้วบ้าน ทั้งนี้เพื่อเสริมสร้างความสดชื่น แจ่มใส อากาศถ่ายเท ร่มรื่น ร่มเย็น และสร้างความสบายตาให้กับผู้สูงวัย ผู้ที่มาพบเห็น หรือผู้ที่มาเยี่ยมเยือน

ในการพัฒนาสภาพแวดล้อมด้านพื้นที่ส่งเสริมสุขภาพเพื่อผู้สูงวัย ทั้งในเรื่องของการพัฒนาด้านสุขภาพกาย ควรมีการพัฒนาพื้นที่ลานวัดซึ่งเป็นพื้นที่สาธารณะในใจกลางชุมชน เพื่อให้เป็นที่รองรับการออกกำลังกาย กิจกรรมสันทนาการ การชักซ้อมหรือจัดแสดงทางวัฒนธรรม รวมถึงกิจกรรมอื่น ๆ ที่เหมาะสมให้กับผู้สูงวัยที่อยู่ในชุมชน ทั้งนี้เพื่อให้ผู้สูงวัยในชุมชนและในตำบลสามารถเข้าถึงได้โดยสะดวก มีความสะอาด ปลอดภัย รวมถึงการพัฒนาปรับปรุงสู่ความเป็นอารยสถาปัตย์ ทั้งในเรื่องทางขึ้น ทางลาด ห้องน้ำสำหรับผู้สูงวัย เป็นการอำนวยความสะดวกที่จะทำให้การดำเนินชีวิตประจำวันของผู้สูงวัยที่จะมาร่วมกิจกรรมการกุศล งานบุญ งานประเพณี จะได้รับความสะดวกสบาย ปลอดภัย และเข้าร่วมกิจกรรมตามหลักสูตรที่โรงเรียนผู้สูงวัยได้กำหนดขึ้น ซึ่งจะเป็นส่วนหนึ่งในการส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาด้านสุขภาพกายของผู้สูงวัยในตำบล

บทที่ ๕

สรุป อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง “การพัฒนาสิ่งแวดล้อมวิถีพุทธกับการรองรับสังคมสูงวัยระดับตำบล” มีวัตถุประสงค์ ๓ ข้อ คือ ๑) เพื่อศึกษาวิเคราะห์สภาพสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสมกับการรองรับสังคมสูงวัยระดับตำบลหนองนมวัว อำเภอลาดยาว จังหวัดนครสวรรค์ ๒) เพื่อพัฒนาสิ่งแวดล้อมวิถีพุทธกับการรองรับสังคมสูงวัยระดับตำบลหนองนมวัว อำเภอลาดยาว จังหวัดนครสวรรค์ และ ๓) เพื่อถอดบทเรียนการพัฒนาสิ่งแวดล้อมวิถีพุทธกับการรองรับสังคมสูงวัยระดับตำบลหนองนมวัว อำเภอลาดยาว จังหวัดนครสวรรค์

ทั้งนี้ผู้วิจัยได้กำหนดระเบียบวิธีวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research: PAR) โดยการศึกษาในเชิงเอกสาร (Documentary Study) และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง รวมถึงข้อมูลเชิงประจักษ์เชิงพื้นที่ที่ได้จากการสังเกต (Observations) ขณะเดียวกันก็จะวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) ในลักษณะการพรรณนาความ (Descriptive Presentation) ประกอบฐานข้อมูลภาพถ่ายกิจกรรม และการพรรณนาความประกอบการบรรยาย หรือข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้นเชิงพื้นที่เพื่อให้เห็นรูปแบบหรือกระบวนการที่ดำเนินการพัฒนา ปรับปรุงเปลี่ยนแปลงในเชิงกายภาพและคุณภาพใน ๓ มิติ คือ ๑) การพัฒนาพื้นที่ส่งเสริมสุขภาพกายและสุขภาพจิต ๒) การพัฒนาสภาพแวดล้อมภายนอก โดยเฉพาะเส้นทางสัญจร พื้นที่ทางเท้า ทางข้ามทางแยก ป้ายจราจร รวมถึงพื้นที่สีเขียวในตำบล และ ๓) การพัฒนาสิ่งแวดล้อมด้านที่อยู่อาศัยที่เหมาะสมของผู้สูงวัยทั้งในมิติของความสะอาด การใช้ชีวิตสะดวกปลอดภัย ในส่วนของการวิเคราะห์แบบประเมินผลที่ได้มานั้น จะมีการประเมินผลผ่านการทบทวนหรือหลังกิจกรรม AAR (After Action Review) เพื่อวิเคราะห์ว่าเกิดเหตุอะไร สาเหตุของการเกิด และจะสามารถดำเนินการให้ดีกว่าเดิมได้อย่างไร โดยเอาบทเรียนจากความสำเร็จและความล้มเหลวของการทำงานที่ผ่านมา เพื่อนำมาซึ่งการพัฒนาหรือการปรับปรุงการทำงาน การสะท้อนผลของกลุ่มทำงาน ความมีส่วนร่วมในการทบทวนสิ่งที่เกิดขึ้น อะไรคือสิ่งที่เกิดขึ้นจริง สาเหตุของการเกิดและสิ่งที่ได้เรียนรู้ ทั้งนี้คณะผู้วิจัยขอเสนอข้อมูลโดยสรุป ดังนี้

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

๕.๒ อภิปรายผลการวิจัย

๕.๓ ข้อเสนอแนะ

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

ผลการวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยจะกล่าวถึงประเด็นต่าง ๆ ที่สำคัญในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนเชิงสร้างสรรค์ โดยสรุปตามลำดับดังนี้

๕.๑.๑ สภาพแวดล้อมที่เหมาะสมกับการรองรับสังคมสูงวัยระดับตำบล

ปัญหาสำคัญที่เกี่ยวกับสภาวะแวดล้อมที่จะนำไปสู่การปรับปรุง พัฒนา ให้เหมาะสมกับการรองรับสังคมสูงวัยระดับตำบลที่ทุกคน ทุกฝ่ายได้ร่วมกันเสนอและร่วมกันสรุปจากเวทีประชาคมระดับตำบล พบว่า ตำบลหนองนมวัวมีปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมและผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมที่เกี่ยวข้องกับพัฒนาเชิงพื้นที่เพื่อการรองรับสังคมสูงวัยระดับตำบล ดังนี้

๑) ปัญหาสภาวะแวดล้อมด้านพื้นที่ส่งเสริมสุขภาพกายและสุขภาพจิตสำหรับผู้สูงวัยในชุมชน พอประสบปัญหาการแพร่ระบาดของโรคไวรัสโคโรนา ๒๐๑๙ (COVID-๑๙) ในระลอกล่าสุดกิจกรรมต่าง ๆ ก็ได้หยุดลง จะเหลือเพียงกิจกรรมการพัฒนาด้านสุขภาพจิตที่ผู้สูงวัยยังมีโอกาสได้เข้าร่วมกิจกรรมทำบุญตักบาตร รักษาศีล และฝึกปฏิบัติธรรมเนื่องในวันพระและวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา หรือวันสำคัญที่เกี่ยวข้องกับสถาบันพระมหากษัตริย์

๒) ปัญหาสภาวะแวดล้อมภายนอก โดยเฉพาะปัญหาเส้นทางสัญจรในชุมชน ทั้งพื้นที่ทางเท้า ทางข้าม ทางแยก รวมถึงการรักษาพื้นที่สีเขียวและความร่มรื่นในชุมชนยังมีปริมาณที่น้อยลง

๓) ปัญหาสภาวะแวดล้อมภายในที่อยู่อาศัยของผู้สูงวัย หลายครอบครัวยังขาดความพร้อมอันเนื่องมาจากฐานะทางการเงิน จึงทำให้ผู้สูงวัยในตำบลดำรงชีวิตแบบตามมีตามเกิด

ในการออกแบบภาพอนาคตด้านสภาวะแวดล้อมที่เหมาะสมของชุมชน และเป็นแนวทางที่จะนำไปสู่การขับเคลื่อนพัฒนาของคนในชุมชน มีดังนี้

๑) การพัฒนาสภาพแวดล้อมด้านพื้นที่ส่งเสริมสุขภาพเพื่อผู้สูงวัยทั้งในเรื่องของการพัฒนาสุขภาพกายโดยจัดหาพื้นที่รองรับการออกกำลังกายที่เหมาะสมให้กับผู้สูงวัย ส่วนแนวประเด็นในการพัฒนาสุขภาพจิตนั้นควรที่จะสนับสนุนให้ผู้สูงวัยหมั่นรักษาศีล เจริญจิตภาวนา หรือมีการจัดปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน เพื่อเป็นการพัฒนากล่อมเกลาด้านจิตใจทำให้ผู้สูงวัยตามที่เหมาะสม

๒) การพัฒนาสภาพแวดล้อมภายนอก โดยเฉพาะการจัดทำพื้นที่ทางเท้า ทางข้าม หรือทางม้าลายให้มีมาตรฐานทั้งตามเส้นทางสายหลักและเส้นทางสายรอง ความปลอดภัยของผู้สูงวัยขณะเดียวกันก็ควรการพัฒนาพื้นที่สีเขียวเพื่อเสริมสร้างความสดชื่น แจ่มใส อากาศถ่ายเท ร่มรื่นร่มเย็น และสร้างความสบายตาให้กับผู้สูงวัย ผู้ที่มาพบเห็น หรือผู้ที่มาเยี่ยมเยือน

๓) การพัฒนาสิ่งแวดล้อมด้านที่อยู่อาศัยที่เหมาะสมของผู้สูงวัย โดยเฉพาะเรื่องของการเป็นระเบียบ เรียบร้อย ความสะอาด สะดวก ปลอดภัย การมีข้าวปลาอาหารที่พอเพียง มีอากาศถ่ายเท สดชื่น ปลอดภัย มีเครื่องอำนวยความสะดวก และที่สำคัญคือควรที่จะมีลูกหลานหรือมีกัลยาณมิตรที่เป็นเพื่อนบ้าน นักบริหารชุมชน อสม./อพม. หรืออปพร. คอยดูแลอย่างใกล้ชิด

๕.๑.๒ การพัฒนาสิ่งแวดล้อมวิถีพุทธกับการรองรับสังคมสูงวัยระดับตำบล

๑) การพัฒนาสภาพแวดล้อมโดยเฉพาะพื้นที่ส่งเสริมสุขภาพกายและสุขภาพจิต มีให้ความรู้เรื่องการจัดการสิ่งแวดล้อมและการก่อสร้างอารยสถาปัตย์ เพื่อนำไปสู่การปรับปรุงพัฒนาทางขึ้น ทางลาด และพื้นที่โดยรวมให้สามารถรองรับกับการส่งเสริมสุขภาพผู้สูงวัย รวมถึงเป็นการอำนวยความสะดวกในการดำเนินชีวิตประจำวันของผู้สูงวัยในโอกาสที่ได้มาทำบุญ ณ วัดหนองกระดุก เนื้อ หรือมาร่วมกิจกรรมการกุศล งานบุญ งานประเพณี จะได้รับความสะดวก สบาย ปลอดภัย

๒) การพัฒนาสภาพแวดล้อมภายนอก โดยเฉพาะพื้นที่โดยรวมของชุมชนทั้งเส้นทางสัญจรในชุมชนทั้งในเส้นทางเท้า ทางข้าม หรือทางม้าลายได้มีการยื่นหนังสือเสนอต่อผู้อำนวยการแขวงทางหลวงนครสวรรค์ที่ ๑ เพื่อให้สนับสนุนงบประมาณเพื่อการดำเนินการปรับปรุงและแก้ไขปัญหาข้างต้น ขณะเดียวกันในการพัฒนาพื้นที่สีเขียวและความร่มรื่นในตำบลนั้น ทางโครงการได้สนับสนุนงบประมาณในการจัดซื้อพันธุ์ไม้ยืนต้น ไม้ดอกไม้ประดับ และพันธุ์พืชสวนครัวรั้วกินได้ให้กับวัดและชุมชนนำไปเพาะปลูกเพื่อคืนความร่มรื่น สวยงาม และเพื่อเป็นอาหารให้กับชุมชน

๓) การพัฒนาสิ่งแวดล้อมด้านที่อยู่อาศัยที่เหมาะสมของผู้สูงวัย โดยเฉพาะเรื่องของความเป็นระเบียบ เรียบร้อย ความสะอาด สะดวก ปลอดภัย มีอาหารพอเพียง มีอากาศถ่ายเท มีเครื่องอำนวยความสะดวก โดยมีการสนับสนุนเตียงและเครื่องนอนที่สะอาด ปลอดภัย และสนับสนุนให้แต่ละหลังคาเรือนมีลูก มีหลาน มีกัลยาณมิตร รวมถึงมีนักบริบาลชุมชน อสม./อพม. หรืออปพร. หมั่นสอดส่องและคอยดูแลอย่างใกล้ชิด โดยเฉพาะในกลุ่มผู้สูงวัยที่อยู่ตัวคนเดียวหรือมีฐานะยากจนให้สามารถดำรงชีพอยู่ได้ด้วยความรักและความอบอุ่น

๕.๑.๓ บทเรียนการพัฒนาสิ่งแวดล้อมวิถีพุทธกับการรองรับสังคมสูงวัยระดับตำบล

จากการประเมินกระบวนการชุมชน โดยใช้แบบจำลองการประเมิน CIPPI (CIPPI Model) เพื่อประเมินผล ตามองค์ประกอบ ๕ ด้าน คือ ด้านบริบท ด้านปัจจัยนำเข้า ด้านกระบวนการ ด้านผลผลิต และด้านผลกระทบ แหล่งข้อมูลด้านบุคคล ได้แก่ นักจัดการชุมชน ประชาชนในตำบลหนองนมวัว และการประเมินผลจากการสังเกตการณ์ของนักวิจัย และผู้ร่วมวิจัยท้องถิ่น การให้ความร่วมมือ การทำกิจกรรม และผลการดำเนินการตามโครงการที่วางไว้ พบว่า

๑) ด้านบริบท (Context Evaluation) โครงการข้างต้นมีความเป็นไปได้และในการกำหนดกิจกรรมต่าง ๆ มีความสอดคล้องกับสภาพชุมชนและการมีทุนทางวัฒนธรรมมีความเข้มแข็งทำให้สามารถกำหนดกิจกรรมที่เป็นประโยชน์กับชุมชนและสอดคล้องกับสภาพวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนในพื้นที่ทั้งยังมีความสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของงานวิจัย

๒) การประเมินปัจจัยป้อน (Input Evaluation) โครงการข้างต้นสามารถที่จะพัฒนาและขับเคลื่อนได้จากความศรัทธาในตัวผู้นำและอาศัยความเห็นชอบร่วมกันระหว่างบ้าน วัด ราชการ และภาคีเครือข่าย ทำให้เกิดการมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมต่าง ๆ และยังสามารถระดมแกนนำชุมชนที่มีจิตอาสาและการสนับสนุนจากภาครัฐและภาคีเครือข่ายที่เข้มแข็ง

๓) การประเมินกระบวนการ (Process Evaluation) มีการสร้างข้อตกลงชุมชนร่วมกันผ่านการจัดประชุม การระดมความคิดเห็นของตัวแทนชุมชน เพื่อร่วมกันวางแผนและกำหนดแนวทางในการขับเคลื่อนกิจกรรม ส่วนข้อจำกัดส่วนใหญ่จะเกิดจากการประสบปัญหาอุทกภัย ทำให้

ต้องใช้ระยะเวลาในการดำเนินการแก้ไข และจำเป็นต้องเลื่อนกำหนดการตามความเหมาะสมทำให้เกิดความล่าช้า

๔) การประเมินผลผลิต (Product Evaluation) ผลสัมฤทธิ์ในการขับเคลื่อนกิจกรรมตามที่ได้ตกลงกันไว้ของชุมชน สามารถดำเนินการขับเคลื่อนกิจกรรมเพื่อพัฒนาครบทุกกิจกรรม

๕) การประเมินผลกระทบ (Impact Evaluation) พบว่าโครงการและกิจกรรมข้างต้นเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้เกิดความยั่งยืนของชุมชน โดยมีการจัดตั้งศูนย์ช่วยเหลือสังคมระดับตำบลเพื่อช่วยเหลือและเยียวยาในปัญหาสิ่งแวดล้อมที่เกี่ยวกับผู้สูงอายุ

๕.๒ อภิปรายผลการวิจัย

คณะผู้วิจัยขออภิปรายผลการวิจัยในประเด็นที่น่าสนใจ ตามกรอบของวัตถุประสงค์เพื่อ ๑) เพื่อศึกษาวิเคราะห์สภาพสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสมกับการรองรับสังคมสูงวัยระดับตำบลหนองนมวัว อำเภอลาดยาว จังหวัดนครสวรรค์ ๒) เพื่อพัฒนาสิ่งแวดล้อมวิถีพุทธกับการรองรับสังคมสูงวัยระดับตำบลหนองนมวัว อำเภอลาดยาว จังหวัดนครสวรรค์ และ ๓) เพื่อถอดบทเรียนการพัฒนาสิ่งแวดล้อมวิถีพุทธกับการรองรับสังคมสูงวัยระดับตำบลหนองนมวัว อำเภอลาดยาว จังหวัดนครสวรรค์ ดังนี้

๕.๒.๑ จากการศึกษาวเคราะห์สภาพสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสมกับการรองรับสังคมสูงวัยระดับตำบลผ่านเวทีประชาคมทำให้พบว่าปัญหาสำคัญที่จะนำไปสู่การปรับปรุง พัฒนา ประกอบด้วย ปัญหาสภาวะแวดล้อมด้านพื้นที่ส่งเสริมสุขภาพกายและสุขภาพจิตสำหรับผู้สูงวัยที่มาจากผลกระทบของการแพร่ระบาดของโรคไวรัสโคโรนา ๒๐๑๙ (COVID-๑๙) ปัญหาเส้นทางสัญจรในชุมชน ทั้งพื้นที่ทางเท้า ทางข้าม ทางแยก รวมถึงการรักษาพื้นที่สีเขียวและความร่มรื่นในชุมชนยังมีปริมาณที่น้อยลง และปัญหาสภาวะแวดล้อมภายในที่อยู่อาศัยของผู้สูงวัย หลายครอบครัวยังขาดความพร้อมอันเนื่องมาจากฐานะทางการเงิน จึงทำให้ผู้สูงวัยในตำบลดำรงชีวิตแบบตามมีตามเกิด ซึ่งจะต้องนำไปสู่การปรับปรุงและพัฒนาเพื่อให้สามารถรองรับกับกิจกรรมหรือบริบทของการดำเนินชีวิตประจำวันของผู้สูงวัย ทั้งในด้านสุขภาพกาย สุขภาพจิต การรักษาความปลอดภัยในการสัญจรของผู้สูงวัย และการพัฒนาพื้นที่สีเขียวเพื่อเสริมสร้างความสดชื่น แจ่มใส ร่มรื่น ร่มเย็น ที่อยู่อาศัยก็มีความสะอาด สะดวกปลอดภัย และมีลูกหลานหรือนักบริบาลชุมชนคอยดูแลอย่างใกล้ชิด ซึ่งสอดคล้องกับผลงานวิจัยของ ขวสิต สวัสดิ์ผล ธวัชชัย เฟื่องพิณิจ อัครเดช เสนานิกรณ และ วารี ศรีสุรพล^๑ ที่ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การดูแลและพัฒนาผู้สูงอายุโดยชุมชนในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ในชุมชนท้องถิ่น ตำบลศรีสมเด็จ อำเภอสรีสมเด็จ จังหวัดร้อยเอ็ด” แล้วพบว่า ในการดูแลผู้สูงอายุในชุมชนยังคงเป็นบทบาทของครอบครัวซึ่งผู้ดูแลหลักและควรมีอาสาสมัครดูแลช่วยเหลือ ขณะเดียวกันยังสอดคล้องกับผลงานวิจัยของ ฤทธิชัย แกมมณาค และสุภัชชา พันเลิศพาณิชย์^๒ ที่ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “รูปแบบการมีส่วนร่วมในการสร้างเสริมสุขภาพผู้สูงอายุของโรงเรียนผู้สูงอายุ วัดหัวฝาย ตำบลสันกลาง อำเภอบ้านจั่น จังหวัดพะเยา”

^๑ ขวสิต สวัสดิ์ผล ธวัชชัย เฟื่องพิณิจ อัครเดช เสนานิกรณ และ วารี ศรีสุรพล, การดูแลและพัฒนาผู้สูงอายุโดยชุมชนในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ, (คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์: มหาวิทยาลัยสวนดุสิต, ๒๕๕๙).

^๒ ฤทธิชัย แกมมณาค และสุภัชชา พันเลิศพาณิชย์, “รูปแบบการมีส่วนร่วมในการสร้างเสริมสุขภาพผู้สูงอายุของโรงเรียนผู้สูงอายุ วัดหัวฝาย ตำบลสันกลาง อำเภอบ้านจั่น จังหวัดพะเยา”, รายงานวิจัย, (สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๙.

เชียงราย” แล้วพบว่า ควรส่งเสริมให้ผู้สูงวัยมีสุขภาพที่ดี แข็งแรง ไม่มีโรคภัยไข้เจ็บ มีสถานที่ออกกำลังกายและทำกิจกรรมร่วมกัน รวมถึงการเอาใจใส่จากครอบครัวและคนใกล้ชิดและหน่วยงานที่ดูแลเรื่องของสุขภาพ ทั้งนี้ยังมีการขับเคลื่อนพัฒนาที่มีแนวทางและกลไกที่สอดคล้องกับผลงานวิจัยของ เกวลี เครือจักร และ สุนทรี สุรัตน์^๓ ที่ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “รูปแบบการส่งเสริมสุขภาพผู้สูงอายุโดยกระบวนการมีส่วนร่วมขององค์การปกครองส่วนท้องถิ่น และเครือข่ายภาคประชาสังคมชมรมผู้สูงอายุเทศบาลตำบลแม่จัน อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย” แล้วพบว่า กระบวนการมีส่วนร่วมขององค์การปกครองส่วนท้องถิ่นและเครือข่ายภาคประชาสังคม หากมีความเหมาะสมและสอดคล้องเพียงพอ สามารถก่อให้เกิดกระบวนการถ่ายทอดรูปแบบการส่งเสริมสุขภาพผู้สูงอายุไปสู่ชุมชนอื่นได้ โดยการจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้เพื่อนำรูปแบบไปปรับใช้ให้เหมาะสมกับบริบทของพื้นที่อื่น และสอดคล้องกับแนวทางในการเสริมสร้างศักยภาพเครือข่ายบริการสุขภาพในการดูแลผู้สูงอายุระยะยาว อำเภอแควดำ จังหวัดมหาสารคาม” ที่ สมพงษ์ จันทรโอวาท, นวรัตน์ บุญนาน และสุภาพร สุโพธิ์^๔ ได้ศึกษาวิจัยแล้วว่า ภาควิชาเครือข่ายสุขภาพที่มีความเข้าใจและเข้าถึงกระบวนการพัฒนา การฝึกอบรมทักษะในการดูแลผู้สูงอายุ จะทำให้ผู้สูงอายุส่วนมากมีระดับความสุขเท่ากับคนทั่วไป มีความมั่นใจว่าชุมชนที่อยู่อาศัยมีความปลอดภัย และรู้สึกว่าการมีชีวิตมีค่าและมีประโยชน์

๕.๑.๒ การพัฒนาสิ่งแวดล้อมวิถีพุทธกับการรองรับสังคมสูงวัยระดับตำบล

จากการพัฒนาสภาพแวดล้อมโดยเฉพาะพื้นที่ส่งเสริมสุขภาพกายและสุขภาพจิต นำไปสู่การปรับปรุงพัฒนาทางขึ้น ทางลาด และพื้นที่โดยรวมให้สามารถรองรับกับการส่งเสริมสุขภาพผู้สูงวัย รวมถึงเป็นการอำนวยความสะดวกในการดำเนินชีวิตประจำวันของผู้สูงวัยในโอกาสที่ได้มาทำบุญ หรือมาร่วมกิจกรรมการกุศล งานบุญ งานประเพณี ให้ได้รับความสะดวก สบาย ปลอดภัย ขณะที่การพัฒนาสภาพแวดล้อมภายนอก โดยเฉพาะเส้นทางสัญจรในชุมชนทั้งในเรื่องทางเท้า ทางข้าม หรือทางม้าลายต้องมีการดำเนินการปรับปรุงและแก้ไขปัญหาข้างต้น ขณะเดียวกันก็ควรที่จะมีการเพิ่มพื้นที่สีเขียวและความร่มรื่นในตำบลเพื่อคืนความร่มรื่น สวยงาม และเพื่อเป็นอาหารให้กับชุมชน ในส่วนของการพัฒนาสิ่งแวดล้อมด้านที่อยู่อาศัยที่เหมาะสมของผู้สูงวัย โดยเฉพาะเรื่องของความเป็นระเบียบ เรียบร้อย มีอาหารพอเพียง มีอากาศถ่ายเท มีเครื่องอำนวยความสะดวก มีเตียงและเครื่องนอนที่สะอาด ปลอดภัย และสนับสนุนให้แต่ละหลังคาเรือนมีลูก มีหลาน มีกัลยาณมิตร รวมถึงมีนักบริบาลชุมชน อสม./อพม. หรืออปพร. หมั่นสอดส่องและคอยดูแลอย่างใกล้ชิด โดยเฉพาะในกลุ่มผู้สูงวัยที่อยู่ตัวคนเดียวหรือมีฐานะยากจน ให้สามารถดำรงชีพอยู่ได้ด้วยความรักและความอบอุ่นนั้น พบว่ามีความสอดคล้องกับการศึกษาวิจัยของ ฤทธิชัย แกมนาค และสุภัทษา พันเลิศ

^๓ เกวลี เครือจักร และสุนทรี สุรัตน์, “รูปแบบการส่งเสริมสุขภาพผู้สูงอายุโดยกระบวนการมีส่วนร่วมขององค์การปกครองส่วนท้องถิ่นและเครือข่ายภาคประชาสังคมชมรมผู้สูงอายุเทศบาลตำบลแม่จัน อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย”, *รายงานวิจัย*, (เชียงราย : คณะสาธารณสุขศาสตร์ วิทยาลัยเชียงราย), ๒๕๕๙.

^๔ สมพงษ์ จันทรโอวาท, นวรัตน์ บุญนาน และสุภาพร สุโพธิ์, “การเสริมสร้างศักยภาพเครือข่ายบริการสุขภาพในการดูแลผู้สูงอายุระยะยาว อำเภอแควดำ จังหวัดมหาสารคาม”, *วารสารโรงพยาบาลมหาสารคาม*, ปีที่ ๑๒ ฉบับที่ ๒ (พฤษภาคม-สิงหาคม), ๒๕๕๘.

พาณิชย์^๕ ที่ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “รูปแบบการมีส่วนร่วมในการสร้างเสริมสุขภาพผู้สูงอายุของโรงเรียนผู้สูงอายุวัดหัวฝาย ตำบลสันกลาง อำเภอฟาน จังหวัดเชียงราย” แล้วพบว่า กิจกรรมที่จะมีส่วนสนับสนุนและส่งเสริมให้คุณภาพชีวิตผู้สูงอายุดีขึ้นนั้นประกอบด้วย กิจกรรมธรรมบ่าบัต กิจกรรมช่วงฌณา กิจกรรมออกกำลังกาย กิจกรรมส่งเสริมสุขภาพ โดยขับเคลื่อนผ่านโครงการส่งเสริมและยกระดับศักยภาพการศึกษาของผู้สูงวัยด้วยภูมิปัญญาไทยพื้นบ้านแห่งล้านนาของโรงเรียนผู้สูงอายุวัดหัวฝายที่มีกิจกรรมการออกกำลังกายและกีฬาผู้สูงอายุมาเป็นส่วนหนึ่ง และสอดคล้องกับผลการศึกษาวิจัยของ ทศนีย์ อนันทวัน^๖ ที่ได้ศึกษาวิจัย เรื่อง “รูปแบบการดำเนินงานดูแลสุขภาพผู้สูงอายุโดยเครือข่ายชุมชน ตำบลโนนศิลา อำเภอสหัสขันธ์ จังหวัดกาฬสินธุ์” แล้วพบว่าปัจจัยแห่งความสำเร็จในการดำเนินงานครั้งนี้ เกิดจาก ๑) การใช้กลยุทธ์การสร้างการมีส่วนร่วมโดยเครือข่ายในชุมชนให้เข้าร่วมดำเนินการ ๒) สร้างระบบการพัฒนาศักยภาพอาสาสมัครดูแลผู้สูงอายุในชุมชน ๓) ส่งเสริมกิจกรรมให้ผู้สูงอายุดูแลกันเอง ปัจจัยดังกล่าวนี้ส่งผลให้เกิดการพัฒนาวิธีการดำเนินงานให้บรรลุตามเป้าหมายในที่สุด ซึ่งอาจจะแตกต่างกับผลการศึกษาวิจัยของ ขวลิต สวัสดิ์ผล ธวัชชัย เพ็งพินิจ อัครเดช เสนานิกรณ์ และวารี ศรีสุรพล^๗ ที่ได้ทำการวิจัยเรื่อง “การดูแลและพัฒนาผู้สูงอายุโดยชุมชนในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ในชุมชนท้องถิ่น ตำบลศรีสมเด็จ อำเภอศรีสมเด็จ จังหวัดร้อยเอ็ด” แล้วพบว่า การช่วยเหลือเกื้อกูลทางด้านเศรษฐกิจเกี่ยวกับความมั่นคงของชีวิต ด้านการเสริมรายได้ การตรวจสุขภาพ และมีอาสาสมัครดูแลช่วยเหลือ จะแนวทางที่เหมาะสมในการขับเคลื่อนงานด้านผู้สูงอายุของชุมชน และผลการศึกษาวิจัยของ เกวลี เครือจักร และ สุนทรี สุรัตน์^๘ ที่ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “รูปแบบการส่งเสริมสุขภาพผู้สูงอายุโดยกระบวนการมีส่วนร่วมขององค์การปกครองส่วนท้องถิ่น และเครือข่ายภาคประชาสังคมชมรมผู้สูงอายุเทศบาลตำบลแม่จัน อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย” แล้วพบว่าการจัดทำแผนยุทธศาสตร์จะทำให้เกิดการดำเนินการตามโครงการ/กิจกรรมที่ได้วางแผนไว้ ครอบคลุมผู้สูงอายุ ๓ กลุ่ม คือ กลุ่มติดสังคม กลุ่มติดบ้าน และกลุ่มติดเตียง จะต้องอาศัยความร่วมมือจากภาคีเครือข่ายทั้งภาคประชาสังคม ภาครัฐ และเอกชน ร่วมกันดำเนินการได้มากที่สุด และจะนำรูปแบบไปปรับใช้ให้เหมาะสมกับบริบทของพื้นที่ต่อไป

^๕ ฤทธิชัย แกมมา และสุภัชชา พันเลิศพาณิชย์, “รูปแบบการมีส่วนร่วมในการสร้างเสริมสุขภาพผู้สูงอายุของโรงเรียนผู้สูงอายุ วัดหัวฝาย ตำบลสันกลาง อำเภอฟาน จังหวัดเชียงราย”, รายงานวิจัย, (สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๙.

^๖ ทศนีย์ อนันทวัน ส.ม. (สาธารณสุข), “รูปแบบการดำเนินงานดูแลสุขภาพผู้สูงอายุโดยเครือข่ายชุมชน ตำบลโนนศิลา อำเภอสหัสขันธ์ จังหวัดกาฬสินธุ์”, วารสารสำนักงานป้องกันควบคุมโรคที่ ๗ จังหวัดขอนแก่น, ปีที่ ๒๓ ฉบับที่ ๒ พฤษภาคม - สิงหาคม ๒๕๕๙.

^๗ ขวลิต สวัสดิ์ผล ธวัชชัย เพ็งพินิจ อัครเดช เสนานิกรณ์ และ วารี ศรีสุรพล, การดูแลและพัฒนาผู้สูงอายุโดยชุมชนในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ, (คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์: มหาวิทยาลัยสวนดุสิต, ๒๕๕๙).

^๘ เกวลี เครือจักร และสุนทรี สุรัตน์, “รูปแบบการส่งเสริมสุขภาพผู้สูงอายุโดยกระบวนการมีส่วนร่วมขององค์การปกครองส่วนท้องถิ่นและเครือข่ายภาคประชาสังคมชมรมผู้สูงอายุเทศบาลตำบลแม่จัน อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย”, รายงานวิจัย, (เชียงราย : คณะสาธารณสุขศาสตร์ วิทยาลัยเชียงราย), ๒๕๕๙.

๕.๑.๓ บทเรียนการพัฒนาสิ่งแวดล้อมวิถีพุทธกับการรองรับสังคมสูงวัยระดับตำบล

จากการประเมินกระบวนการชุมชน ๕ ด้าน คือ ด้านบริบท ด้านปัจจัยนำเข้า ด้านกระบวนการ ด้านผลผลิต และด้านผลกระทบ แหล่งข้อมูลด้านบุคคล จากนักจัดการชุมชน ประชาชนในตำบลหนองนมวัว ผ่านการประเมินผลจากการสังเกตการณ์ของนักวิจัยและผู้ร่วมวิจัยท้องถิ่นพบว่า ด้านบริบทโครงการมีความเป็นไปได้ ในการกำหนดกิจกรรมต่าง ๆ มีความสอดคล้องกับสภาพชุมชนและทุนทางวัฒนธรรม ส่วนการประเมินปัจจัยป้อนโครงการข้างต้นสามารถที่จะพัฒนาและขับเคลื่อนได้จากความศรัทธาในตัวผู้นำและอาศัยความเห็นชอบร่วมกันระหว่างบ้าน วัด ราชการและภาคีเครือข่าย การประเมินกระบวนการมีการสร้างข้อตกลงชุมชนร่วมกันผ่านการจัดประชุม การระดมความคิดเห็นของตัวแทนชุมชน เพื่อร่วมกันวางแผนและกำหนดแนวทางในการขับเคลื่อนกิจกรรม ส่วนข้อจำกัดส่วนใหญ่จะเกิดจากการประสบปัญหาอุทกภัย ทำให้ต้องใช้ระยะเวลาในการดำเนินการแก้ไข และจำเป็นต้องเลื่อนกำหนดการตามความเหมาะสมทำให้เกิดความล่าช้า การประเมินผลผลิตเกี่ยวกับผลสัมฤทธิ์ในการขับเคลื่อนกิจกรรมตามที่ได้ตกลงกันไว้ของชุมชน สามารถดำเนินการขับเคลื่อนกิจกรรมเพื่อพัฒนาครบทุกกิจกรรม และการประเมินผลกระทบที่กิจกรรมข้างต้นเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้เกิดความยั่งยืนของชุมชน โดยมีการจัดตั้งศูนย์ช่วยเหลือสังคมระดับตำบล เพื่อช่วยเหลือและเยียวยาในปัญหาสิ่งแวดล้อมที่เกี่ยวกับผู้สูงวัย ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาวิจัยของชวลิต สวัสดิ์ผล ธวัชชัย เพ็งพิณิจ อัครเดช เสนานิกรณ และวารี ศรีสุรพล^๙ ที่ศึกษาวิจัยเรื่อง “การดูแลและพัฒนาผู้สูงอายุโดยชุมชนในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ในชุมชนท้องถิ่น ตำบลศรีสมเด็จ อำเภอศรีสมเด็จ จังหวัดร้อยเอ็ด” แล้วพบว่าแนวทางที่เหมาะสมของชุมชนท้องถิ่น กลไกขับเคลื่อนงานด้านผู้สูงอายุของชุมชนควรทำงานในรูปของคณะกรรมการจากภาคีเครือข่าย องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ซึ่งเป็นกลไกสำคัญ ควรมีแผนงานด้านผู้สูงอายุโดยเฉพาะและมีส่วนร่วมจากชุมชน และสอดคล้องกับงานวิจัยของ เกวลิ เครือจักร และ สุนทรี สุรัตน์^{๑๐} ที่ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “รูปแบบการส่งเสริมสุขภาพผู้สูงอายุโดยกระบวนการมีส่วนร่วมขององค์การปกครองส่วนท้องถิ่น และเครือข่ายภาคประชาสังคมชมรมผู้สูงอายุเทศบาลตำบลแม่จัน อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย” แล้วพบว่ากระบวนการมีส่วนร่วมขององค์การปกครองส่วนท้องถิ่นและเครือข่ายภาคประชาสังคม มีความเหมาะสมสอดคล้องเพียงพอ และสามารถดำเนินการได้มากที่สุด และสอดคล้องกับผลงานวิจัยของ ฤทธิชัย แกมมณาค และสุภัชชา พันเลิศพาณิชย์^{๑๑} ที่ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “รูปแบบการมีส่วนร่วมในการสร้างเสริมสุขภาพผู้สูงอายุของโรงเรียนผู้สูงอายุวัดหัวฝาย ตำบลสันกลาง อำเภอบ้าน จังหวัดเชียงราย” แล้วพบว่า การส่งเสริมสุขภาพและคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ การพัฒนาพฤติกรรม การสร้างเสริมสุขภาพของผู้สูงอายุเกิดขึ้นตามโครงการส่งเสริมและยกระดับศักยภาพการศึกษาของผู้สูงวัยด้วย

^๙ ชวลิต สวัสดิ์ผล ธวัชชัย เพ็งพิณิจ อัครเดช เสนานิกรณ และ วารี ศรีสุรพล, การดูแลและพัฒนาผู้สูงอายุโดยชุมชนในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ, (คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์: มหาวิทยาลัยสวนดุสิต, ๒๕๕๙).

^{๑๐} เกวลิ เครือจักร และสุนทรี สุรัตน์, “รูปแบบการส่งเสริมสุขภาพผู้สูงอายุโดยกระบวนการมีส่วนร่วมขององค์การปกครองส่วนท้องถิ่นและเครือข่ายภาคประชาสังคมชมรมผู้สูงอายุเทศบาลตำบลแม่จัน อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย”, รายงานวิจัย, (เชียงราย : คณะสาธารณสุขศาสตร์ วิทยาลัยเชียงราย), ๒๕๕๙.

^{๑๑} ฤทธิชัย แกมมณาค และสุภัชชา พันเลิศพาณิชย์, “รูปแบบการมีส่วนร่วมในการสร้างเสริมสุขภาพผู้สูงอายุของโรงเรียนผู้สูงอายุ วัดหัวฝาย ตำบลสันกลาง อำเภอบ้าน จังหวัดเชียงราย”, รายงานวิจัย, (สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๙.

ภูมิปัญญาไทยพื้นบ้าน แห่งล้านนา ของโรงเรียนผู้สูงอายุ ทั้งกิจกรรมการออกกำลังกายและกีฬา ผู้สูงอายุกิจกรรมการประกอบอาชีพเสริมรายได้ และสอดคล้องกับผลงานวิจัยของ สมพงษ์ จันทรโอภาส, นวรัตน์ บุญนาน และสุภาพร สุโพธิ์^{๑๒} ที่ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การเสริมสร้างศักยภาพเครือข่ายบริการสุขภาพในการดูแลผู้สูงอายุระยะยาว อำเภอแกลง จังหวัดมหาสารคาม” ผลการวิจัยพบว่า การจัดตั้งชมรมผู้สูงอายุและภาคีเครือข่ายสุขภาพส่งผลให้เกิดกระบวนการพัฒนามาตรฐานการดูแลผู้สูงอายุในระยะยาว ขณะที่ ทศนีย์ อนันทวัน ส.ม. (สาธารณสุข)^{๑๓} ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “รูปแบบการดำเนินงานดูแลสุขภาพผู้สูงอายุโดยเครือข่ายชุมชน ตำบลโนนศิลา อำเภอสหัสขันธ์ จังหวัดกาฬสินธุ์” แล้วพบว่า การใช้กลยุทธ์การสร้างการมีส่วนร่วมโดยเครือข่ายในชุมชนส่งผลต่อการสร้างระบบการพัฒนาศักยภาพอาสาสมัครดูแลผู้สูงอายุในชุมชน และส่งผลให้ผู้สูงอายุดูแลตนเอง ขณะเดียวกันยังมีความแตกต่างกับผลงานวิจัยของ นาวาอากาศตรีหญิง วรานิษฐ์ โชคนิธิวินทร์^{๑๔} ที่ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การบริหารภาครัฐในการส่งเสริมคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ: กรณีศึกษากรุงเทพมหานคร” แล้วพบว่า การส่งเสริมคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุในเขตกรุงเทพมหานคร มีการกำหนดนโยบายได้สอดคล้องกับพระราชบัญญัติ พ.ศ. ๒๕๔๖ และแผนผู้สูงอายุแห่งชาติฉบับที่ ๒ มีการส่งเสริมคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุในทุกด้าน เช่น ด้านความมั่นคงในชีวิต ด้านเศรษฐกิจด้านสังคมและการศึกษา แต่ผลการดำเนินงานที่ผ่านมายังไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควรเมื่อเทียบกับอัตราการเพิ่มของประชากรผู้สูงอายุ การดำเนินงานขาดความต่อเนื่องหรือล่าช้ากว่าที่ควรจะเป็น การดำเนินงานเป็นเชิงรับมากกว่าเชิงรุก ขาดการแปลงแผนไปสู่การปฏิบัติโดยเฉพาะนโยบายการดูแลผู้สูงอายุระยะยาว

๕.๓ ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัยเรื่อง “การพัฒนาสิ่งแวดล้อมวิถีพุทธกับการรองรับสังคมสูงวัยระดับตำบล” คณะผู้วิจัยขอเสนอแนะ ดังนี้

๕.๓.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

๑) ภาครัฐควรผลักดันหรือสนับสนุนงบประมาณเพื่อการพัฒนาสภาพแวดล้อมเพื่อผู้สูงวัย โดยเฉพาะการพัฒนาพื้นที่เพื่อการพัฒนาด้านสุขภาพกายและการพัฒนาสุขภาพจิต

๒) แขวงทางหลวงหรือหน่วยงานที่รับผิดชอบในพื้นที่ ควรสนับสนุนงบประมาณในการจัดทำพื้นที่ทางเท้า ทางข้าม หรือทางม้าลายให้มีมาตรฐาน ทั้งตามเส้นทางสายหลักและเส้นทางสายรอง เพื่อความปลอดภัยของผู้สูงวัย

^{๑๒} สมพงษ์ จันทรโอภาส, นวรัตน์ บุญนาน และสุภาพร สุโพธิ์, “การเสริมสร้างศักยภาพเครือข่ายบริการสุขภาพในการดูแลผู้สูงอายุระยะยาว อำเภอแกลง จังหวัดมหาสารคาม”, วารสารโรงพยาบาลมหาสารคาม, ปีที่ ๑๒ ฉบับที่ ๒ (พฤษภาคม-สิงหาคม). ๒๕๕๘.

^{๑๓} ทศนีย์ อนันทวัน ส.ม. (สาธารณสุข), “รูปแบบการดำเนินงานดูแลสุขภาพผู้สูงอายุโดยเครือข่ายชุมชน ตำบลโนนศิลา อำเภอสหัสขันธ์ จังหวัดกาฬสินธุ์”, วารสารสำนักงานป้องกันควบคุมโรคที่ ๗ จังหวัดขอนแก่น, ปีที่ ๒๓ ฉบับที่ ๒ พฤษภาคม - สิงหาคม ๒๕๕๙.

^{๑๔} นาวาอากาศตรีหญิง วรานิษฐ์ โชคนิธิวินทร์, “การบริหารภาครัฐในการส่งเสริมคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ: กรณีศึกษากรุงเทพมหานคร”, สืบค้นจาก, <https://silو. tips/ download/1173> , เข้าถึงเมื่อวันที่ ๑๙ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๖๔.

๓) องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในพื้นที่ควรพัฒนาพื้นที่สีเขียวเพื่อเสริมสร้างความสดชื่น แจ่มใส อากาศถ่ายเท ร่มรื่น ร่มเย็น สำหรับผู้สูงอายุและบุคคลทั่วไป

๔) องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น นักบริบาลชุมชน อสม./อพม. หรืออปพร. ในพื้นที่ควรช่วยกันปรับปรุงที่อยู่อาศัยให้เกิดความเหมาะสมในการดำเนินชีวิตของผู้สูงอายุ โดยเฉพาะเรื่องของความเป็นระเบียบ เรียบร้อย ความสะอาด สะดวก ปลอดภัย การมีข้าวปลาอาหารที่พอเพียง มีอากาศถ่ายเท สดชื่น ปลอดภัย มีเครื่องอำนวยความสะดวก

๕) ลูกหลานหรือมีกัลยาณมิตรที่เป็นเพื่อนบ้าน ควรให้ความสำคัญและหมั่นคอยดูแลผู้สูงอายุอย่างใกล้ชิด ทั้งนี้เพื่อก่อให้เกิดความรักและความอบอุ่น

๕.๓.๒ ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการ

๑) ภาครัฐหรือภาคีเครือข่ายภาครัฐจะต้องมีส่วนร่วมในการพัฒนาสภาพแวดล้อมในชุมชนหรือสังคมให้รองรับกับการพัฒนาด้านสุขภาพกายและการพัฒนาสุขภาพจิตของผู้สูงอายุ

๒) แขวงทางหลวงหรือหน่วยงานที่รับผิดชอบในพื้นที่ จะต้องดำเนินการปรับปรุงทางเท้า ทางข้าม หรือทางม้าลายให้มีมาตรฐาน ทั้งตามเส้นทางสายหลักและเส้นทางสายรอง เพื่อความปลอดภัยของผู้สูงอายุ

๓) องค์การบริหารส่วนตำบลในพื้นที่จะต้องจัดทำโครงการปลูกป่าและสร้างพื้นที่สีเขียวให้เกิดขึ้นในชุมชนให้ได้มากที่สุด

๔) เครือข่ายพลังบวรในพื้นที่ต้องผลักดันเปลี่ยนหมุนเวียนกันปรับปรุงที่อยู่อาศัยของผู้สูงอายุเพื่อให้สามารถรองรับกับการดำเนินชีวิตประจำวันอย่างไร้รอยต่อ

๕) ลูกหลานหรือมีกัลยาณมิตรต้องใช้เวลาหรือเสียสละเวลามาดูแลผู้สูงอายุอย่างใกล้ชิด ทั้งนี้เพื่อก่อให้เกิดความรักและความอบอุ่น

๕.๓.๓ ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป

๑) ควรมีการศึกษาวิจัยการพัฒนาโรงเรียนผู้สูงอายุวิถีใหม่เพื่อรองรับกับการขับเคลื่อนพัฒนาสุขภาพกาย สุขภาพจิต หรือมิติอื่น ๆ สำหรับกลุ่มผู้สูงอายุที่ติดสังคม

๒) ควรมีการศึกษาวิจัยการพัฒนาอาชีพหรือรายได้สำหรับกลุ่มผู้สูงอายุที่ติดบ้าน

๓) ควรมีการศึกษาวิจัยเรื่องธนาคารเวลาเพื่อเป็นสวัสดิการให้กับอาสาสมัครหรือผู้มีจิตอาสาที่จะเข้ามาดูแล ประนินบัตติ หรือรักษาพยาบาลเบื้องต้นกับกลุ่มผู้สูงอายุที่เป็นผู้ป่วยติดเตียง

บรรณานุกรม

๑. ภาษาบาลี-ไทย

๑.๑ ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๓๙.

๑.๒ ข้อมูลทุติยภูมิ

๑.๒.๑ หนังสือ (ไทย)

เกษม จันทรแก้ว. การจัดการสิ่งแวดล้อมแบบผสมผสาน. มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. กรุงเทพมหานคร: ๒๕๔๒.

สุทธิพงศ์ บุญผดุง. การพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุในท้องถิ่นโดยใช้โรงเรียนเป็นฐานตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง ระยะที่ ๑. มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา. ๒๕๔๔.

อาภา ใจงาม. ผู้สูงอายุไทยในยุคดิจิทัล วารสารพยาบาล ๔ : ตุลาคม-ธันวาคม.

กาญจนา ตั้งชลทิพย์และคณะ. “คุณค่าผู้สูงอายุ: ภาพสะท้อนมุมมองจากคนสองวัย.”; อ้างถึงใน สุชาติ ทวีสิทธิ์และสวริย์ บุญยานนท์. ประชากรและสังคม ๒๕๕๓ คุณค่าผู้สูงอายุในสายตาสังคมไทย นครปฐม: สถาบันวิจัยประชากรและสังคม, ๒๐๑๐.

เกษม จันทรแก้ว. การจัดการสิ่งแวดล้อมแบบผสมผสาน. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. ๒๕๕๖.

เกษม จันทรแก้ว. การจัดการสิ่งแวดล้อมแบบผสมผสาน. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. ๒๕๕๕.

เกษมตันติผลาชีวะและกุลยาตันติผลาชีวะ. การศึกษาสุขภาพในผู้สูงอายุ. กรุงเทพมหานคร: อรุณการพิมพ์. ๒๕๓๓.

ชนิษฐา กาญจนรังสีนนท์. แผนชุมชนการได้มาและใช้งานเพื่อชุมชน. สำนักส่งเสริมและพัฒนาศักยภาพชุมชน. กรุงเทพมหานคร: ๒๕๔๘.

คณะกรรมการประสานงานองค์กรเอกชนเพื่อการสาธารณสุขมูลฐาน. “อนามัยในประเทศไทย”. จุลสารศูนย์ข้อมูลคณะกรรมการประสานงานองค์กรเอกชนเพื่อการสาธารณสุขมูลฐาน. ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๓ ๒๕๕๐. หน้า ๓-๓๑.

คณะกรรมการแผนกตำรา. มงคลัตถ์ปิณีแปลเล่ม๑. พิมพ์ครั้งที่๑๕. กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย. ๒๕๕๐.

คณะกรรมการพัฒนาชนบทแห่งชาติ. แผนพัฒนาชนบทแห่งชาติ ฉบับที่ ๖ ๒๕๓๐-๒๕๓๔. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์ประสานงานพัฒนาชนบทแห่งชาติ สำนักงานคณะกรรมการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. ๒๕๕๐. หน้า ๑๗.

- โฆสิต ปั้นเปี่ยมรัษฎ์. **การพัฒนาประเทศไทย**. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจ และการศึกษาแห่งชาติ. ๒๕๕๒ .
- เจริญ ภัสธร. **การมีส่วนร่วมของประชาชนในการดำเนินงานของรัฐ**. วารสารสมาคมรัฐประศาสนศาสตร์แห่งประเทศไทย. ๒๕๔๐.
- ชัยวัฒน์ ปัญจพงษ์. **“การปรับปรุงคุณภาพชีวิต: นวัตกรรมทางประชากรศึกษา”**. วารสารประชากรศึกษา. ปีที่ ๗ เมษายน ๒๕๔๙.
- ติชนัทธันท์ Thich Nhat Hanh . **ศานติในเรือนใจ**. แปลโดย ชีระเดช อุทัยวิทยารัตย์. พิมพ์ครั้งที่ ๕, กรุงเทพมหานคร:มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๕๐.
- ธีระพลอรุณะกสิกรและคณะรวบรวม.**พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติพ.ศ.๒๕๓๕**. กรุงเทพมหานคร:สำนักพิมพ์วิญญูชน.๒๕๔๒ .
- ณภัทร แก้วนาคน.อ.ดร.“เอกสารประกอบการสอนวิชาการระเบียบวิธีวิทยาการวิจัย”.กรุงเทพมหานคร:มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๕๕.
- นิพนธ์ คันทะเสวี. **“คุณภาพชีวิตของมนุษย์”**. ในเอกสารวิชาการและรายงานการประชุมสัมมนาเรื่องเทคโนโลยีที่เหมาะสมในงานพัฒนาคุณภาพชีวิต. ขอนแก่น: ศิริชัย.๒๕๔๘ .
- นิวัติ เรืองพานิช. **การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม**. ภาควิชาภูมิศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง. ๒๕๔๒.
- บรรลุ ศิริพานิช และคณะ. **ชมรมผู้สูงอายุ: การศึกษารูปแบบและการดำเนินงานที่เหมาะสม**. กรุงเทพมหานคร:วิญญูชน.๒๕๓๙ .
- บุญจง ขาวสิทธิวงษ์. **สิ่งแวดล้อม นิเวศวิทยา และการจัดการ**. ปทุมทิพย์. กรุงเทพมหานคร.: ๒๕๔๒.
- ปกรณ ปรียากร. **ทฤษฎีและแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาในการบริหารการพัฒนา**. กรุงเทพมหานคร: สามเจริญพานิช. ๒๕๓๘.
- ปรีชา อุปโยคิน. **ความสุขของผู้สูงอายุ**. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานแพทย์ทางเลือก. ๒๕๕๓.
- พรชัย ธรณธรรม. **การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม**. สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชนฉบับที่ ๑๙. สุธาการพิมพ์. กรุงเทพมหานคร: ๒๕๓๘.
- พระธรรมปิฎก ป.อ.ปยุตโต .**พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์**.พิมพ์ครั้งที่๑๑. กรุงเทพมหานคร:บริษัทเอส.อาร์.พรินต์ติ้งแมสโปรดักส์จำกัด.๒๕๔๘ .
- พระพรหมคุณาภรณ์ ป.อ.ปยุตโต .**พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่๑๑. กรุงเทพมหานคร:บริษัทเอส.อาร์.พรินต์ติ้งแมสโปรดักส์จำกัด.๒๕๔๘ .
- พระพรหมคุณาภรณ์ ป.อ.ปยุตโต .**พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลธรรม**.พิมพ์ครั้งที่๓๔. กรุงเทพมหานคร:มูลนิธิการศึกษาเพื่อสันติภาพ.๒๕๕๙ .
- พระมหาจรรยาสุทธิญาณ.**พุทธศาสนากับสิ่งแวดล้อม**. กรุงเทพมหานคร:ธรรมสภา.๒๕๓๖ .หน้า ๑๖.
- พระเมธีธรรมาภรณ์ ประยูรธมมจิตโต .**ธรรมะกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม**. กรุงเทพมหานคร:บริษัท สหธรรมมิกจำกัด.๒๕๓๘ .

ไพรัตน์ เตชะรินทร์. นโยบายและกลวิธีการมีส่วนร่วมของชุมชนในยุทธศาสตร์การพัฒนาใน
ปัจจุบัน การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา. ศักดิ์โสภากาการพิมพ์.

กรุงเทพมหานคร: ๒๕๒๗.

มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิราวุธวิทยาลัย. วิสัทธิธรรมรคแปล ภาค ๑ ตอน ๑. พิมพ์ครั้งที่ ๗. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์
มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิราวุธวิทยาลัย. ๒๕๓๕ .

มูลนิธิสถาบันวิจัยและพัฒนาผู้สูงอายุไทย และสถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล.

สถานการณ์ผู้สูงอายุ พ.ศ. ๒๕๕๘. กรุงเทพมหานคร: บริษัทอัมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์
พับลิชชิ่ง จำกัด มหาชน . ๒๕๕๙.

มูลนิธิสถาบันวิจัยและพัฒนาผู้สูงอายุไทย. รายงานสถานการณ์ผู้สูงอายุไทย พ.ศ. ๒๕๕๙.

กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิสถาบันวิจัยและพัฒนาผู้สูงอายุไทย, ๒๕๕๙.

ยุทธศาสตร์ชาติ พ.ศ.๒๕๖๑-๒๕๘๐ . ราชกิจจานุเบกษาเล่ม ๑๓๕ ตอนที่ ๘๒ กวันที่ ๑๓ ตุลาคม
๒๕๖๑.

รศรินทร์ เกรย์ [และคนอื่นๆ]. มโนทัศน์ใหม่ของนิยามผู้สูงอายุ : มุมมองเชิงจิตวิทยาสังคม และ
สุขภาพ. พิมพ์ครั้งที่ ๑. นครปฐม: สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล.
๒๕๕๖ . หน้า ๑๘.

ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒. กรุงเทพมหานคร: นาน
มีบุ๊คส์พับลิเคชั่น. ๒๕๔๖.

ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๒๕. พิมพ์ครั้งที่ ๕
กรุงเทพมหานคร: อักษรเจริญทัศน์. ๒๕๓๘.

ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน. กรุงเทพมหานคร: นานมีบุ๊คส์พับลิชชิ่ง.
๒๕๕๐.

ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน. กรุงเทพมหานคร: นานมีบุ๊คส์
พับลิเคชั่น. ๒๕๔๖.

ลือชา วรรัตน์. นโยบายงานส่งเสริมสุขภาพกลุ่มวัยทำงานและผู้สูงอายุ. กรุงเทพมหานคร: กรม
อนามัย. ๒๕๓๙ .

วินัย วีระพัฒนานนท์. วิฤตสิ่งแวดลอมทางตันแห่งการพัฒนา. พิมพ์ครั้งที่ ๒. ส่องสยาม.
กรุงเทพมหานคร: .๒๕๔๐.

วิไลวรรณ ทองเจริญ. ศาสตร์และศิลป์การพยาบาลผู้สูงอายุ. นครปฐม: มหาวิทยาลัยมหิดล. ๒๕๕๔.

ศรีเรือน แก้วกังวาล. จิตวิทยาพัฒนาการชีวิตทุกช่วงวัย วัยรุ่น-วัยสูงอายุ. พิมพ์ครั้งที่ ๙.
กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. ๒๕๔๙.

สนธยา พลศรี. ทฤษฎีและหลักการพัฒนาชุมชน. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์.
๒๕๔๗.

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ ป.อ.ปยุตโต . พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์. พิมพ์ครั้งที่
๓๑, กรุงเทพมหานคร:มูลนิธิป.อ.ปยุตโตเพื่อเชิดชูธรรม. ๒๕๖๑.

สวัสด์ โนนสูง. ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์. ๒๕๕๓.

สำนักส่งเสริมและพิทักษ์ผู้สูงอายุ. พระราชบัญญัติผู้สูงอายุ พ.ศ. ๒๕๔๖. กรุงเทพมหานคร: สำนักส่งเสริมและพิทักษ์ผู้สูงอายุ, ๒๕๕๓..

สุชาดา ทวีสิทธิ์. บทบรรณาธิการ: การเปลี่ยนกระบวนทัศน์เพื่อการวิจัยผู้สูงอายุ. ในสุชาดา ทวีสิทธิ์ และ สวรรีย์ บุญยamananท์ บรรณาธิการ, ประชากรและสังคม ๒๕๕๓.

สุชาดา ทวีสิทธิ์. สวรรีย์ บุญยamananท์. ประชากรและสังคม ๒๕๕๓ คุณค่าผู้สูงอายุในสายตาสังคมไทย. พิมพ์ครั้งที่ ๑. นครปฐม: สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๕๓.

สุทธิพงศ์ บุญผดุง. การพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุในท้องถิ่นโดยใช้โรงเรียนเป็นฐานตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง ระยะที่ ๑ . มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา, ๒๕๕๔.

อรพินท์ สฟโชคชัย. การสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชุมชน. มูลนิธิสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย. กรุงเทพมหานคร, ๒๕๓๘.

อานนท์ สีดาเพ็ง. สุขภาพจิตกับทัศนคติต่อความรักและความสัมพันธ์ทางเพศของผู้สูงอายุ. คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยแม่โจ้, ๒๕๕๒.

๒.๑.๒ งานวิจัย

กุหลาบ รัตนจักรธรรม, และคณะ. “การพัฒนารูปแบบที่เหมาะสมในวิธีดำเนินงานวางแผนพัฒนาคุณภาพชีวิต ตามเกณฑ์ความเป็นพื้นฐานในระดับหมู่บ้าน”. รายงานวิจัย. ชลบุรี: คณะพยาบาลศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา. ๒๕๕๐ .

เกวลี เครือจักร,และสุนทรี สุรัตน์. “รูปแบบการส่งเสริมสุขภาพผู้สูงอายุโดยกระบวนการมีส่วนร่วมขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและเครือข่ายภาคประชาสังคมชมรมผู้สูงอายุเทศบาลตำบลแม่จันอำเภอแม่จันจังหวัดเชียงราย”. รายงานวิจัย. คณะสาธารณสุขศาสตร์ วิทยาลัยเชียงรายจ.เชียงราย. มปท.

จารุพันธ์ สมบูรณ์สิทธิ์. “ความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยทางประชากรกิจกรรมในการดำเนินชีวิตประจำวันกับความพึงพอใจของผู้สูงอายุ”. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๓๕ .

ชลิต สวัสดิ์ผล ธวัชชัย เพ็งพินิจ อัครเดช เสนานิกรณ์ และวารีย์ ศรีสุรพล. “การดูแลและพัฒนาผู้สูงอายุโดยชุมชนในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ”. รายงานวิจัย. คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์:มหาวิทยาลัยสวนดุสิต, ๒๕๕๙ .

ทัศนีย์ อนันทวัน ส.ม. สาธารณสุข. “รูปแบบการดำเนินงานดูแลสุขภาพผู้สูงอายุโดยเครือข่ายชุมชนตำบลโนนศิลาอำเภอสหัสขันธ์จังหวัดกาฬสินธุ์”. วารสารสำนักงานป้องกันควบคุมโรคที่ ๗ จังหวัดขอนแก่น. ปีที่ ๒๓ ฉบับที่ ๒ พฤษภาคม-สิงหาคม ๒๕๕๙.

เทเวศ อร่ามเรือง. การนำนโยบายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมไปปฏิบัติ ของเทศบาลตำบลเขมราฐ จังหวัดอุบลราชธานี. การค้นคว้าอิสระ ปริญญารัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต การปกครองท้องถิ่น. มหาวิทยาลัยขอนแก่น. ๒๕๕๑.

ธมนวรรณ สุวรรณโฮม. “การศึกษาวิถีชีวิตผู้สูงอายุในเขตบางกะปิ กรุงเทพมหานคร.” วิทยานิพนธ์ปริญญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยรามคำแหง. ๒๕๕๕.

นงลักษณ์ บุญไทย. “ความรู้สึกมีคุณค่าในตนเองของผู้สูงอายุและความสัมพันธ์กับปัจจัยอื่นๆ” .

วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยมหิดล. ๒๕๓๙ .

นดา คำรหัสเลิศ. การมีส่วนร่วมในการพัฒนาสิ่งแวดล้อมชุมชนของประชาชนในชุมชนบ้านครัว กรุงเทพมหานคร: **วิทยานิพนธ์ปริญญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต.** สาขาวิชาสิ่งแวดล้อมศึกษา. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล. ๒๕๔๒.

นภาพร ชัยวรรณ. มาลินี วงษ์สิทธิ์ และจันทร์เพ็ญ แสงเทียนฉาย. จอห์นโนเดล และศิริวรรณ ศิริบุญ.

ประชากรสูงอายุไทย: ลักษณะทางประชากรและสังคมจากแหล่งข้อมูลทางการ.

กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ๒๕๓๓ .

นาวาอากาศตรีหญิง วรานิษฐ์ โชคนิธิวัณรัตน์. **การบริหารภาครัฐในการส่งเสริมคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ:กรณีศึกษากรุงเทพมหานคร.** สืบค้นจาก. <https://silo.tips/download/๑๑๗๓>. เข้าถึงเมื่อวันที่ ๑๙ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๖๔.

นิรันดร์ วิทสูงเนิน. “ความพึงพอใจที่มีต่อการจัดสวัสดิการสังคมแก่ผู้สูงอายุขององค์การบริหารส่วนตำบล ในเขตอำเภอโนนไทย จังหวัดนครราชสีมา”. **รายงานวิจัย.** มหาวิทยาลัยราชภัฏ : ธนบุรี, ๒๕๓๕.

ปภัสสร กิมสุวรรณวงศ์. ดร. “การดูแลสุขภาพแบบองค์รวมของผู้สูงอายุตามแนวคิดทางพระพุทธศาสนา”. **ดุษฎีนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต.** มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: วิทยาเขตขอนแก่น. ๒๕๕๖.

ประภาพรจินนุทยา. “คุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุในชุมชนดินแดง”. **วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต.** บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๓๖

ปิยะนุช แก้วเรือง; และอันพามร์ศิริโต. ความสัมพันธ์ระหว่างความเชื่อด้านสุขภาพกับพฤติกรรมการดูแลสุขภาพตนเองของผู้สูงอายุในชมรมดอกคำดวน ตำบลคูบัว อำเภอเมือง จังหวัดราชบุรี. นครปฐม: มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม. ๒๕๕๐.

๑พนิดาคุณาธรรม. “ทัศนคติและพฤติกรรมการดูแลตนเองของผู้สูงอายุในจังหวัดตรัง”. **วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต.** บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยมหิดล. ๒๕๓๖ .

พระมหาประพันธ์ศุภข. “พระวินัยกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม: ศึกษาเฉพาะกรณีพระวินัย๒๒๗ข้อในพระไตรปิฎกและอรรถกถา”. พ.ศ.ล.ปีที่ ๓๑ ฉบับที่ ๒๑๑ พฤษภาคม-มิถุนายน ๒๕๔๑.

๑ฤทธิชัยแก่นนาคและสุภัชชาพันเลิศพาณิชย์. รูปแบบการมีส่วนร่วมในการสร้างเสริมสุขภาพผู้สูงอายุของโรงเรียนผู้สูงอายุวัดหัวฝายตำบลสันกลางอำเภอบ้านจันทบุรีจังหวัดเชียงราย. รัฐประศาสนศาสตร์:มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๙ .

วันดีแย้งจันทร์ฉาย. “ความสัมพันธ์ระหว่างการรับรู้สมรรถนะของตนเองการรับรู้ภาวะสุขภาพกับพฤติกรรมการส่งเสริมสุขภาพของผู้สูงอายุ”. **วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต.** บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยมหิดล. ๒๕๓๘ .

ศุภวรินทร์หันกิตติกุล. “ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมส่งเสริมสุขภาพผู้สูงอายุจังหวัดลำปาง”. **วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต.** บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยมหิดล. ๒๕๓๙ .

สมพงษ์จันทร์โอวาท.นวรรตน์บุญนานและสุภาพรสุโพธิ์. “การเสริมสร้างศักยภาพเครือข่ายบริการสุขภาพในการดูแลผู้สูงอายุระยะยาวอำเภอแกลงจังหวัดมหาสารคาม”. **วารสารโรงพยาบาลมหาสารคาม**. ปีที่๑๒ฉบับที่๒ พฤษภาคม-สิงหาคม .๒๕๕๘.

สุกัญญารำพึงกิจ.“ความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยส่วนบุคคลการทำกิจกรรมกับภาวะสุขภาพของผู้สูงอายุ”.**วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยมหิดล. ๒๕๓๗ .

สุทธิพงษ์ บุญผดุง. การพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุในท้องถิ่นโดยใช้ โรงเรียนเป็นฐานตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง ระยะที่ ๑. **รายงานวิจัย**, มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา, ๒๕๕๔.

อุบลรัตน์ เฟื่องสกลิต; อ่างถึงใน สุคี ศรีวิงศ์พากร. “การศึกษาพฤติกรรมการเปิดรับข่าวสารที่มีความสัมพันธ์กับความสามารถในการพึ่งตนเองของผู้สูงอายุในกรุงเทพมหานคร”. **รายงานวิจัย**. คณะเทคโนโลยีสารสนเทศฯ: มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลพระนคร. ๒๕๕๖.

อุทุมพร จามรมาน. “คุณภาพชีวิตของคนกรุงเทพมหานคร”. **วารสารจิตวิทยา**. ปีที่ ๑๘ มกราคม ๒๕๕๐.

๒.๑.๓ ภาษาอังกฤษ

Burton. E. “Street ahead? The role of the built environment in healthy ageing”. **Perspectives in Public Health**. 1324. 2012.

C.E. Ferrans and M.J. Powers. “Quality of Life Index: Development and Psychometric”. **Advance in Nursing Science**. vol. 8 No. 1:

Hanvighurst. R. J.; & Albrecht. R. **Older People**. New York: Long-mans. 1953.

J.C. Flanagan. “Measurement of Quality of Life: Current State of the Art”. **Acthieves of Physical Medicine and Rehabilitation**. vol. 63 No. 2:

Orem. D. E. **Nursing Concept of Practice**. 4 ed. St. Louis: Mosby Year Book 1991.

Pender. N. **Health Promotion in Nursing Practice**. Norwalk: ppletonCenturyCrofts.J.1982.

Sprietzer. E. and Synder. E. E. **Correlated of Life Satisfaction among the Aged**. **Journal of Gerontology**. 29 July :1974.

Barrow. G. M.; & Smith. P. A. **Aging. Ageism and Society**. Minesota: West Publishing. 1979.

Charlotte. E. **Geriatric Nursing**. London: Harpen & Row. 1979.

Longino; et al. “ Explicating Activity Theory: A Formal Replication” . **Journal of Gerontology**. 1979.

แบบสัมภาษณ์

เรื่อง : การพัฒนาสิ่งแวดลอมวิถีพุทธกับการรองรับสังคมสูงวัยระดับตำบล

คำชี้แจง : แบบสัมภาษณ์กลุ่มนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์ชุมชน และการสร้างฉันทามติสู่การพัฒนา
สิ่งแวดลอมวิถีพุทธ

ตอนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับผู้ให้สัมภาษณ์

วัน/เดือน/ปี ที่ให้สัมภาษณ์เวลา.....น.

ชื่อ นามสกุล.....

อายุ.....ปี ตำแหน่ง.....

ตอนที่ ๒ ข้อมูลการวิเคราะห์ชุมชน และการสร้างฉันทามติสู่การพัฒนาสิ่งแวดลอมของชุมชน

๒.๑ การรู้จัก (เป็นการรู้จักปัญหาและผลกระทบในพื้นที่)

ท่านคิดว่าปัญหาด้านสิ่งแวดลอม (การจัดการขยะและของเสียของครัวเรือนและชุมชน) มีอะไรบ้าง และ
ทำไมจึงเป็นเช่นนั้น

๒.๒ การรู้ทุน (เป็นการรู้จักตัวตน ทุนชุมชนและอัตลักษณ์ของพื้นที่)

ท่านคิดว่าศักยภาพชุมชน คนในชุมชนและผู้สูงอายุที่จะช่วยแก้ไขปัญหาด้านการพัฒนาสิ่งแวดลอม
(การจัดการขยะและของเสียของครัวเรือนและชุมชน) มีอะไรบ้าง

๒.๓ การรู้เท่าทัน (เป็นการรู้จักอนาคตที่ต้องการของชุมชน)

ท่านคิดว่าเป้าหมายในการพัฒนาสิ่งแวดลอมของชุมชน (การจัดการขยะและของเสียของครัวเรือนและ
ชุมชน) ควรเป็นอย่างไร

ตอนที่ ๓ ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการพัฒนาสิ่งแวดลอมวิถีพุทธกับการรองรับสังคมสูงวัยระดับตำบล

ท่านคิดว่าชุมชนควรมีวิธีการ แนวทาง กระบวนการ แนวทางการพัฒนาสิ่งแวดลอมวิถีพุทธกับ
การรองรับสังคมสูงวัยระดับตำบล อย่างไรบ้าง โปรดให้คำชี้แนะ

ประเด็นการถอดบทเรียน
การพัฒนาสิ่งแวดล้อมวิถีพุทธกับการรองรับสังคมสูงวัยระดับตำบล

๑. การทบทวนหลังการขับเคลื่อนกิจกรรมภายใต้กรอบการวิเคราะห์ตามหลักอริยสัจ ๔ ประกอบด้วย

๑) สภาพปัญหาที่เกิดขึ้นจากการขับเคลื่อนกิจกรรม

.....

๒) สาเหตุของปัญหาดังกล่าว

.....

๓) เป้าหมายหรือแนวทางการปฏิบัติเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ของกิจกรรม

.....

๔) วิธีการหรือขั้นตอนที่จะแก้ไข้ปัญหา

.....

๒. ข้อจำกัดและแนวทางการแก้ไขในการขับเคลื่อนกิจกรรมฯ

.....

.....

๓. ความสำเร็จที่เกิดขึ้นจากการพัฒนาสิ่งแวดล้อมวิถีพุทธกับการรองรับสังคมสูงวัยระดับตำบล

.....

.....

๔. ปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จในการขับเคลื่อนกิจกรรม

.....

.....

.....

**ใบรับรองจริยธรรมการวิจัยของข้อเสนอการวิจัย
เอกสารข้อมูลคำอธิบายสำหรับผู้เข้าร่วมการวิจัยและยินยอม**

หมายเลขข้อเสนอการวิจัย ว.๕๕/๒๕๖๕

ข้อเสนอการวิจัยนี้และเอกสารประกอบของข้อเสนอการวิจัยตามรายงานการแสดงด้านล่าง ได้รับการพิจารณาจากคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยแล้ว คณะกรรมการฯ มีความเห็นว่าข้อเสนอการวิจัยที่จะดำเนินการมีความสอดคล้องกับหลักจริยธรรมสากล ตลอดจนกฎหมาย ข้อบังคับและข้อกำหนดภายในประเทศ จึงเห็นสมควรให้ดำเนินการวิจัยตามข้อเสนอการวิจัยนี้ได้

ชื่อข้อเสนอการวิจัย: การพัฒนาสิ่งแวดล้อมวิถีพุทธกับการรองรับสังคมสูงวัยระดับตำบล
(Development of Surroundings According to the Buddhist Way to Support the Aged Society at the Sub-District Level)

รหัสข้อเสนอการวิจัย: MCU RS 800765014

สถาบันที่สังกัด: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครสวรรค์

ผู้วิจัยหลัก: ผศ.ดร.สมคิด พุ่มพู่เรียน

เอกสารที่พิจารณาพบทวน

๑. แบบเสนอโครงการวิจัย	ฉบับที่ วันที่ ๑๕ มกราคม ๒๕๖๕
๒. เอกสารชี้แจงข้อมูลผู้เข้าร่วมการวิจัย	ฉบับที่ วันที่ ๑๕ มกราคม ๒๕๖๕
๓. หนังสือแสดงเจตนายินยอมเข้าร่วมการวิจัย	ฉบับที่ วันที่ ๑๕ มกราคม ๒๕๖๕
๔. เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูล	ฉบับที่ วันที่ ๑๕ มกราคม ๒๕๖๕

(พระสุวรรณเมธาภรณ์, ผศ.)

ประธานคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๕

หมายเลขใบรับรอง: ว.๕๕/๒๕๖๕

วันที่ให้การรับรอง: ๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๕

วันหมดอายุใบรับรอง: ๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๖

ภาพที่ ๔.๒ การประชุมระดับตำบลหนองนมวัว ๒๒ มีนาคม ๒๕๖๕

ภาพที่ ๔.๔ การประชุมร่วมผู้แทนนักจัดการชุมชนด้านด้านสิ่งแวดล้อมกับทีมวิศวกร

ภาพที่ ๔.๕ คณะกรรมการกลางและนักจัดการชุมชนด้านสิ่งแวดล้อมติดตามความก้าวหน้า
ในการพัฒนาสภาพแวดล้อมโดยเฉพาะพื้นที่ส่งเสริมสุขภาพกาย

ภาพที่ ๔.๑๓ นายชยันต์ ศิริมาศ ผู้ว่าราชการจังหวัดนครสวรรค์ ปลุกต้นรวงผึ้งเป็นปฐมฤกษ์

ภาพที่ ๔.๗ การใช้พื้นที่เพื่อเป็นส่วนหนึ่งในการพัฒนาสุขภาพกาย สุขภาพจิต (โรงเรียนผู้สูงวัย)

ภาพที่ ๔.๑๙ เวทีประชาคมเพื่อคืนข้อมูลสู่ชุมชนและถอดบทเรียนการทำงานตำบลหนองนมวัว

แบบ สพ.๐๙.

หนังสือรับรองการใช้ประโยชน์จากผลงานวิจัยหรืองานสร้างสรรค์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วันที่ 1 มีนาคม 2566

เรื่อง การรับรองการใช้ประโยชน์ของผลงานวิจัย/งานสร้างสรรค์

เรียน ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์

ข้าพเจ้า นายประยงค์ สิงห์โตทอง ตำแหน่ง นายกองค์การบริหารส่วนตำบล
ชื่อหน่วยงาน/องค์กร/ชุมชน องค์การบริหารส่วนตำบลหนองนมวัว
ที่อยู่ ตำบลหนองนมวัว อำเภอลาดยาว จังหวัดนครสวรรค์
โทรศัพท์ โทรสาร

ขอรับรองว่าได้มีการนำผลงานวิจัย/งานสร้างสรรค์ ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เรื่อง
การคุ้มครองทางสังคมวิถีพุทธกับการรองรับสังคมสูงวัยระดับตำบลในจังหวัดนครสวรรค์

ซึ่งเป็นผลงานวิจัย/งานสร้างสรรค์ของ ผศ.ดร. อัครเดช พรหมกัลป์ และคณะ

โดยนำไปใช้ประโยชน์ ดังนี้

- ☐ การใช้ประโยชน์เชิงวิชาการ เช่น การบรรยาย การสอน การพัฒนารูปแบบการเรียนการสอน
- ☐ การใช้ประโยชน์ด้านความรู้ในพระพุทธศาสนา
- ☐ การใช้ประโยชน์ในเชิงพาณิชย์ เช่น งานวิจัยและ/หรืองานสร้างสรรค์เพื่อพัฒนาสิ่งประดิษฐ์
- ☐ การใช้ประโยชน์เชิงนโยบายหรือระดับประเทศ
- ☒ การใช้ประโยชน์ตามวัตถุประสงค์/เป้าหมายของงานวิจัย/งานสร้างสรรค์

ช่วงเวลาที่น่าไปใช้ประโยชน์ ตั้งแต่ 1 มีนาคม 2566 จนถึง 28 กุมภาพันธ์ 2567 ซึ่งการนำ
ผลงานวิจัย/งานสร้างสรรค์ เรื่องนี้ไปใช้ประโยชน์นั้น ก่อให้เกิดผลดี ดังนี้

นำไปสู่การกำหนดข้อเสนอการพัฒนา และแนวทางการพัฒนาในเชิงพื้นที่

ขอรับรองว่าข้อความข้างต้นเป็นจริงทุกประการ

ลงชื่อ

(นายประยงค์ สิงห์โตทอง)

ตำแหน่ง นายกองค์การบริหารส่วนตำบลหนองนมวัว

แบบ สฟ.๐๙.

หนังสือรับรองการใช้ประโยชน์จากผลงานวิจัยหรืองานสร้างสรรค์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วันที่ 1 มีนาคม 2566

เรื่อง การรับรองการใช้ประโยชน์ของผลงานวิจัย/งานสร้างสรรค์

เรียน ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์

ข้าพเจ้า นางอโร พรหมศักดิ์ ตำแหน่ง ผู้อำนวยการ
ชื่อหน่วยงาน/องค์กร/ชุมชน โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลหนองนมวัว
ที่อยู่ ตำบลหนองนมวัว อำเภอลาดยาว จังหวัดนครสวรรค์
โทรศัพท์ โทรสาร
ขอรับรองว่าได้มีการนำผลงานวิจัย/งานสร้างสรรค์ ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เรื่อง
การคุ้มครองทางสังคมวิถีพุทธกับการรองรับสังคมสูงวัยระดับตำบลในจังหวัดนครสวรรค์

ซึ่งเป็นผลงานวิจัย/งานสร้างสรรค์ของ ผศ.ดร.อักรเดช พรหมศิลป์ และคณะ
ได้นำไปใช้ประโยชน์ ดังนี้

- ☐ การใช้ประโยชน์เชิงวิชาการ เช่น การบรรยาย การสอน การพัฒนารูปแบบการเรียนการสอน
- ☐ การใช้ประโยชน์ด้านความรู้ในพระพุทธศาสนา
- ☐ การใช้ประโยชน์ในเชิงพาณิชย์ เช่น งานวิจัยและ/หรืองานสร้างสรรค์เพื่อพัฒนาสิ่งประดิษฐ์
- ☐ การใช้ประโยชน์เชิงนโยบายหรือระดับประเทศ
- ☒ การใช้ประโยชน์ตามวัตถุประสงค์/เป้าหมายของงานวิจัย/งานสร้างสรรค์

ช่วงเวลาที่น่าำไปใช้ประโยชน์ ตั้งแต่ 1 มีนาคม 2566 จนถึง 28 กุมภาพันธ์ 2567 ซึ่งการนำ
ผลงานวิจัย/งานสร้างสรรค์ เรื่องนี้ไปใช้ประโยชน์นั้น ก่อให้เกิดผลดี ดังนี้

นำไปสู่การกำหนดกิจกรรมในการพัฒนานักบริหารชุมชน และ อสม.ในพื้นที่ รวมถึงแนวทางในการ
ดูแลสุขภาพคนในพื้นที่

ขอรับรองว่าข้อความข้างต้นเป็นจริงทุกประการ

ลงชื่อ

(นางอโร พรหมศักดิ์)

ตำแหน่ง ผู้อำนวยการ
โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลหนองนมวัว

แบบ สพ.๐๙.

หนังสือรับรองการใช้ประโยชน์จากผลงานวิจัยหรืองานสร้างสรรค์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วันที่ 1 มีนาคม 2566

เรื่อง การรับรองการใช้ประโยชน์ของผลงานวิจัย/งานสร้างสรรค์

เรียน ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์

ข้าพเจ้า พระมหาสุภักดิ์ วิโรจน์ ตำแหน่ง ผู้อำนวยการ
ชื่อหน่วยงาน/องค์กร/ชุมชน โรงเรียนรัตนปัญญาวิทยาลัย
ที่อยู่ ตำบลหนองนมวัว อำเภอลาดยาว จังหวัดนครสวรรค์
โทรศัพท์ โทรสาร
ขอรับรองว่าได้มีการนำผลงานวิจัย/งานสร้างสรรค์ ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เรื่อง
การคุ้มครองทางสังคมวิถีพุทธกับการรองรับสังคมสูงวัยระดับตำบลในจังหวัดนครสวรรค์

ซึ่งเป็นผลงานวิจัย/งานสร้างสรรค์ของ ผศ.ดร. อัครเดช พรหมกัลป์ และคณะ
ได้นำไปใช้ประโยชน์ ดังนี้

- ☒ การใช้ประโยชน์เชิงวิชาการ เช่น การบรรยาย การสอน การพัฒนารูปแบบการเรียนการสอน
- ☐ การใช้ประโยชน์ด้านความรู้ในพระพุทธศาสนา
- ☐ การใช้ประโยชน์ในเชิงพาณิชย์ เช่น งานวิจัยและ/หรืองานสร้างสรรค์เพื่อพัฒนาสิ่งประดิษฐ์
- ☐ การใช้ประโยชน์เชิงนโยบายหรือระดับประเทศ
- ☐ การใช้ประโยชน์ตามวัตถุประสงค์/เป้าหมายของงานวิจัย/งานสร้างสรรค์

ช่วงเวลาที่น่าไปใช้ประโยชน์ ตั้งแต่ 1 มีนาคม 2566 จนถึง 28 กุมภาพันธ์ 2567 ซึ่งการนำ
ผลงานวิจัย/งานสร้างสรรค์ เรื่องนี้ไปใช้ประโยชน์นั้น ก่อให้เกิดผลดี ดังนี้

นำไปสู่แนวทางในการออกแบบการเรียนการสอน และกิจกรรมเสริมให้กับนักเรียน
.....
.....
.....
.....

ขอรับรองว่าข้อความข้างต้นเป็นจริงทุกประการ

ลงชื่อ
(พระมหาสุภักดิ์ วิโรจน์)
ตำแหน่ง ผู้อำนวยการโรงเรียนรัตนปัญญาวิทยาลัย

แบบ สพ.๐๙.

หนังสือรับรองการใช้ประโยชน์จากผลงานวิจัยหรืองานสร้างสรรค์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วันที่ 1 มีนาคม 2566

เรื่อง การรับรองการใช้ประโยชน์ของผลงานวิจัย/งานสร้างสรรค์

เรียน ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์

ข้าพเจ้า นางอัญชลี ปันนาค ตำแหน่ง ผู้อำนวยการ
ชื่อหน่วยงาน/องค์กร/ชุมชน โรงเรียนบ้านดอนกระดุกเหนือ
ที่อยู่ ตำบลหนองนมวัว อำเภอลาดยาว จังหวัดนครสวรรค์
โทรศัพท์ โทรสาร

ขอรับรองว่าได้มีการนำผลงานวิจัย/งานสร้างสรรค์ ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เรื่อง
การคุ้มครองทางสังคมวิถีพุทธกับการรองรับสังคมสูงวัยระดับตำบลในจังหวัดนครสวรรค์

ซึ่งเป็นผลงานวิจัย/งานสร้างสรรค์ของ ผศ.ดร.อัครเดช พรหมกัลป์ และคณะ

โดยนำไปใช้ประโยชน์ ดังนี้

- ☒ การใช้ประโยชน์เชิงวิชาการ เช่น การบรรยาย การสอน การพัฒนารูปแบบการเรียนการสอน
- ☐ การใช้ประโยชน์ด้านความรู้ในพระพุทธศาสนา
- ☐ การใช้ประโยชน์ในเชิงพาณิชย์ เช่น งานวิจัยและ/หรืองานสร้างสรรค์เพื่อพัฒนาสิ่งประดิษฐ์
- ☐ การใช้ประโยชน์เชิงนโยบายหรือระดับประเทศ
- ☐ การใช้ประโยชน์ตามวัตถุประสงค์/เป้าหมายของงานวิจัย/งานสร้างสรรค์

ช่วงเวลาที่ใช้ประโยชน์ ตั้งแต่ 1 มีนาคม 2566 จนถึง 28 กุมภาพันธ์ 2567 ซึ่งการนำ

ผลงานวิจัย/งานสร้างสรรค์ เรื่องนี้ไปใช้ประโยชน์นั้น ก่อให้เกิดผลดี ดังนี้

นำไปสู่แนวทางในการออกแบบการเรียนการสอน และกิจกรรมเสริมให้กับนักเรียน

ขอรับรองว่าข้อความข้างต้นเป็นจริงทุกประการ

ลงชื่อ

(นางอัญชลี ปันนาค)

ตำแหน่ง ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านดอนกระดุกเหนือ

ผลผลิตผลลัพธ์ และผลกระทบจากงานวิจัย (Output/Outcome/Impact)

ผลงานที่คาดว่าจะได้รับ	รายละเอียดของผลผลิต	จำนวนนับ			หน่วยนับ	ผลลัพธ์ที่คาดว่าจะได้รับ	ผลกระทบที่คาดว่าจะได้รับ
		๒๕๖๕	๒๕๖๖	รวม			
๒๕. บทความทางวิชาการ – วารสารระดับชาติ	บทความวิจัย “การพัฒนาสิ่งแวดล้อมวิถีพุทธกับการรองรับสังคมสูงวัยระดับตำบล”		๑	๑	เรื่อง	ได้รับการตีพิมพ์และเผยแพร่ในวารสารฐาน TCI	ผู้ที่สนใจสามารถนำไปอ้างอิงในผลงานวิจัยหรือผลงานวิชาการที่ตนเองผลิตหรือเขียนขึ้นมาได้
๑๗. การใช้ประโยชน์เชิงสาธารณะ – การถ่ายทอดเทคโนโลยี	เครือข่ายภาคประชาสังคม		๑	๑	เครือข่าย	เป็นเครือข่ายบ้าน (ผู้นำ/นักจัดการชุมชน) - วัด(คณะสงฆ์) – ราชการ (อำเภอ/อบต./สสอ./รพสต./พช. และอื่น ๆ)	เป็นแกนนำที่จะเป็นพลังบูรณาการสนับสนุนและจัดการด้านสิ่งแวดล้อมในตำบล
๑๓. องค์ความรู้ใหม่	ระบบและกลไกในการพัฒนาสิ่งแวดล้อมวิถีพุทธกับการรองรับสังคมสูงวัยระดับตำบล		๑	๑	กระบวนการ	ชุดการเรียนรู้ในการสนับสนุนและส่งเสริมให้เครือข่ายพลังบูรณาการระดับตำบลขับเคลื่อนพัฒนาและช่วยเหลือผู้สูงวัยในทุกมิติ	การจัดตั้งศูนย์ช่วยเหลือสังคมตำบลหนองนมวัว โดยความร่วมมือระหว่างภาคีเครือข่าย เช่น คณะสงฆ์ กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ หมู่บ้านรักษาศีล ๕ เครือข่ายบูรณาการกระทรวงสาธารณสุข มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และองค์การบริหารส่วนตำบลหนองนมวัว เพื่อช่วยเหลือ และเยียวยาในปัญหาผู้ป่วยติดเตียง ผู้พิการ และผู้ยากไร้

ประวัติผู้วิจัย

หัวหน้าโครงการ

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สมคิด พุ่มทุเรียน อาจารย์ประจำวิทยาเขตนครสวรรค์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครสวรรค์ ๙๙๙ หมู่ ๖
ตำบลนครสวรรค์ออก อำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์ ๖๐๐๐๐
โทรศัพท์ ๐๘๑-๘๘๗๓-๖๕๒

E Mail: somkidpumturian@gmail.com

๑. ประวัติการศึกษา

- ปริญญาตรี พุทธศาสตรบัณฑิต (พธ.บ.รัฐศาสตร์)
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- ปริญญาตรี นิติศาสตรบัณฑิต (น.บ.นิติศาสตร์)
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- ปริญญาโท รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต (รป.ม.รัฐประศาสนศาสตร์)
มหาวิทยาลัยภาคกลาง
- ปริญญาเอก พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต (พธ.ด.รัฐประศาสนศาสตร์)
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๒. ตำแหน่งปัจจุบัน

- อาจารย์ประจำหลักสูตรรัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต วิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์

๓. สาขาวิชาการที่มีความชำนาญพิเศษ (แตกต่างจากวุฒิการศึกษา) ระบุสาขาวิชาการ

- การศึกษาและวิจัยชุมชน/ การจัดการทรัพยากรชุมชน /การวิจัยทางสังคมศาสตร์
- การบริหารจัดการองค์กร / การบริหารองค์การ
- ทฤษฎีการพัฒนาชุมชน/สังคม /สังคมวิทยาการพัฒนา/การพัฒนาชนบทไทย

๔. ผลงานวิจัย

ยุทธศาสตร์การบริหารการอนุรักษ์แบบมีส่วนร่วมพื้นที่ป่าต้นน้ำเขตรอยต่ออุทยานแห่งชาติแม่วงก์
ปีงบประมาณ ๒๕๕๙ ผู้ร่วมวิจัย

วิเคราะห์กิจกรรมเชิงพุทธตามโครงการหมู่บ้านรักษาศีล ๕ กับการหนุนเนื่องค่านิยม ๑๒ ประการ
ปีงบประมาณ ๒๕๕๙ หัวหน้าโครงการวิจัย

การเสริมสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมและวัฒนธรรมในชุมชนอาเซียน ปีงบประมาณ ๒๕๖๐ ผู้ร่วมวิจัย

จิตวิทยาเชิงพุทธกับการเสริมสร้างความมั่นคงทางครอบครัวพ่อ-แม่มือใหม่ ปีงบประมาณ ๒๕๖๐
หัวหน้าโครงการวิจัย

การพัฒนาจิตตปัญญาเชิงพุทธบูรณาการเพื่อความพอเพียงภายใต้การขับเคลื่อนตามแนวพระราชรัฐ
ปีงบประมาณ ๒๕๖๑ หัวหน้าโครงการวิจัย

๕. ผลงานทางวิชาการ

ประเวศน์ มหารัตน์สกุล, สมคิด พุ่มทุเรียน และณวพงศ์ธร นิติภูวนนท์, “รูปแบบการพัฒนาชุมชนต้นแบบเศรษฐกิจพอเพียง “อยู่เย็น เป็นสุข” ในจังหวัดนครสวรรค์”. **วารสารสังคมศาสตร์และมนุษยวิทยาเชิงพุทธ**, ปีที่ ๖ ฉบับที่ ๔ (เมษายน ๒๕๖๔): ๓๐๗-๓๒๓.

พระครูนิวาส์สีลขันธ และสมคิด พุ่มทุเรียน. “บทบาทคณะสงฆ์กับการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนผ่านเครือข่าย บวร ในตำบลเขาทอง อำเภอพยุหะคีรี จังหวัดนครสวรรค์”. **วารสารวิจัยวิชาการ**, ปีที่ ๓ ฉบับที่ ๒ (พฤษภาคม-สิงหาคม ๒๕๖๓): ๒๙-๔๓.

พระประพันธ์ พลอุทโธ และสมคิด พุ่มทุเรียน. “การพัฒนาเกษตรกรรมตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของสำนักงานปฏิรูปที่ดินจังหวัดกำแพงเพชรในเขตปฏิรูปที่ดินทุ่งคอกแก้ว ตำบลนครชุม อำเภอเมือง จังหวัดกำแพงเพชร”. **วารสารวิจัยวิชาการ**, ปีที่ ๓ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-เมษายน ๒๕๖๓): ๕๗-๖๘.

พระเหมวารักษ์ ญาณสีโล และสมคิด พุ่มทุเรียน. “การบริหารจัดการกลุ่มสัจจะออมทรัพย์ตามหลักธรรมาภิบาลในเขตตำบลไผ่ขวาง อำเภอเมืองพิจิตร จังหวัดพิจิตร”. **วารสารวิจัยวิชาการ**, ปีที่ ๓ ฉบับที่ ๒ (พฤษภาคม-สิงหาคม ๒๕๖๓): ๑-๑๓.

พระอธิการธนิธ ธมฺมสาโร, พระเทพปริยัติเมธี และสมคิด พุ่มทุเรียน. “ภาวะผู้นำเชิงพุทธของกำนันผู้ใหญ่บ้านตำบลห้วยร่วม อำเภอดงเจริญ จังหวัดพิจิตร”. **วารสารวิจัยวิชาการ**, ปีที่ ๓ ฉบับที่ ๒ (พฤษภาคม-สิงหาคม ๒๕๖๓): ๑๕-๒๖.

นันทฐิยา จันทวงศ์, สมคิด พุ่มทุเรียน และพระราชรัตนเวที. “การพัฒนาการบริหารจัดการกลุ่มวิสาหกิจชุมชนในเขตพื้นที่จังหวัดนครสวรรค์”. **วารสารวิจัยวิชาการ**, ปีที่ ๓ ฉบับที่ ๒ (พฤษภาคม-สิงหาคม ๒๕๖๓): ๕๑-๖๔.

กวิน ปิ่นทับทิม, พระครูนิวาส์สีลขันธ และสมคิด พุ่มทุเรียน, “การพัฒนาคุณภาพชีวิตครอบครัวกำลังพลทหารอากาศกองบิน ๔”, **วารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์วิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์**, ปีที่ ๗ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-เมษายน ๒๕๖๓): ๒๑๕-๒๒๖.

อนงค์นาฏ แก้วไพฑูรย์ และพระครูสิริศิริรักษ์, “ยุทธศาสตร์การบริหารการอนุรักษ์แบบมีส่วนร่วมพื้นที่ป่าต้นน้ำเขตรอยต่ออุทยานแห่งชาติแม่วงก์”. **วารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์วิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์**, ปีที่ ๖ ฉบับที่ ๒ (พฤษภาคม-สิงหาคม ๒๕๖๑): ๑-๑๗.

สมคิด พุ่มทุเรียน. “การพัฒนาบุคลากรองค์การบริหารส่วนท้องถิ่นด้วยหลักศาสนธรรมสู่ยุคประเทศไทย ๔.๐”. **วารสาร มจร สังคมศาสตร์ปริทรรศน์**, ปีที่ ๖ ฉบับที่ ๓ (กันยายน-ธันวาคม ๒๕๖๑): ๒๓๗-๒๕๒.

สมคิด พุ่มทุเรียน, อนงค์นาฏ แก้วไพฑูรย์ และศศิกิจ อัจฉัย. “วิเคราะห์กิจกรรมเชิงพุทธตามโครงการหมู่บ้านรักษาศีล ๕ กับการหนุนเนื่องค่านิยม ๑๒ ประการ”. **วารสาร มจร สังคมศาสตร์ปริทรรศน์**, ปีที่ ๗ ฉบับที่ ๓ (กันยายน-ธันวาคม ๒๕๖๑): ๒๒๕-๒๓๘.

อนงค์นาฏ แก้วไพฑูรย์ และพระครูสิริศิริรักษ์, “การเสริมสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมและวัฒนธรรม ในชุมชนอาเซียน”. วารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์วิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์, ปีที่ ๕ ฉบับที่ ๓ (กันยายน-ธันวาคม ๒๕๖๐): ๔๕-๕๖.

๖. หนังสือ/ตำรา/เอกสารประกอบการสอน

สมคิด พุ่มทุเรียน. “ทฤษฎีองค์การและการจัดการ”. เอกสารประกอบการสอน. นครสวรรค์: บริษัท เอ็นบีเอสโปรดคัลสติ้ง จำกัด, ๒๕๕๘.

สมคิด พุ่มทุเรียน. การศึกษาอิสระทางสังคมศาสตร์. นครสวรรค์: บริษัท เอ็นบีเอสโปรดคัลสติ้ง จำกัด, ๒๕๕๘.

ผู้ร่วมวิจัย

๑. พระครูสมุทรณรงค์ โฆสิตธมโม

อาจารย์ประจำมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครสวรรค์

๙๙ หมู่ ๖ ตำบลนครสวรรค์ออก อำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์ ๖๐๐๐๐

ประวัติการทำงาน

- ปัจจุบันอาจารย์ประจำหลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต วิทยาเขตนครสวรรค์

๒. ดร. ประเวศน์ มหารัตน์สกุล

ประวัติการศึกษา

- ประกาศนียบัตรหลักสูตรการบริหารเศรษฐกิจสาธารณะ สำหรับนักบริหาร ระดับสูง สถาบันพระปกเกล้า

- ประกาศนียบัตรและสัมฤทธิ์บัตรหลักสูตรกฎหมายปกครองและวิธีพิจารณาคดี ปกครองตามมาตรฐานที่ กศ.ป. รับรอง รุ่นที่ ๒ สำนักงานศาลปกครอง วิทยาลัยการยุติธรรมทาง ปกครอง

- ร.ป.ด. รัฐประศาสนศาสตรดุษฎีบัณฑิต มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์

- น.บ. นิติศาสตรบัณฑิต มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช

- พบ.ม.พัฒนบริหารศาสตรมหาบัณฑิต สาขานโยบายสาธารณะและการบริหาร โครงการสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ (นิด้า)

- ร.บ.รัฐศาสตรบัณฑิต มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (รางวัลเรียนดี)

ประวัติการทำงาน

- อาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขต นครสวรรค์

- ผู้จัดการฝ่ายบริหารงานกลาง ประเภทบริหารสถาบันมาตรฐานวิทยาทาแห่งชาติ

กระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี รับผิดชอบงานส่วนบัญชีการเงิน

ส่วนพัสดุ ส่วนบริหารงานบุคคล ส่วนอาคารสถานที่ ส่วนธุรการและยานพาหนะ และงานกฎหมาย

- ผู้ช่วยนักวิจัยเงินเดือนและค่าจ้าง หัวหน้าหน่วยวิจัยประเมินผลเงินฝากและสินเชื่อ ธนาคารกรุงศรีอยุธยา จำกัด (มหาชน)
- ผู้ช่วยฯ ฅณฯ บุญชู โรจนเสถียร
- ผู้เชี่ยวชาญด้านเงินเดือนและค่าตอบแทน
ธนาคารซีทีแบงก์ เอ็น.เอ.(สาขาประเทศไทย)
- ผู้จัดการส่วนบริหารเงินเดือนและสวัสดิการ
บริษัทแมเนเจอร์ มีเดียกรุ๊ป จำกัด (มหาชน)

งานวิชาการ

- อาจารย์พิเศษสอนระดับปริญญาตรี ปริญญาโท และปริญญาเอกในสถาบันอุดมศึกษา เช่น มหาวิทยาลัยกรุงเทพ มหาวิทยาลัยรามคำแหง มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์ มหาวิทยาลัยพะเยา มหาวิทยาลัยบูรพา เป็นต้น
- กรรมการวิทยานิพนธ์ และดุษฎีนิพนธ์ มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์ มหาวิทยาลัยพะเยา เป็นต้น

ผลงานทางวิชาการ

หนังสือ

- ประเวศน์ มหารัตน์สกุล.บันทึกคนนอกสภา.กรุงเทพฯ : สามัคคีสาร (ดอกหญ้า),๒๕๓๙.
- ประเวศน์ มหารัตน์สกุล.การบริหารจัดการทรัพยากรมนุษย์ด้วยเทคโนโลยีสารสนเทศ. กรุงเทพฯ : สมาคมส่งเสริมเทคโนโลยี (ไทย-ญี่ปุ่น),๒๕๔๓.
- ประเวศน์ มหารัตน์สกุล.สร้างมาตรฐานงานบริหารทรัพยากรมนุษย์.ปทุมธานี : พิมพ์ตะวัน,๒๕๔๘.
- ประเวศน์ มหารัตน์สกุล.คู่มือการบริหารค่าจ้างเงินเดือน.ปทุมธานี : พิมพ์ตะวัน,๒๕๔๙.
- ประเวศน์ มหารัตน์สกุล.ทางเลือกการบริหาร ทางรอดขององค์กร.ปทุมธานี : พิมพ์ตะวัน,๒๕๔๙.
- ประเวศน์ มหารัตน์สกุล.การจัดการทรัพยากรมนุษย์ มุ่งสู่อนาคต.กรุงเทพฯ : พิมพ์ตะวัน,๒๕๕๐.
- ประเวศน์ มหารัตน์สกุล.การพัฒนาองค์กรเพื่อการเปลี่ยนแปลง.กรุงเทพฯ : วิทยไพบูลย์พรินติ้ง, ๒๕๕๑.
- ประเวศน์ มหารัตน์สกุล.องค์กรวิวัฒน์ โลกาวิวัฒน์ .กรุงเทพฯ : พิมพ์ตะวัน,๒๕๕๑.
- ประเวศน์ มหารัตน์สกุล.การจัดการมุ่งเน้นผลงาน.กรุงเทพฯ : พิมพ์ตะวัน,๒๕๕๒.
- ประเวศน์ มหารัตน์สกุล.การประเมินผลการปฏิบัติงานและการปรับเงินเดือน.กรุงเทพฯ : ปัญญาชน, ๒๕๕๓.
- ประเวศน์ มหารัตน์สกุล.หลักการและวิธีการเขียน งานวิจัย วิทยานิพนธ์ สารนิพนธ์.กรุงเทพฯ : ปัญญาชน, ๒๕๕๗.
- ประเวศน์ มหารัตน์สกุล.การจัดการทรัพยากรมนุษย์แนวทางใหม่.กรุงเทพฯ : ปัญญาชน, ๒๕๕๘.
- ประเวศน์ มหารัตน์สกุล.กลยุทธ์การวางแผนและการจัดการ.กรุงเทพฯ : ปัญญาชน, ๒๕๖๐.
- ประเวศน์ มหารัตน์สกุล.แนวคิด หลักการ และกระบวนการวิจัย:เชิงปริมาณ คุณภาพและผสมผสานวิธีการเขียนวิทยานิพนธ์.กรุงเทพฯ : ปัญญาชน, ๒๕๖๑.

งานวิจัย

- ประเวศน์ มหารัตน์สกุล สมคิด พุ่มทุเรียน ฌวพงศ์ธร นิติภูวนนท์.รูปแบบการพัฒนาชุมชนต้นแบบเศรษฐกิจพอเพียง “อยู่เย็น เป็นสุข” ในจังหวัดนครสวรรค์. **รายงานวิจัย.มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครสวรรค์, ๒๕๖๓.**
- ประเวศน์ มหารัตน์สกุล. “ปัจจัยการบริหารที่เกื้อหนุนการคงอยู่ของพุทธศาสนาในประเทศไทย”. **รายงานวิจัย. วิทยาเขตนครสวรรค์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๒.**

บทความวิจัย

- ประเวศน์ มหารัตน์สกุล สมคิด พุ่มทุเรียน ฌวพงศ์ธร นิติภูวนนท์. รูปแบบการพัฒนาชุมชนต้นแบบเศรษฐกิจพอเพียง “อยู่เย็น เป็นสุข” ในจังหวัดนครสวรรค์. **วารสารสังคมศาสตร์และมนุษยวิทยาเชิงพุทธ ปีที่ ๖ ฉบับที่ ๔ (เมษายน ๒๕๖๔) : ๓๐๗-๓๒๓.**
- ประเวศน์ มหารัตน์สกุล. ปัจจัยการบริหารที่เกื้อหนุนการคงอยู่ของพุทธศาสนาในประเทศไทย. **วารสารสังคมศาสตร์และมนุษยวิทยาเชิงพุทธ ปีที่ ๕ ฉบับที่ ๗ (กรกฎาคม ๒๕๖๓) : ๒๗๓-๒๘๕.**
- บุญทัน ดอกไธสง สุริยา รักษาเมือง ประเวศน์ มหารัตน์สกุล. การบูรณาการพุทธธรรมเพื่อนำไปใช้ในการบริหารงานภาครัฐอย่างลุ่มลึก ในการศึกษาาระดับสูงของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เพื่อเตรียมความพร้อมสู่ประชาคมอาเซียน. **วารสาร มจร สังคมศาสตร์ปริทรรศน์. ปีที่ ๖ ฉบับที่ ๒ (เมษายน-มิถุนายน ๒๕๖๐) : ๖๙-๘๔.**

บทความวิชาการ

- ประเวศน์ มหารัตน์สกุล และคณะ. การจัดการความรู้เชิงพุทธ. **บัณฑิตศึกษาปริทรรศน์. ปีที่ ๖ ฉบับที่ ๓ (กันยายน-ธันวาคม ๒๕๖๑) : ๑๘๑-๑๘๘.**
- ประเวศน์ มหารัตน์สกุล. วัฒนธรรมองค์กร : พลังแฝงที่มีต่อความสำเร็จในการบริหารงาน. **วารสารนักบริหาร ปีที่ ๒๔ ฉบับที่ ๓ (๒๕๕๗) : ๒๖ – ๓๐.**
- ประเวศน์ มหารัตน์สกุล. การบริหารความรู้. **วารสารนักบริหาร ปีที่ ๒๕ ฉบับที่ ๑ (๒๕๕๘) : ๑๗-๒๑.**
- ประเวศน์ มหารัตน์สกุล. การจัดการทรัพยากรมนุษย์ในยุคโลกาภิวัตน์. **วารสารนักบริหาร ปีที่ ๓๑ ฉบับที่ ๔ (๒๕๕๔) : ๑๖๘- ๑๗๓.**
- ประเวศน์ มหารัตน์สกุล. จริยธรรมนักบริหาร. **วารสารนักบริหาร ปีที่ ๒๖ ฉบับที่ ๓ (๒๕๕๙) : ๒๖ – ๓๑.**

๓. นายจรรยา ลินลา อาจารย์ประจำมหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์
 ๓๔๘ หมู่ ๙ ถ.สวรรค์วิถี ต.นครสวรรค์ตก อ.เมืองฯ
 จ.นครสวรรค์ ๖๐๐๐๐

ประวัติการศึกษา

- ประกาศนียบัตรใบประกอบวิชาชีพครู
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครสวรรค์
- พธ.ม. พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาวิชาพระพุทธศาสนา)
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครสวรรค์
- พธ.บ. พุทธศาสตรบัณฑิต (สาขาวิชารัฐศาสตร์ การเมืองการปกครอง)
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครสวรรค์

ประวัติการทำงาน

- อาจารย์ประจำหลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต วิทยาเขตนครสวรรค์
- ปัจจุบัน อาจารย์ประจำสาขาวิชาปรัชญาและศาสนา
คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์

ผลงานทางวิชาการ

งานวิจัย

นายจรรยา ลินลา, นายกิตติพัทธ์ โมราสุข, พระเอกจิตต์ อธิจิตโต. การศึกษาองค์ประกอบและปัจจัย
 ด้านสื่อสร้างสรรค์ที่มีความสัมพันธ์กับการพัฒนาคุณธรรมและพฤติกรรมการเรียนรู้ของ
 เด็กและเยาวชน. รายงานการวิจัย., สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์, ๒๕๖๑.